

# Μουσειολογία στην Πράξη

*ΜΟΥΣΕΙΑ ΑΝΟΙΚΤΟΥ ΧΩΡΟΥ*

*ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ*  
*& ΟΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ*

*ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ-ΠΑΠΑΣΑΛΗ*  
*ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ*  
*ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ*

# **ΜΟΥΣΕΙΑ ΑΝΟΙΚΤΟΥ ΧΩΡΟΥ**

## **I. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ**

## **II. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ**

**ΤΕΣΗ ΣΑΛΗ-ΠΑΠΑΣΑΛΗ**  
ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑΣ  
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΣ – ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ

# ΕΝΟΤΗΤΑ Ι. ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΧΩΡΟΙ

## Γενικά

Όλα τα μουσειακά αντικείμενα, διαθέτουν το καθένα την δική του προσωπικότητα και κουβαλάει τη δική του ιστορία. Αυτόν τον χαρακτήρα καλείται να αποκαλύψει και να υποστηρίξει η μουσειογραφία, μετατρέποντας τον αρχαιολογικό χώρο σε μουσειογραφικό χώρο ικανό να μεταδώσει μουσειακά μηνύματα στον επισκέπτη.

«Πιστεύουμε ότι το στήσιμο μιας Έκθεσης προσομοιάζει με το ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης, με την διαφορά ότι οι ηθοποιοί εδώ είναι άψυχα αντικείμενα, που ενώ πολλά και σημαντικά έχουν να μας πουν, δεν έχουν μιλιά να το εκφράσουν. Ο τρόπος που θα τα εκθέσει ο μουσειολόγος, το παραπληρωματικό υλικό με το οποίο θα τα πλαισιώσει, το συμφραστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα τα τοποθετήσει θα τους δώσουν στόμα και φωνή για να μιλήσουν και να αφηγηθούν την ιστορία της ζωής τους (Σαλή, Μουσειολογία στην Πράξη, Αθήνα 2011). Η δραματοποίηση της μουσειακής πράξης εντείνεται περισσότερο στην περίπτωση αξιοποίησης των αρχαιολογικών χώρων.

Εδώ η μουσειολογική πράξη μοιάζει με παράσταση σε ένα αρχαίο θέατρο. Ο χώρος όπου ανεβαίνει η παράσταση είναι μέρος του ίδιου του μνημείου, του οποίου και ο θεατής αποτελεί κομμάτι του. Η παρουσία του κοινού μέσα σε έναν αρχαιολογικό χώρο είναι ένα δρώμενο μέσα στα δρώμενα. Για να αγγίξει η αφήγηση των μνημείων την ψυχή του θεατή δεν χρειάζεται η παράσταση να είναι φορτωμένη με περιττό παραπληρωματικό υλικό. Η αναβαθμισμένη σημειωτική του ίδιου του χώρου είναι αρκετή για να του μεταφέρει τα μουσειακά μηνύματα.

Το εκθεσιακό υπερσύνολο – ανασκαφικός χώρος μορφοποιείται μέσω της μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών, που χαράζει ο μουσειολόγος. Η Έκθεση διαρθρώνεται μέσω των επί μέρους υποσυνόλων – εκθεσιακών ενοτήτων, που –ούτως ή άλλως– την συναποτελούν και βρίσκονται *in situ* και, που εφοδιασμένα με διακριτικό πληροφοριακό υλικό αποτελούν συμφραστικό περιβάλλον ικανό να μεταδώσει μουσειακά μηνύματα στους επισκέπτες του. Η προληπτική συντήρησή του αρχαιολογικού χώρου και η κάλυψη του, που θα το προστατεύσει και θα περισώσει τις αρχαιολογικές πληροφορίες του, είναι απαραίτητη.



Οι εικόνες παρουσιάζουν ενδιαφέρουσες ιδέες για **κελύφη ειδικού ενδιαφέροντος χώρων**. Δεν συνιστούν μορφολογικές προτάσεις μας για αρχαιολογικά στέγαστρα.

## A. Βασικές Αρχές Σύνθεσης Χώρου

Μία προσιδιάζουσα στο χαρακτήρα της χώρας μας αρχιτεκτονική έκφραση αποτελούν οι **ημιυπαίθριοι χώροι**, που, καλυμμένοι μερικώς, βρίσκονται σε άμεση επαφή με τον περίγυρο τους σε ένα διαρκές παιχνίδι εσωτερικού και εξωτερικού περιβάλλοντος. Το ήπιο μεσογειακό κλίμα της χώρας μας, αποτελεί ένα πρώτης τάξεως περιβάλλον για την φιλοξενία μουσείων ανοικτού χώρου. Τέτοιας φιλοσοφίας χώρους συνιστούν τα **«υπαίθρια μουσεία»**, που **στην Ελλάδα είναι αρχαιολογικά**, ως επί το πλείστον. Αλλωστε, κατ' ουσίαν, η Ελλάδα ολόκληρη αποτελεί ένα ανοικτό αρχαιολογικό μουσείο αφού σε όποια σπιθαμή γής κι εάν σκάψεις θα ανακαλύψεις αρχαιότητες. Ο αρχαιολογικός χάρτης ταυτίζεται με τον γεωγραφικό. Επομένως, τα μουσεία ανοικτού χώρου αποτελούν έναν προνομιακό τύπο μουσειακού χώρου για τα δεδομένα της χώρας μας. Αν, δε, τα μουσεία αυτά εμπλουτισθούν καταλλήλως και με επιπρόσθετες συναφείς λειτουργίες (πολιτιστικά καφενεία, πωλητήρια πιστοποιημένων προϊόντων, χώρους στάθμευσης και άλλες ευκολίες), που να συνάδουν με την καθαυτό μουσειακή λειτουργία τους ως χώρων πολιτισμού, μπορούν να αποτελούν έναν πολύ ελκυστικό ημερήσιο εκδρομικό προορισμό, με παράλληλο πολιτιστικό αλλά και οικονομικό όφελος.

Οι πρόσοδοι από την λειτουργία των αναβαθμισμένων χώρων μπορούν να αποδοθούν στην αυτοχρηματοδότησή της συντήρησής τους, προκειμένου να ανταποκρίνονται στην ανάγκη της συνεχούς προσέλκυσης επισκεπτών. Η αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς με ποιοτικά κριτήρια, βασισμένη στην αρχή της ανταποδοτικότητας, πρέπει να απενενοχοποιηθεί για μπορούν να διατίθενται πόροι για τις απαραίτητες συνεχείς βελτιώσεις. Όμως, σε μία τέτοιας φιλοσοφίας διαχείριση των χώρων πολιτισμού πρέπει να τηρείται απαρέγκλιτα το μέτρο, διότι κάθε υπερβολή στην σύνθεση οιοδήποτε επί μέρους στοιχείου αξιοποίησής του μπορεί να βλάψει τον μουσειακό του χαρακτήρα. Όλες οι παράμετροι, που λειτουργούν ως επίμετρο της μουσειολογικής σύνθεσης, δεν προσδιορίζονται μόνον με φυσικά μεγέθη αλλά αποτελούν την συνολική αίσθηση που αποκομίζει ο επισκέπτης όταν εγκαταλείπει έναν μουσειακό χώρο. Και η κακή μεταχείριση του πολιτισμικού αγαθού συνιστά απρέπεια. Τα πολιτισμικά αγαθά ανήκουν σε προσωρινούς πάντοτε κήτορες, διότι διαχρονικά καταχωρίζονται στην παγκόσμια πολιτισμική κληρονομιά. Η απώλεια ενός πολιτισμικού αντικειμένου είναι απώλεια για όλον τον κόσμο, ενώ η κακή του διαχείριση συνιστά κατάχρηση εξουσίας εκ μέρους του προσωρινού του διαχειριστή. Μέσα στα μουσεία (ανοικτού ή κλειστού τύπου) συγκεντρώνεται το απόσταγμα της ανθρώπινης δημιουργίας, της γνώσης, της τέχνης, της ομορφιάς. Γι' αυτό, η αυθεντικότητα, και η πληρότητα και εκλύονται αβίαστα, όταν υποβάλλουν, όχι όταν υπερβάλλουν. Επομένως, οι βίαιοι χειρισμοί δεν γίνονται εύκολα αποδεκτοί. Το μόνο εντατικό μέγεθος που επιτρέπεται σ' ένα μουσείο είναι η ανάταση ή έστω η συγκίνηση κι ο ρομαντισμός. Οι μουσειακοί χώροι σε όλες τις εκφάνσεις θα πρέπει να παραμείνουν χώροι κύρους και ευπρέπειας, υψηλών συχνοτήτων σε χαμηλούς τόνους (Σαλή, μουσειολογία II). Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η ανταποδοτική και προσοδοφόρα λειτουργία των αρχαιολογικών χώρων μέσα από την μουσειολογική αξιοποίησή τους θα μπορούσε να συμβάλει αποφασιστικά στην αναβάθμιση και συντήρηση των αρχαιοτήτων της Ελλάδας. Πολλοί αρχαιολογικοί τόποι σήμερα, χειμάζονται και καταστρέφονται εγκαταλελειμμένοι ελλείψει πόρων, κι αυτό επίσης συνιστά απρέπεια. Η ασυνέπεια αυτή απέναντι στην κληρονομιά μας μπορεί και πρέπει να αρθεί μέσα από την αλλαγή της αντίληψης για την βάση της διαχείρισης και αξιοποίησής της, που πρέπει να είναι η **αυτοχρηματοδότησή** της.



### Κεντρική ιδέα στεγάστρου

Η εικόνα αποδίδει ελλειπτικά το **στερεότυπο του κελύφους** μιας αρχαιολογικής ανασκαφής



Η εικόνα προέρχεται από το προϊστορικό Ακρωτήρι της Θήρας, τομέας 4, μία εστεγασμένη και εν εξελίξει αρχαιολογική ανασκαφή

Κατ' αρχάς, λοιπόν, οι χώροι αυτοί πρέπει να στεγάζονται με **ένα κέλυφος που θα τους παρέχει ικανή προστασία και θα μορφολογείται σωστά**, ανάλογα με τον πολιτιστικό τους χαρακτήρα και την εποχή στην οποία ανήκουν τα μνημεία. Η στενή συνεργασία αφ ενός με τον επιμελητή, που γνωρίζει το επιστημονικό αντικείμενο, και αφ ετέρου με τον μουσιολόγο, που θα αναδείξει την ανασκαφή, είναι απαραίτητη για τον αρχιτέκτονα του χώρου, προκειμένου να του παράσχουν ικανά εφόδια για την επιτυχημένη σύνθεση και μορφολογία του κελύφους.

Στην Ελλάδα, όπως είναι γνωστό, οι σημαντικότεροι «ειδικού ενδιαφέροντος χώροι» σχετίζονται με **ανασκαφές**, συνήθως εν εξελίξει, γι αυτό οι σχετικές μουσειολογικές προτάσεις, κατά βάση, προσανατολίζονται στον τρόπο ανάδειξης των αρχαιολογικών χώρων. Άλλωστε, το ενδιαφέρον για την αξιοποίησή τους προτάσσεται αυτού για την αναβάθμιση των παραδοσιακών μουσείων, καθότι το ενδιαφέρον των επισκεπτών και κυρίως του διεθνούς κοινού, στρέφεται πολλαπλασίως (σε αναλογία 1:5) προς τους ανοιχτούς αρχαιολογικούς χώρους και δευτερευόντως προς τα μουσεία.



Κάτοψη και προοπτικό  
στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο  
για την ανάπτυξη της μουσειοδιδακτικής πορείας επισκεπτών

Η αναλογία αυτή είναι πραγματικά εντυπωσιακή, αφού, όπως αποδεικνύουν οι στατιστικές ένας στους πέντε επισκέπτες αρχαιολογικού χώρου καταλήγει σε ένα μουσείο, ακόμη και στην περίπτωση που το μουσείο βρίσκεται εντός του χώρου.

Εφόσον, λοιπόν, στη χώρα μας τα “υπαίθρια μουσεία” συγκεντρώνουν διεθνώς την ιδιαίτερη συμπάθεια των πάσης φύσεως επισκεπτών και δεδομένου ότι οι αρχαιολογικοί χώροι οι χρήζοντες αξιοποίησης -αλλά και προστασίας- είναι πάρα πολλοί, γι’ αυτό η διερεύνηση του θέματος των ανοικτού τύπου μουσείων είναι πρωταρχικής σημασίας για τους μουσειολόγους. Η συνεργασία των μουσειολόγων με τους αρχιτέκτονες είναι απαραίτητη, για να **ενσωματώνονται εξ αρχής** στην κατασκευή των στεγάστρων οι μουσειολογικές απαιτήσεις ανάδειξης του πολιτιστικού περιεχομένου των χώρων, που θα κληθούν έπειτα να αναλάβουν οι μουσειολόγοι. Στο παράδειγμα του στεγάστρου που θα αναπτυχθεί στην συνέχεια (Λύκειο του Αριστοτέλους στην οδό Ρηγίλλης), προβλέπεται να ενσωματωθεί ένας **υπερυψωμένος περιμετρικός διάδρομος**. Εκεί επάνω -μακράν του μνημείου και με πανοραμική θέα της ανασκαφής- επιλέγει ο μουσειολόγος να αναπτύξει εναλλακτικά μουσειολογικά σενάρια, μέσω της σύγχρονης τεχνολογίας της **εικονικής πραγματικότητας**, για την εποπτικότερη και αρτιότερη πληροφόρηση των επισκεπτών. 7

Οι αναπαραστάσεις των μνημείων της αρχαιότητας μέσω της εικονικής πραγματικότητας συνεπαίρνουν τους επισκέπτες και τους παρέχουν μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση, κυρίως στα αποσπασματικά διατηρούμενα μνημεία, όπως είναι ο αρχαιολογικός χώρος του Λυκείου του Αριστοτέλους. Συμβάλλουν καταλυτικά στην διευκόλυνση των σχέσεων επαφής του κόσμου με το χώρο και το έργο του μουσείου, εφόσον **προσφέρουν γνώση και απόλαυση που δεν απαιτεί επίπονη διανοητική εργασία**. Ιδιαίτερα σήμερα, που το μουσειακό αγαθό νοείται ως κοινωνικό αγαθό και τα μουσεία επιδιώκεται να κατακλύζονται από το ευρύ κοινό, οι μη εξειδικευμένοι επισκέπτες επωφελούνται πολλαπλώς από τέτοιες αναπαραστάσεις, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και οι ειδικοί δεν απολαμβάνουν και δεν επωφελούνται με αντίστοιχο τρόπο. Η κατανόηση του μνημείου από τον κόσμο πρέπει να επιδιώκεται με κάθε πρόσφορο μέσον. Τα πολυμέσα και η εικονική πραγματικότητα λειτουργούν ως σημεία διεπαφής ανάμεσα στο κοινό και το «μουσειακό γίνεσθαι», διαμορφώνοντας μία περισσότερο προσηνή εικόνα σχετικά με την φύση και το έργο του. Άλλωστε, **το μεγάλο χωνευτήρι του πολιτισμού πάντοτε ενσωμάτωσε θετικά όλα τα καινοτόμα τολμήματα που του ήταν απαραίτητα για να ανανεωθεί**. Με εφελτήριο, λοιπόν, το υπάρχον μουσειακό υλικό και μέσω της ψηφιακής παρουσίασης, επιχειρείται η ερμηνεία αλλά συχνά και η επανερμηνεία του, παράγοντας έτσι πρωτογενές έργο εντός των μουσείων. Υπό το πρίσμα αυτό και με την βοήθεια της σύγχρονης τεχνολογίας το σύγχρονο μουσείο αναδεικνύεται σε μείζονα πολιτιστικό δημιουργό. **Τα μνημεία του πολιτισμού δεν συνιστούν παθητικά παράγωγα της ανθρώπινης δραστηριότητας για να τα αφήνομε απλώς να καταλήγουν σε σιωπηλά αντικείμενα θέασης, έως, ίσως και θαυμασμού. Αντίθετα, είναι ενεργά δημιουργήματα, τα οποία εμπεριέχουν πάσης φύσεως πολιτιστικά στοιχεία, που χαρακτηρίζουν την εποχή που τα γέννησε, αλλά και την εποχή που τα φιλοξενεί από τον τρόπο που τα διαχειρίζεται**. Την πραγματικότητα αυτή πρέπει να την προσλαμβάνει με κάθε πρόσφορο μέσον ο επισκέπτης των μουσείων. Ο μουσειολόγος πρέπει να παρέχει πολυπαραμετρική ερμηνεία των μνημείων που αναδεικνύει, διότι όλα τα κοινωνικά, οικονομικά, τεχνικά, αισθητικά, ίσως και φιλοσοφικά στοιχεία μιας εποχής, αποτυπώνονται δυναμικά επάνω στην φυσική υπόσταση των μνημείων της αλλά και στην μεταχείριση που τους επιφυλάσσεται (Σαλή Μουσειολογία στην Πράξη II 2011).





Τα μουσειακά αντικείμενα, μέσω της «διαδραστικής» ερμηνευτικής προσέγγισής τους, επανερμηνεύονται ανοίγοντας διάλογο με την αδιάκοπη ανθρώπινη δραστηριότητα, που συνεχώς επαναπροσδιορίζεται μέσω των αντικειμένων που παράγει, και τα οποία διαχρονικά περικλείουν τις προθέσεις των δημιουργών τους αλλά και των συγχρόνων χρηστών τους. Πάντως, κάθε απόπειρα ερμηνείας ενός μνημείου για να είναι πολυπρισματική πρέπει να είναι επαρκώς τεκμηριωμένη. Κατά συνέπεια και η εικονική πραγματικότητα, για να μην αιωρείται ανάμεσα στην πραγματικότητα και τη φαντασία, είναι αναγκαίο να τροφοδοτείται από διεπιστημονικά κανάλια τεκμηρίωσης.

Στο πλαίσιο της επανερμηνείας των μνημείων του πολιτισμού υπεισέρχονται οι αρχές της «διαδραστικής λειτουργίας των μουσειακών αντικειμένων», σύμφωνα με τις οποίες δεν επιβάλλονται, πλέον, μονοδιάστατες ερμηνείες, αλλά δίδονται σαφή **περιθώρια εγκεφαλικής επεξεργασίας** στο προσερχόμενο

κοινό, επιτρέποντάς του να διαμορφώνει την δική του «εικόνα» γι αυτά. Εφόσον η λειτουργία της αντίληψης του ανθρώπου περνά από το στάδιο της επιλογής για να καταλήξει στην ταύτιση του προσλαμβανομένου μηνύματος, η παρεμβολή των ιδιοχαρακτηριστικών του ατόμου είναι αναπότρεπτη στη διαδικασία αυτή. Η προσωπικότητα του επισκέπτη είναι πανταχού παρούσα και βρίσκεται αποτυπωμένη επάνω στην άποψη, που ο ίδιος μορφώνει για τα αντικείμενα και την εξατομικευμένη, πλέον, ερμηνεία που τους δίνει. Το συμφραστικό περιβάλλον, με το οποίο θα εφοδιάσει ο μουσειολόγος τα εκθέματα, είναι που θα τον στρέψει προς την κατεύθυνση μιας αντικειμενικότερης ερμηνείας τους.

Η διεργασία επιλογής της προς αναγνώριση πληροφορίας διέρχεται μέσα από τη δέσμη των ιδιοχαρακτηριστικών του ατόμου και, παράλληλως, των πολιτισμικών αξιών της κυρίαρχης κουλτούρας του περιβάλλοντος, γι αυτό και το εξαγόμενο τείνει να διαφοροποιείται αναλόγως και με την περιρρέουσα ατμόσφαιρα.» (Σαλή, Μουσειολογία II, 91-92, 2006). Η εν τέλει επιλογή του προς αναγνώριση μηνύματος διαφοροποιείται αναλόγως της μόρφωσης, της καταγωγής, των αντιλήψεων, των πεποιθήσεων, αλλά και του φύλου και της ηλικίας και του πολιτισμικού μορφώματος από το οποίο προέρχεται. Το ίδιο, όμως, και η ερμηνεία ενός αντικειμένου εξαρτάται από τα συνοδά σημασιολογικά στοιχεία του περιβάλλοντός του (του αυθεντικού ή του συμφραστικού, με το οποίο το εφοδιάζει ο μουσειολόγος). Γι αυτό η ταύτιση του τελικώς επιλεγέντος μηνύματος προς αναγνώριση από το κοινό και του επιζητούμενου από πλευράς μουσειολόγου είναι μία λειτουργία πολυπαραμετρική, ιδιαίτερα στα επιδεχόμενα μικρού εύρους παρεμβάσεις (όπως θα αναλύσουμε στην συνέχεια), ανοικτού τύπου αρχαιολογικά μουσεία. Μέσω της τεχνολογίας, κυρίως, γίνεται εφικτή η μετατροπή της στατικότητας των μουσειακών εικόνων σε δυναμική πρόκληση, μέσω της ένταξης του εκθέματος στο χώρο ενός διαδραστικού περιβάλλοντος. Εν προκειμένω, οι μέθοδοι οργάνωσης των ερμηνευτικών συνόλων γίνεται επί τη βάσει ορισμένων κανόνων, που σχετίζονται με την Θεωρία της Αρχιτεκτονικής και την Γνωστική Ψυχολογία. Κι ακόμη πιο πέρα, σήμερα η σύγχρονη τεχνολογία προσκαλεί τον επισκέπτη σε διαδικτυακή παρέμβαση μέσα στον παγκοσμιοποιημένο χώρο της παρουσίασης των απανταχού του κόσμου μουσειακών επεισοδίων, επιτρέποντας σε κάθε άτομο ξεχωριστά να προβάλει τις δικές του αντιλήψεις σύμφωνα με το δικό του υπόβαθρο προσωπικότητας. Επικοινωνιακά σύνορα δεν υπάρχουν, η πληροφορία διακινείται ανεμπόδιση και η έννοια του μουσείου διευρύνεται αισθητά. Σήμερα πλέον, το μουσείο νοείται όχι μόνον ως χώρος προστασίας και ερμηνευτικής παρουσίασης του πολιτισμικού αγαθού αλλά και ως χώρος ανάπτυξης νέων γνώσεων και πρωτοβουλιών σχετικά με το αγαθό αυτό. Κατ' αυτόν τον τρόπο το μουσείο μετατάσσεται από θεματοφύλακας αξιών σε ζωντανό οργανισμό παραγωγής νέων γνώσεων και ιδεών, στην δημιουργία των οποίων η επιστημονική κοινότητα εμπλουτίζει τα δεδομένα της με την αυθόρμητη απόκριση και την καθαρότητα της εντύπωσης που γεννιέται από την επαφή του μη ειδικού επισκέπτη με το ψηφιακό μουσειακό αντικείμενο.



Η εικόνα προέρχεται από **την αποβάθρα του θερινού ανακτόρου** της δυναστείας των Μινγκ στην Κίνα.

Το ζητούμενο για μία επιτυχημένη μουσειολογική πρόταση είναι η εγκατάσταση διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο μνημείο και τον επισκέπτη, στο χώρο με το περιβάλλον του, του παρελθόντος με το παρόν, της διαχρονίας με την συγχρονία. Τα ανοικτού χώρου μουσεία αποτελούν αφ' εαυτών ιδανικούς χώρους για την ανάπτυξη τέτοιου του είδους σχέσεων, λόγω του εξωστρεφούς χαρακτήρα τους και της όσμωσής τους με το περιβάλλον του τόπου όπου ζουν.

Η μουσειολογική αξιοποίηση ενός **ανοικτού χώρου πολιτιστικού ενδιαφέροντος** προσανατολίζεται στην ανάδειξη και προστασία των εμπεριεχομένων υπό πάσαν έννοιαν **μνημείων**, τα οποία εκ παραλλήλου πρέπει να βρίσκονται σε διαρκή διάλογο με τον περίγυρό τους, άμεσο ή ευρύτερο τοπικά αλλά και χρονικά. Η **εξωστρεφής μουσειολογική διευθέτηση** των χώρων αυτών αποτελεί μία πρόσφορη επιλογή για τον μουσειολόγο, καθόσον διευκολύνει την ανάπτυξη της επιζητούμενης διαλεκτικής σχέσης ανάμεσα στο μνημείο και το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο κάποτε στο παρελθόν άνθισε και απέκτησε την ιστορικότητά του το μνημείο.

Η ψηφιακή διαχείριση των μουσειακών αντικειμένων είναι πολύ ελκυστική για τους χρήστες και η δυνατότητα ψηφιακών αναπαραστάσεων, στα ανοικτού τύπου μουσεία, αποτελεί πρόκληση για τον σύγχρονο μουσειολόγο. Για επιτύχει στην συγκεκριμένη μουσειολογική του επιλογή, στηρίζεται μεν στην σύγχρονη τεχνολογία αλλά για την συγκρότηση των μουσειολογικών σεναρίων του οφείλει να βασισθεί απαραίτητως στις ειδικές επιστημονικές γνώσεις που θα του προσπορίσει ο επιμελητής-αρχαιολόγος, ο οποίος είναι ο γνώστης του φιλοξενούμενου επιστημονικού αντικειμένου στον υπό αξιοποίηση συγκεκριμένο αρχαιολογικό χώρο. Σε διαφορετική περίπτωση ελλοχεύει η ανάπτυξη από μέρους του μιας μη αποδεκτής, για χώρους με ιστορία και πολιτισμό, φανταστικής πραγματικότητας.



Από την άποψη, λοιπόν, της χωροθέτησης ο υπό ανάπτυξη αρχαιολογικός χώρος του Λυκείου του Αριστοτέλους πλεονεκτεί, γιατί βρίσκεται μέσα στην καρδιά της Αθήνας, που αποτελεί την πόλη - ορόσημο για την παγκόσμια πολιτιστική κληρονομιά. Ευτυχής συγκυρία. Ο εξωστρεφής προσανατολισμός του μνημείου, που βρίσκεται μέσα στον ιστό της ιστορικής πόλης με την οποία σχετίζεται πολιτισμικά, του εξασφαλίζει πρόσθετο ερμηνευτικό πλαίσιο. Το μνημείο βρίσκεται σε ανοικτό διάλογο με την πολυδιάστατη παρουσία της ίδιας της πόλης ως φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος, ως φορέα θεσμών (Αθηναϊκή δημοκρατία) και ιστορικής μνήμης (χρυσούς αιών). Το ερμηνευτικό πλαίσιο που προσδίδει στο μνημείο το άμεσο περιβάλλον του είναι αναντικατάστατο, απαλλάσσοντάς το από το πρόσθετο παραπληρωματικό και τις φορτικές μουσειολογικές αναζητήσεις.

Ο Αριστοτέλης και η Αθήνα. Κορυφαία συνάντηση. Μεγάλη η ευθύνη της διαχείρισης του χώρου. Όλα όσα αναφέρθηκαν και θα αναφερθούν στην συνέχεια αποτελούν αναγκαίες αλλά όχι και ικανές συνθήκες για την επιτυχία των μουσειολογικών επιδιώξεων. Ο ορθολογισμός δεν είναι αρκετός, γιατί τα μουσειακά αντικείμενα έχουν ψυχή, κουβαλούν μνήμες, φόρτιση, ιστορία, συγκίνηση. Η γνώση δεν αρκεί και τα χέρια δεν φθάνουν, όσο επιδέξια κι αν είναι.

Θα χρειαστεί να καταθέσει ένα κομμάτι από την ψυχή του εκείνος που προσέρχεται να συνομιλήσει μαζί τους, για να του αποκαλύψουν κάτι από την ομορφιά τους, για να του αφηγηθούν τα ίδια τα μνημεία την ιστορία τους, όσο καλά κι αν νομίζει αυτός ότι την γνωρίζει. Αλλιώς, θα παραμείνουν μακρινά και δυσπρόσιτα, θα του χαρίσουν την φυσική τους παρουσία, αλλά δεν θα του ιστορίσουν την περιπέτεια της ζωής τους (Σαλή, Μουσειολογία II, 169-170, 2006).

## B. Περιβάλλον Χώρος



Εικόνα φύτευσης με συμβατή -για τον τόπο που βρίσκεται το μνημείο- χλωρίδα από την κεντρική πύλη του περιβόλου του θερινού ανακτόρου της δυναστείας των Μινγκ στην Κίνα

Κι ακόμη περισσότερο, η επιλογή των φυτών και η σύνθεση της φύτευσης θα πρέπει να προσιδιάζει στο περιβάλλον και τα ιδιοχαρακτηριστικά του τόπου, όπου βρίσκεται το αξιοποιούμενο μνημείο (π.χ. η χλωρίδα της Κρήτης διαφέρει από εκείνη της Ηπείρου). Δηλαδή να επιλέγονται, ει δυνατόν, από τα γηγενή φυτά και την χλωρίδα που επιχωριάζει στον συγκεκριμένο περιβάλλον, διότι έτσι υποβάλλονται έμμεσα στον επισκέπτη ειδικότερες πληροφορίες για το μικροκλίμα, την μικρογεωγραφία και γενικότερα για το μικροπεριβάλλον της περιοχής, χωρίς φλύαρες και κουραστικές αναφορές. Τέλος, η μεταφορά ξενόφερτης χλωρίδας πρέπει να αποφεύγεται διότι εκτός των άλλων δεν ευδοκιμεί (πρβλ.την θλιβερή όψη της περίφημης ελληνικής λιμνούλας με τα νούφαρα). 13

Κατ αρχήν το μνημείο θα τοποθετηθεί εν τόπω και χρόνω. Τοπικά, λοιπόν, οιαδήποτε προτεινομένη διευθέτηση οφείλει να προσανατολίζεται στην **οπτική σύνδεση του μνημείου με τον εξωτερικό του περίγυρο**, δια της δημιουργίας ελεύθερου πεδίου θέασης, μεριμνώντας όμως παράλληλα και για την αισθητική προστασία του μνημείου, μέσω του κατάλληλου χειρισμού της προβλεπόμενης **συμβατής με την περιοχή χλωρίδας**. Η επιλογή και διευθέτηση της φύτευσης αποτελεί σημαντική παράμετρο στην ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων γιατί συνιστά ένα σημαντικό επικοινωνιακό μέσον που αποτυπώνει και μεταφέρει έμμεσες πληροφορίες στον επισκέπτη για τη διαχρονική φυσιογνωμία του περιβάλλοντος του τόπου (κλίμα, χαρακτήρας, κουλτούρα) εντός του οποίου άνθισε ένας πολιτισμός στο παρελθόν. Φερ' ειπείν άλλος είναι ο πολιτισμικός και περιβαλλοντικός χαρακτήρας που υποβάλλει στο επισκέπτη η διευθέτηση του γιαπωνέζικου κήπου, και άλλος εκείνος των δυτικού τύπου κήπων.



Άποψη του εξωτερικού περιβάλλοντος της «Απαγορευμένης Πόλης» στο Πεκίνο.

### α) Φυτεύσεις

Η προτεινόμενη βλάστηση από δένδρα στον άμεσο περιβάλλοντα χώρο του μνημείου, θα πρέπει να εξασφαλίζει **οπτική μόνωση** και να μειώνει την αρνητική επίδραση του περιβάλλοντος, ιδίως του αστικού, στον αρχαιολογικό χώρο. Τα κατεξοχήν μέσα για τον αποτελεσματικό χειρισμό της χλωρίδας στους αρχαιολογικούς χώρους συνίσταται κατά βάση:

i) στην φύτευση **υψηλού πρασίνου**, εν είδει φράγματος

ii) στην πολυετή **ποώδη και θαμνώδη βλάστηση**,

iii) στην πύκνωση της **υπάρχουσας βλάστησης**, στη ζώνη προέκτασης του ερειπίου,

iv) στην κάλυψη από χαμηλή (θάμνοι) **αγροτώδη βλάστηση** του περιβάλλοντος χώρου, προκειμένου να διακρίνεται με τρόπο **αφαιρετικό η σύγχρονη φάση**,

Οι προτάσεις για την φύτευση και τον εν γένει **χειρισμό της χλωρίδας** δεν αποσκοπούν στον εξωραϊσμό του περιβάλλοντος χώρου, αλλά υπηρετούν κυρίως τους στόχους της ανάδειξης του μνημείου και της αισθητικής προστασίας του από την πάσης φύσεως γειτονία του και ιδιαίτερα από την σύγχρονη δόμηση, εάν ο χώρος αυτός συμβαίνει να βρίσκεται εντός του αστικού ιστού. Στην εικόνα αριστερά παρουσιάζεται ένα αρκετά επιτυχημένο παράδειγμα αισθητικής προστασίας μνημείου, ευρισκόμενου σε άμεση επαφή με τον πολύβουο και υποβαθμισμένο αστικό ιστό. Οριστικά σχέδια φύτευσης, κατ' ανάγκη παραδίδονται στην φάση της μουσειογραφικής εφαρμογής, όμως ορισμένες γενικές αρχές τίθενται εξ αρχής. Συγκεκριμένα:

## Γ. ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΕΥΘΕΤΗΣΗ ΦΥΤΕΥΣΗΣ



Πρόοψη στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (προοπτικό)

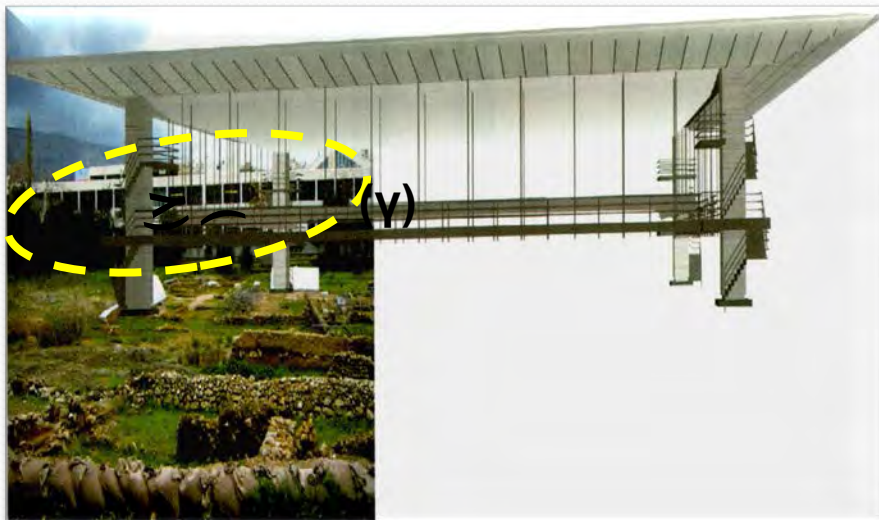


Κάτοψη στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (κάτω)

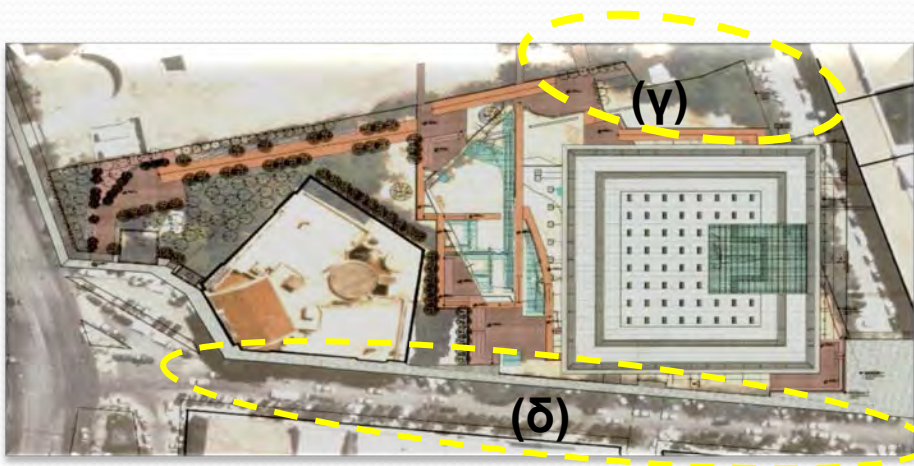
Μέσα στον αρχαιολογικό χώρο, σκοπός είναι η ανάδειξη των μνημείων, γι' αυτό παγίως προτείνεται η **φύτευση υψηλού πρασίνου (α)** εν είδει φράγματος, στα σημεία όπου το μνημείο γειτνιάζει με ανθρωπογενούς προέλευσης κατασκευές. Πολυετής **πωώδης και θαμνώδης βλάστηση (β)** προβλέπεται, με την υπόδειξη του επιμελητή, στις περιοχές που αυτή θεωρείται αναγκαία.

Στις εικόνες αριστερά παρουσιάζεται η πρόταση φύτευσης στο παράδειγμα της μουσειολογικής αξιοποίησης του αρχαιολογικού χώρου του Λυκείου του Αριστοτέλους, στην οδό Ρηγίλλης στην Αθήνα.

Συγκεκριμένα, στο σημείο **(α)** η ανασκαφή ακουμπά σχεδόν στο κτήριο της -επί της οδού Βασιλίσσης Σοφίας- Λέσχης Αξιωματικών Ενόπλων Δυνάμεων (ΛΑΕΔ), γι αυτό και προτείνεται η φύτευση υψηλού πρασίνου εν είδει φράγματος. Αντιθέτως στο σημείο **(β)** ο ανασκαφικός χώρος ευρίσκεται σε ικανή απόσταση από το όπισθεν αυτού ευρισκόμενο κτήριο του -επί της οδού Ρηγίλλης- Ωδείου, γι' αυτό προτείνεται πολυετής θαμνώδης βλάστηση, η οποία λειτουργεί ως διαχωριστικό στοιχείο, επιτρέποντας, όμως την οπτική ενσωμάτωση του άνετου προσαυλίου χώρου του Ωδείου στον περιορισμένο ανασκαφικό χώρο του Λυκείου του Αριστοτέλους.



Πρόοψη **στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (άνω)**



Κάτοψη **στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (κάτω)**

Στους αρχαιολογικούς χώρους προτείνεται γενικώς **πύκνωση της υπάρχουσας βλάστησης (γ)** στη ζώνη προέκτασης του ερειπίου, εάν η διατήρησή του είναι αποσπασματική, προκειμένου να υποδηλωθεί η συνέχεια του αρχαίου μνημείου. Επίσης, συνήθως προτείνεται κάλυψη από χαμηλή (θάμνοι) **αγροτώδη βλάστηση (δ)** του περιβάλλοντος χώρου (εκτός των ορίων του αρχαιολογικού σκάμματος), προκειμένου να διακρίνεται με τρόπο **αφαιρετικό η σύγχρονη φάση**, που παρεμβάλλεται ανάμεσα στον αρχαιολογικό χώρο και το τοπίο, πέριξ και εκτός ανασκαφής.

Στις εικόνες παρουσιάζεται η πρόταση φύτευσης σε παράδειγμα μουσειολογικής αξιοποίησης του αρχαιολογικού χώρου του Λυκείου του Αριστοτέλους, στην οδό Ρηγίλλης στην Αθήνα.

Συγκεκριμένα, στο σημείο **(γ)** προτείνεται η πύκνωση της γηγενούς βλάστησης, καθότι η ανασκαφή δεν έχει αποπερατωθεί και πρέπει αυτό να υποδηλώνεται στον επισκέπτη με όχι φλύαρο τρόπο. Επίσης, στο σημείο **(δ)**, όπου και η κατ'εξοχήν επαφή της ανασκαφής με το πέριξ αστικό τοπίο (οδός Ρηγίλλης), προτείνονται υψίκορμοι διακοσμητικοί θάμνοι (π.χ. πικροδάφνες) για την έμμεση και ευχάριστη διέλευση του βλέμματος του επισκέπτη -και των διερχομένων- από και προς την ανασκαφή.



Η λεπτομερής παρουσίαση της κηποτεχνικής διευθέτησης λαμβάνει χώρα και υλοποιείται στην φάση της μουσειογραφικής εφαρμογής. Ακολουθεί κατάλογος των προτεινομένων ειδών, από τον οποίο προβλέπεται να γίνει η τελική επιλογή.

## β) Προτεινόμενα είδη φυτών για τον Ελληνικό χώρο

### ΔΕΝΔΡΑ

1	<i>Amygdalus communis</i>	Αμυγδαλιά
2	<i>Cercis siliquastrum</i>	Κερκίς
3	<i>Laurus nobilis</i>	Δάφνη
4	<i>Olea europea</i>	Ελιά
5	<i>Pyrus amygdaliformis</i>	Γκορτσιά
6	<i>Quercus calliprinos</i>	Βαλανιδιά Πρίνος
7	<i>Quercus coccifera</i>	Πουρνάρι
8	<i>Quercus macrolepis</i>	Βαλανιδιά ήμερη
9	<i>Quercus pubescens</i>	Βαλανιδιά χνοώδης

### ΘΑΜΝΟΙ

1	<i>Nerium oleander</i>	Πικροδάφνη
2	<i>Olea oleaster</i>	Αγριελιά
3	<i>Phlomis fruticosa</i>	Ασφάκα
4	<i>Pistacia lentiscus</i>	Σχίνος
5	<i>Punica granatum</i>	Ροδιά
6	<i>Quercus coccifera</i>	Πουρνάρι
7	<i>Rosa canina</i>	Άγρια
		Τριανταφυλλιά
8	<i>Rosmarinus officinalis</i>	Δενδρολίβανο
9	<i>Salvia officinalis</i>	Φασκομηλιά
10	<i>Vitex agnus castus</i>	Λυγαριά

## ΧΑΜΗΛΗ ΒΛΑΣΤΗΣΗ – ΠΟΩΔΗ

1	<i>Acanthus spinosus</i>	Άγρια άκανθα
2	<i>Artemisia absinthium</i>	Αψιθιά
3	<i>Campanula rupestris</i>	Καμπανούλα
4	<i>Capparis spinosa</i>	Κάππαρη
5	<i>Coridothymus capitatus</i>	Θυμάρι
6	<i>Lavandula stoechas</i>	Άγρια Λεβάντα
7	<i>Muscari comosum</i>	Μούσκαρι
8	<i>Origanum heracleoticum</i>	Ρίγανη
9	<i>Origanum majorana</i>	Μαντζουράνα
10	<i>Rosmarinus officinalis</i> v. <i>prostratus</i>	Δενδρολίβανο
11	<i>Thymelaea tartonraira</i>	Θυμελαία
12	<i>Thymus serpyllum</i>	Θυμάρι έρπον

### γ) Άρδευση

Απαιτείται δίκτυο αρδύσεως ειδικών προδιαγραφών σε όλο το χώρο, εκτός από τους χώρους όπου υπάρχουν μνημεία. Οι ανάγκες άρδευσης της βλάστησης στη ζώνη όπου τα φυτά επηρεάζονται περισσότερο από τη ρύπανση είναι πάντοτε μεγαλύτερες.

### δ) Στάθμευση

Ως προς το θέμα σταθμεύσεως των αυτοκινήτων, προτείνεται η εύρεση κατάλληλης θέσεως σε μικρή απόσταση από τον αρχαιολογικό χώρο έτσι, ώστε ο ενδιάμεσος ελεύθερος χώρος να παραμένει για τη χρήση των πεζών. Η παρουσία οχημάτων οφείλει να περιορίζεται στο ελάχιστο και να χωροθετείται σε **ικανή απόσταση από το μνημείο**, διότι η συγκεκριμένη λειτουργία και οχλούσα για το κοινό αλλά και επιβαρυντική για τα αρχαία λείψανα είναι.



**Επιτυχημένη μορφολογία** ναυτικού μουσείου, που παραπέμπει σε **καρίνα πλοίου**.

Φερ' ειπείν, ο **σχεδιασμός** και η **μορφολογική σύλληψη** του **στεγάστρου** ενός **αρχαιολογικού χώρου** της **αρχαίας Αθήνας** θα πρέπει να **μεταφέρουν** την **στιβαρότητα**, την **αδρότητα** αλλά και την **εξιδανίκευση**, που **χαρακτηρίζουν** την **έννοια** του **αρχαιοελληνικού κάλλους**. Στην **πνευματικότητα** και την **εκλέπτυνση** του **κλασικού πνεύματος** θα πρέπει να **μας μεταφέρει** αισθητικά ένα **τέτοιο κέλυφος**, ενώ το **αντίστοιχο στέγαστρο** ενός **βυζαντινού μνημείου** θα πρέπει να το **χαρακτηρίζουν** η **υπερβατικότητα** και ο **έντονος θρησκευτικός παλμός** της **εποχής**, στην οποία **λειτούργησε** το **μνημείο** αυτό.

Επίσης, κατά τη γνώμη μας, πρέπει να **προβλέπεται** **μόνον συμβατική σήμανση** στο **επίπεδο** του **αρχαίου μνημείου** και **χρήση νέων φορητών τεχνολογιών** για την **πληροφόρηση** του **επισκέπτη** **μπροστά** στο **κάθε έκθεμα**.

## **Δ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ - ΚΤΙΡΙΟΛΟΓΙΑ**

Ασφαλώς, ο **σχεδιασμός** ενός **τέτοιου κελύφους** θα πρέπει να **στηρίζεται** στις **μορφολογικές αρχές** που **υπαγορεύονται** από το **καλλιτεχνικό ιδίωμα** της **φόρμας**, στην οποία **εντάσσονται** τα **μνημεία** του **αξιοποιούμενου χώρου**.

Η **έμπνευση** ενός **τέτοιου αρχιτεκτονήματος** **φυσικό** είναι να **ενσωματώνει** και **μνήμες** που **παραπέμπουν** **χρονικά** στο **ευρύτερο αισθητικό περιβάλλον** και την **περιρρέουσα ατμόσφαιρα** της **εποχής**, στην οποία **έζησε** το **συγκεκριμένο μνημείο**.



Άποψη από αέρος του **μουσείου του ολοκαυτώματος** που με την κάτοψή του σε **σχήμα κεραυνού** παραπέμπει επιτυχημένα στην δριμύτητα, με την οποία –ως κεραυνός εν αιθρία- ενέσκηψε αναπάντεχα ο πολυαίμακτος δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, επισωρεύοντας δεινά για ολόκληρη την ανθρωπότητα, καθώς και την παράλογη εξόντωση ειδικών πληθυσμιακών ομάδων όπως οι Εβραίοι.

Αρχιτεκτονικά επίσης, οι προτεινόμενες λύσεις θα πρέπει να υπαγορεύονται από την **«νομοτέλεια» του περιβάλλοντος χώρου** και πάντως σε καμία περίπτωση δεν είναι επιτρεπτή οποιαδήποτε αντιπαράθεση, μορφολογική ή άλλη, του μνημείου με το κέλυφος προστασίας του. Πολύ επιτυχημένο το παράδειγμα της εικόνας, στου οποίου την αρχιτεκτονική σύλληψη ενσωματώνεται όλη η ανακολουθία της λογικής και η τραγικότητα που χαρακτηρίζει τον πόλεμο. Η αρχιτεκτονική φόρμα του κτίσματος με το **τεθλασμένο περίγραμμα του μουσείου του ολοκαυτώματος** αποδίδει πολύ εύγλωττα το αντίστοιχο **φάλτσο της Ιστορίας**, που επισυνέβη στην ανθρωπότητα με την έκρηξη του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Παράλληλα, το κτίσμα πολύ επιτυχημένα εντάσσεται –ως **γεωμετρικό σχήμα**- στο ευρύτερο περιβάλλον του, το οποίο αποτελείται από πρισματικές κατασκευές.

Η ίδια συνέπεια παρατηρείται και στον εσωτερικό χώρο του μουσείου, όπου με καθαρά αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο αποδίδονται ανάγλυφα όλα τα στοιχεία της φρίκης και του παραλογισμού του πολέμου.



Οι εφιαλτικές φυγές του εσωτερικού του μουσείου του ολοκαυτώματος με τις ζοφερές προοπτικές, τις εμποδισμένες διεξόδους και τα αδρά υλικά δομής, μεταφέρουν επιτυχημένα στον επισκέπτη την αίσθηση της πίεσης και του αδιέξοδου της ιστορικής συγκυρίας στην οποία αναφέρεται το φιλοξενούμενο εκθεσιακό θέμα. Κατ' αυτόν τον τρόπο, έμμεσα, μεταφέρονται και καταλαμβάνουν τον επισκέπτη τον επισκέπτη αισθήματα όπως ο ζόφος, η ανατριχίλα, η κατάθλιψη, η παραίτηση. Στο συγκεκριμένο μουσείο ο απώτερος μουσειολογικός στόχος της δημιουργίας βιωματικών εμπειριών στον επισκέπτη επιτυγχάνεται απολύτως.

Γενικότερα πάντως, σε όλα τα μουσεία (κλειστού ή ανοικτού τύπου) βασική προϋπόθεση για μία επιτυχημένη μουσειολογική προσέγγιση αποτελεί η μελέτη σε βάθος του ιδιαίτερου πολιτισμικού περιβάλλοντος του αξιοποιούμενου αντικειμένου (απαραιτήτως με την βοήθεια του ειδικού επιμελητή). Τούτο αποτελεί υποχρέωση και προϋπόθεση για τον αρχιτέκτονα και τον μουσειολόγο, που θα επιχειρήσουν να παρέμβουν σε ένα **ιστορικά φορτισμένο** περιβάλλον. Τέλος, κατ' αναλογία, όπως στα κλειστού τύπου μουσεία έτσι και στα ανοικτού χώρου, μουσειολογικά προτείνεται για λόγους άνεσης του επισκέπτη, μια εστεγασμένη μουσειολογική πορεία, η οποία όμως λειτουργικά θα συντάσσεται απαραίτητως με τις **αυθεντικές αναφορές** τις σχετικές με τον χώρο την εποχή και την ιστορία του.



Η έλλειψη ιστορικής γνώσης οδηγεί στο σχεδιασμό μουσείων που αποτελούν μεν **αφ'εαυτών μνημεία αρχιτεκτονικής**, λόγω της ιδιαίτερης μορφολογίας τους, δυσκολεύουν όμως την φιλοξενία των εκθεμάτων και των λοιπών μουσειακών λειτουργιών στους χώρους τους, δηλαδή αγνοούν επιδεικτικά το κατ'εξοχήν γενεσιουργό αίτιο, για το οποίο γεννήθηκαν και υπάρχουν. Ενδιαφέρουσες είναι οι δύο εικόνες αριστερά, που παρουσιάζουν το μουσείο Guggenheim στο Bilbao (άνω) και την μακέτα του νέου μουσείου Guggenheim στο Abu Dhabi (κάτω) του αρχιτέκτονα Frank Gehry, με χαρακτηριστική ομοιογένεια στην αρχιτεκτονική τους σύλληψη. Πραγματικά πρωτότυπη η πρώτη αλλά επανάληψή της η δεύτερη και με φορτική επανάληψη των ίδιων ετερογενών επί μέρους στοιχείων.



Χαρακτηριστικά δείγματα μνημειακής αρχιτεκτονικής με **πολυδιάστατες μορφολογικές και κτηριολογικές προθέσεις** που ενσωματώνουν **πάσης φύσεως προκλήσεις** (άνω από το Bilbao - κάτω αριστερά και κάτω δεξιά από το Abu Dhabi)



Μακέτα του νέου μουσείου Guggenheim στο Abu Dhabi από τον αρχιτέκτονα Frank Gehry.



**Εναλλακτικές προσπελάσεις του αρχαιολογικού σκάμματος** σε υποδειγματική **αξιοποίηση ανασκαφικού χώρου εν εξελίξει** (μουσειολογικές πορείες ανάλογες με τις δυνατότητες των επισκεπτών –χρονικές, φυσικές κ.λπ.-, στον αρχαιολογικό χώρο in situ έκθεσης του πήλινου στρατού του αυτοκράτορα στην Κίνα.)

το μουσείο (ανοικτού ή κλειστού τύπου) μετεξελίσσεται σε **πολυδύναμο πολιτιστικό κέντρο**, με νέες δραστηριότητες να φιλοξενούνται στους μουσειακούς χώρους του. Οι καινούργιες λειτουργίες είναι πλέον ανάγλυφες στα οργανογράμματα και τα κτηριολογικά προγράμματα των μουσείων, επιδρώντας παράλληλα και στην στελέχωσή τους και την συνολική φυσιογνωμία τους.

## Ε. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΕΚΘΕΣΙΑΚΟΥ ΧΩΡΟΥ

Η λειτουργία ενός αρχαιολογικού χώρου ως «υπαίθριου μουσείου» θεωρούμε ότι οφείλει να προσδώσει μια ακόμη διάσταση στο μνημείο, που αποτελεί εξ αντικειμένου σημαντικότερο πολιτισμικό αγαθό, αυτήν **του κοινωνικού αγαθού**. Μέσω της αυστηρά υπαγορευόμενης από την ίδια την φύση του χώρου μουσειολογικής διευθέτησης της πορείας των επισκεπτών, πρέπει να παρέχεται **η δυνατότητα στο ευρύ κοινό να προσεγγίζει με επάρκεια μια κορυφαία πτυχή του ιδεώδους που διέπει την εποχή και την περιρρέουσα ατμόσφαιρα στην οποία ανήκει το κάθε μνημείο**. Η μετατόπιση του αντικειμένου της σύγχρονης μουσειολογίας γίνεται εμφανής στη συγκριτική αναδρομή από παλαιότερους ορισμούς του Μουσείου κατά ICOM, όπου και σηματοδοτείται σταδιακή στροφή του μουσειολογικού ενδιαφέροντος από το αντικείμενο στον χρήστη. Μέσα από την κοινωνική διάσταση, που προσλαμβάνει το πολιτισμικό αγαθό,



Το μουσείο, υπ αυτό το λειτουργικό πρίσμα και με εφελτήριο το ήδη υπάρχον μουσειακό υλικό του, δημιουργεί νέο και πρωτογενές έργο. Γίνεται φορέας μιας «μεταπραγματικότητας» που λειτουργεί ως ανανεωμένη δημιουργική πράξη και, επομένως, το σύγχρονο μουσείο αναδεικνύεται σε μείζονα **πολιτιστικό δημιουργό**. Η επιστημονική διαχείριση ( management) των χώρων αυτών είναι πλέον επιβεβλημένη εκ των πραγμάτων, επειδή συνεχώς καινούργιες λειτουργίες εντάσσονται στους κόλπους τους. Τα σύγχρονα μουσεία διαθέτουν χώρους εκπαιδευτικών προγραμμάτων, χώρους εστίασης, ανάπαυσης και αναψυχής, χώρους περιοδικών εκθέσεων και εκδηλώσεων, πωλητήρια, καφενεία, βιβλιοπωλεία και αμφιθέατρα, αίθουσες συνεδρίων και εκδηλώσεων. Στο παρελθόν, όταν τα μουσεία περιορίζονταν στο υπάρχον υλικό, ήταν φυσικό να μην αναπτύσσουν τις επικοινωνιακές τους δυνατότητες. Προσανατολίζοντας το ενδιαφέρον του κοινού κυρίως σε μόνιμες συλλογές και στα υπάρχοντα μνημειακά λείψανα, που αποτελούσαν περιορισμένο ποσοστό του πλούτου τους, προσέφεραν μάλλον πτωχή μουσειοδιδασκτικότητα.

Αντιθέτως, στις νεωτερικές ερμηνευτικές αναζητήσεις οι οποίες τροφοδοτούν σήμερα το μουσειακό χώρο με νέες ιδέες, καλλιεργούνται σχέσεις οικειότητας με το κοινό, οι οποίες διευκολύνουν την ανάπτυξη αμφίδρομη φιλικής σχέσης ανάμεσά τους με αποτέλεσμα την βελτίωση της μουσειοδιδασκτικότητας των εκθέσεων.

Είναι συχνό το φαινόμενο, πλέον, να διαρθρώνονται μουσειακές παρουσιάσεις μέσω διευρυμένων θεματικών ενοτήτων, που αναβαθμίζουν την επικοινωνία τους με το κοινό, συχνά ξεπερνώντας τα όρια της χρονικής και τοπικής ταυτότητας του αντικειμένου τους. Επίσης, εμφανής είναι η τάση να απαλειφθούν τα στεγανά και ανάμεσα στα αρχαιολογικά, τα ιστορικά ή τα κοινωνικοοικονομικά πλαίσια των διαφόρων εναλλακτικών σεναρίων που συγκροτούνται για την ανάπτυξη των διευρυμένων αυτών θεματικών ενοτήτων. Ήδη, αποτελεί γενικευμένη τάση τα μουσειολογικά σενάρια να έχουν διαχρονικό και υπερτοπικό χαρακτήρα, ακόμη και όταν αναφέρονται σε ειδικότερες πολιτισμικές εκφάνσεις ή συγκεκριμένα ιστορικά γεγονότα.

Κατ αυτόν τον τρόπο, οι μουσειακές παρουσιάσεις γίνονται περισσότερο ευπρόσιτες και αγκαλιάζουν περισσότερες ηλικιακές και κοινωνικές ομάδες επισκεπτών. Κατ αυτόν τον τρόπο το ευρύ κοινό βρίσκει ευκολότερα κοινούς τόπους επικοινωνίας με τα συνήθως δυσπρόσιτα μουσειακά αντικείμενα, απολαμβάνει την μουσειακή εμπειρία και ενδεχομένως αρχίζει να την επιζητεί συχνότερα ως προορισμό -ποιοτικής πλέον- ψυχαγωγίας του.



Ειδικότερα τα υπαίθρια μουσεία μπορούν προνομιακά να αναπτυχθούν σε ποιοτικούς προορισμούς ψυχαγωγίας. Μπορούν να αποτελέσουν ημερήσιους εκδρομικούς προορισμούς επιλογής, εάν εφοδιαστούν με τις κατάλληλες υποδομές υποδοχής και εξυπηρέτησης του κοινού. Τα αμφίδρομα πλεονεκτήματα από μια τέτοιας φιλοσοφίας αξιοποίηση ενός μουσειακού χώρου είναι προφανή. Σημαίνει πόρους για την αυτοχρηματοδότηση των αναγκών του μουσείου και ποιοτικός χρόνος αναψυχής για τον κόσμο που θα επιλέξει τον συγκεκριμένο προορισμό.

Από πλευράς μουσειολογικών παρεμβάσεων στον χώρο, ένας βασικός παράγοντας της ευχάριστης διημέρευσης στον χώρο είναι η χάραξη της **μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών**, που θα πρέπει να διαθέτει και εναλλακτικές διαδρομές για να καλύπτει τις διαφοροποιημένες ανάγκες του κόσμου. Συνήθως οι προτεινόμενες διαδρομές ακολουθούν τις συντεταγμένες και τον βασικό προσανατολισμό των αρχαίων λειψάνων και **ιχνηλατούν τα ερμηνευτικότερα σημεία** του αρχαιολογικού χώρου, τα οποία θα διευκόλυναν στην **αναγνωσιμότητα του μνημείου και του χώρου, από τον επισκέπτη**.

Στην περίπτωση αυτή η **χρήση νέων τεχνολογιών** και κυρίως ελαφριών φορητών συσκευών προφανώς θα βοηθούσε σημαντικά στην μετάδοση γνώσης και πληροφοριών στον επισκέπτη.

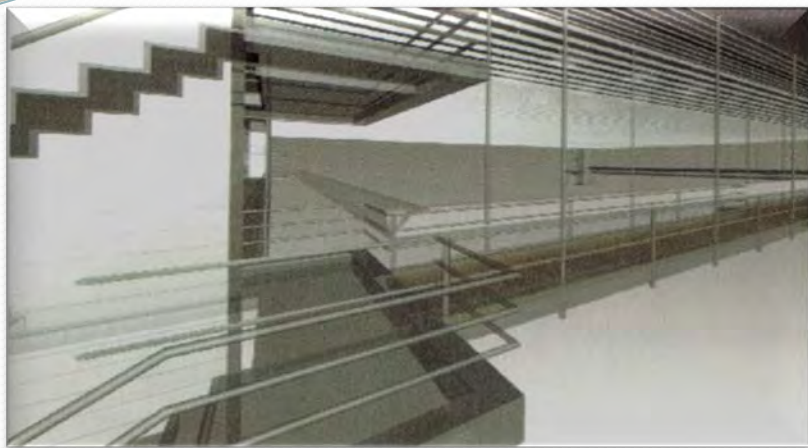
Στις εικόνες παρουσιάζεται ένα παράδειγμα επιτυχημένης αξιοποίησης του αναπτειπταμένου αρχαιολογικού χώρου των τάφων της δυναστείας των Μινγκ στην Κίνα, Διαθέτει όλες τις υποδομές υποδοχής και διημέρευσης κοινού, ενώ προσφέρεται χάρτης της ανασκαφής και τραινάκι περιήγησης του κοινού στον αρχαιολογικό χώρο, δεδομένων των μεγάλων αποστάσεων ανάμεσα στα σημαντικά μουσειακά λείψανα.



**«Γυαλιά» προσαυξανόμενης  
πραγματικότητας**



**Τυπικό PDA με περιβάλλον  
Windows και δυνατότητα  
ασύρματης διασύνδεσης**



Απόψεις δείγματος στεγάστρου –προσβάσιμου προς πληροφόρηση στους επισκέπτες– **με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο** για την τοποθέτηση του τεχνολογικού υλικού μουσειολογικής υποστήριξης του υποκείμενου αρχαιολογικού χώρου.

### α) Βασικές Αρχές Σχεδιασμού

Η εν γένει **μουσειολογική αξιοποίηση ενός αρχαιολογικού χώρου** (κελύφους και διαδρομών) στηρίζεται πρωτίστως στις εξής αρχές:

I) την απόλυτη **αναστρεψιμότητα** των επεμβάσεων

II) την δυνατότητα συνέχισης της ανασκαφής ακόμη και υπό τα θεμέλια του στεγάστρου, καθώς και **πρόβλεψη υποδομών** για επικοινωνίες, κ.λπ. με την ελαχίστη δυνατή παρέμβαση.

III) τη μέριμνα για την απαλλαγή του επισκέπτη από τη επερχόμενη **μουσειακή κόπωση** (εναλλακτικές πορείες, καθιστικά ανάπαυσης, σημεία πληροφόρησης κ.λπ.)

VI) τη μέριμνα για την **εναλλακτική ενημέρωση** των επισκεπτών (χρήση πολυμέσων, εκπαιδευτικά δρώμενα), αποκλειστικά σε θέσεις μακράν του μνημείου.

V) την πρόβλεψη **μόνον συμβατικής σήμανσης στο επίπεδο του αρχαίου μνημείου**. Από πλευράς πληροφόρησης, χρήσιμο είναι μπροστά στο κάθε έκθεμα να γίνεται χρήση νέων φορητών τεχνολογιών, είτε ατομικά είτε συλλογικά για τους επισκέπτες.

Πάντως, πρέπει να υποσημειωθεί ιδιαίτερα ότι:

**ο αρχαιολογικός χώρος-μουσείο διαφοροποιείται από το στερεότυπο του μουσείου, διότι αποτελεί αφ'εαυτού έκθεμα, δεν είναι απλά ένας χώρος που περιέχει εκθέματα.**



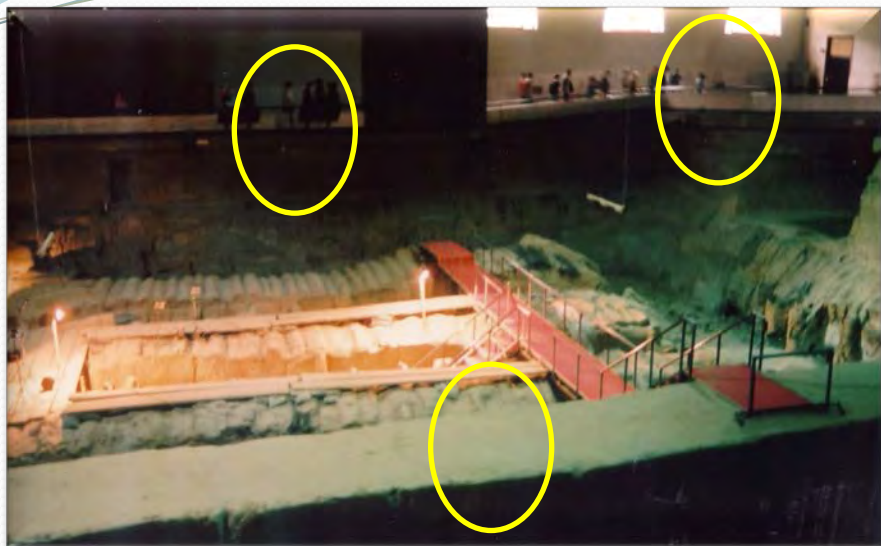
Προοπτικό του περιμετρικού υπερυψωμένου διαδρόμου του στεγάστρου (άνω)

Κάτοψη του στεγάστρου με τον περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο (κάτω)

Η αξιοποίηση του Λυκείου του Αριστοτέλους στο αναπτυσσόμενο παράδειγμα, με την ενσωμάτωση του **εναέριου διαδρόμου** στο στεγαστρο, δίδει στον μουσειολόγο την δυνατότητα να παρουσιάσει το έκθεμα-αρχαιολογικό σκάμα **πανοραμικά σαν ένα πραγματικό έκθεμα**. Προσφέροντας ξεναγήσεις εικονικής πραγματικότητας, μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας -εγκατεστημένης επί του διαδρόμου αυτού- και με την ανασκαφή στα πόδια του, επιτυγχάνεται μία πλήρης βιωματική εμπειρία του χώρου για τον επισκέπτη. Το σημαίνον συναληθεύει με το σημαινόμενο προσφέροντας πολυπαραμετρική πληροφόρηση και αναβαθμίζοντας την μουσειοδιδασκτικότητα του περιβάλλοντος.

Η μουσειολογική, λοιπόν, διαχείριση του αρχαιολογικού χώρου διαφέρει θεμελιωδώς από αυτήν του μουσείου. Η φιλοσοφία ανάδειξης του μνημείου -που δεν είναι απλά ένας χώρος που περιέχει εκθέματα, αλλά **αποτελεί αφ εαυτού έκθεμα**- βασίζεται στη αντίληψη πως ο χώρος μαζί με τα περιεχόμενα επί μέρους εκθέματα αποτελούν συνολικά ένα ενιαίο μουσειακό αντικείμενο.

Παράλληλα, ο μουσειολόγος εστιάζει και σε κάθε μεμονωμένο έκθεμα ξεχωριστά -τούτου πάντοτε νοουμένου ως μέρους του όλου- δημιουργώντας σημεία στάσης και πληροφόρησης του κοινού πλησίον του αρχαιολογικού σκάμματος.



Υποδειγματική **αξιοποίηση** εν εξελίξει **ανασκαφής** στην Κίνα, από τον αρχαιολογικό χώρο του πηλίνου στρατού.

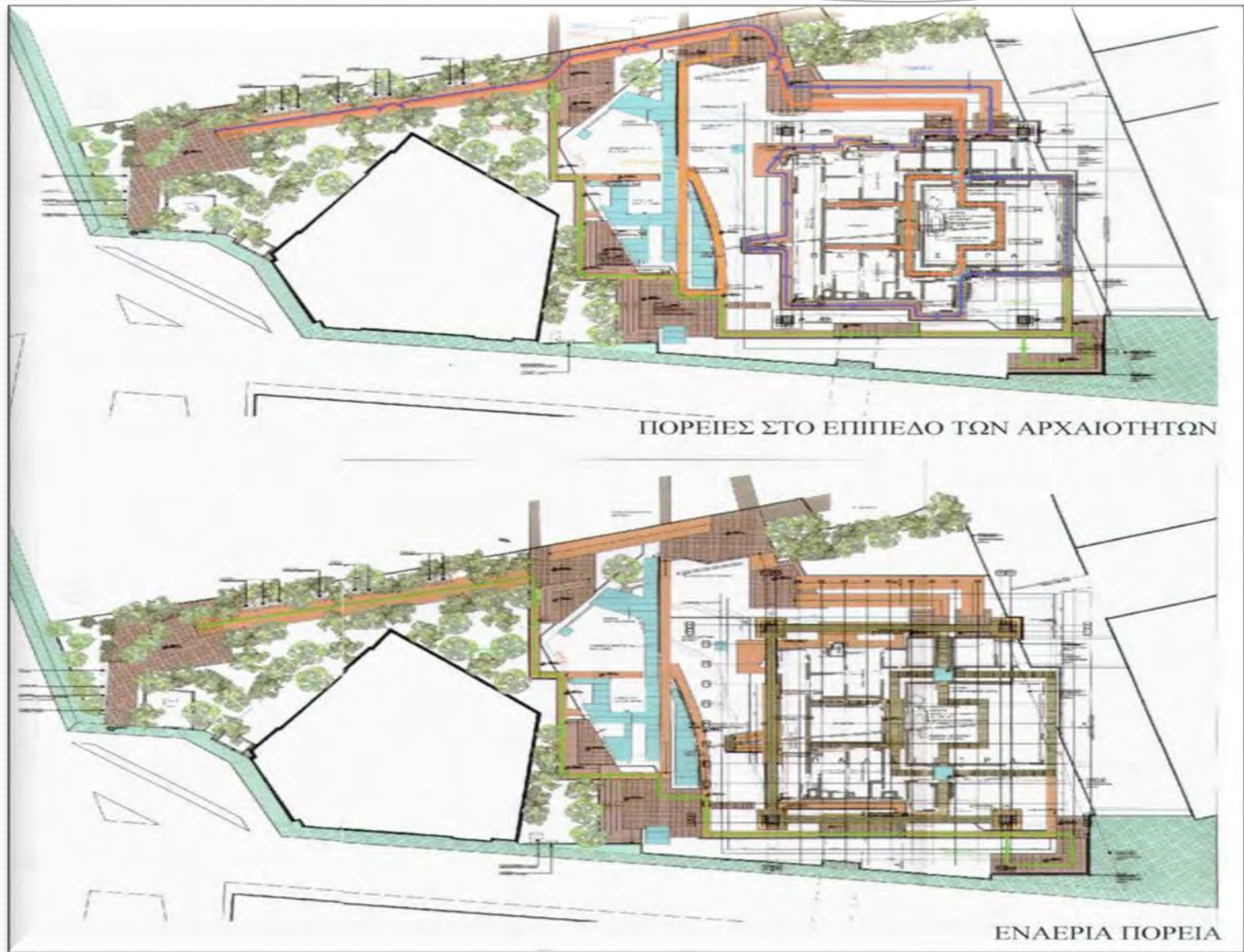


**Θέσεις καθιστικών** στα πρανή, κατά μήκος της μουσειολογικής πορείας, έξω και κοντά στο σκάμμα του Λυκείου Αριστοτέλους

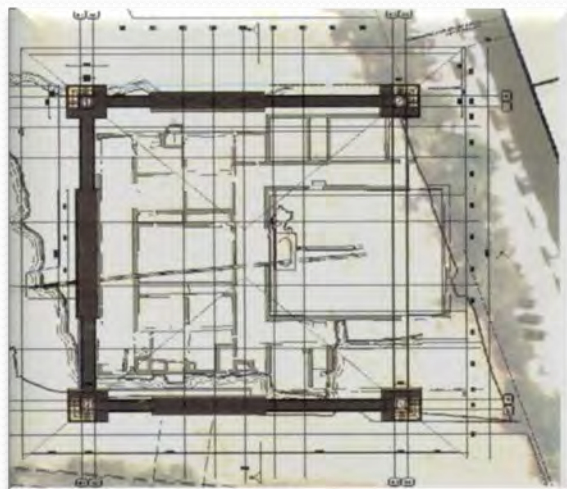
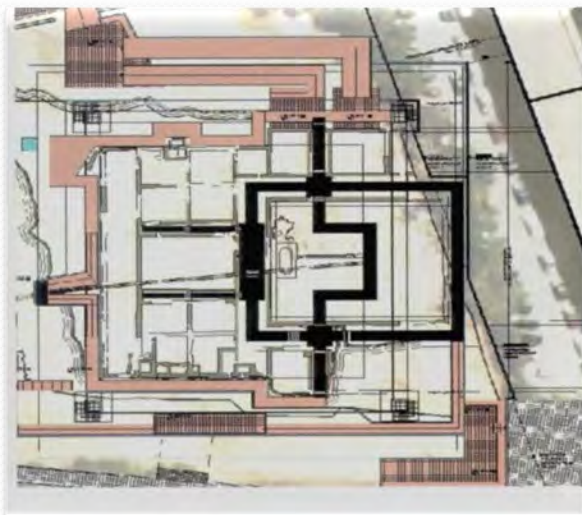
Κεντροβαρικά του χώρου δημιουργούνται πλατώματα στάσεων με απώτερο στόχο την λειτουργική σύνδεση του αρχαιολογικού σκάμματος με τον υπό διαμόρφωση χώρο που το περιβάλλει. Παράλληλα, στα σημεία αυτά ενισχύονται ιδιαίτερα οι διάφορες μουσειοδιδασκτικές δραστηριότητες, προκειμένου **το κοινό να εξοικειωθεί και να εμπεδώσει όσο γίνεται πληρέστερα την ιστορικότητα του χώρου ως ενιαίου συνόλου.**

Μέσω των επιγείων διαδρομών, όπου ο επισκέπτης προσεγγίζει την **φυσική υπόσταση του μνημείου**, ενισχύεται και η ένταση της μουσειοδιδασκτικότητας του ψηφιακού ερμηνευτικού περιβάλλοντος. Στην φάση χάραξης της επίγειας μουσειολογικής πορείας επισκεπτών και σε τακτά διαστήματα, τα προαποφασισμένα σημεία στάσης προβλέπεται να χωροθετούνται επάνω σε στρατηγικά σημεία του χώρου, ούτως ώστε **το έκθεμα – αρχαιολογικό σκάμμα** να αγγίζει εκείνο τον επισκέπτη και να μην συμβαίνει το αντίθετο, που βλάπτει το μνημείο.

Για λόγους προστασίας του μνημείου, **δεν ενθαρρύνεται η παρατεταμένη παραμονή** του κοινού μέσα στο αρχαιολογικό χώρο, παρά μόνον η διέλευση και ο περίπατος, στο επίπεδο των αρχαίων λειψάνων. Τέλος, σε όλα τα επιμέρους τμήματα των διαδρομών πρέπει απαραίτητως να λαμβάνεται πρόνοια, ώστε να μπορούν να κινούνται αυτοδύναμα τα άτομα μειωμένης κινητικότητας.



Εναέρια και επίγειες διαδρομές της μουσειολογικής πορείας επισκεπτών από το **Λύκειο του Αριστοτέλους**.



**Σκαριφήματα που παρουσιάζουν  
ανω ΙΣΟΓΕΙΑ ΠΟΡΕΙΑ  
κάτω ΕΝΑΕΡΙΑ ΠΟΡΕΙΑ**

## **β) Μουσειοδιδασκτικές διαδρομές**

Σε όλους τους ανασκαφικούς χώρους, επειδή συνήθως οι αποστάσεις είναι μεγάλες, προσφέρονται στον επισκέπτη διάφορες **εναλλακτικές διαδρομές, επίγειες και εναέριες** προκειμένου να ρυθμίζει εκείνος τις επιλογές του ανάλογα με τα ενδιαφέροντα και τις δυνατότητές του, όπως:

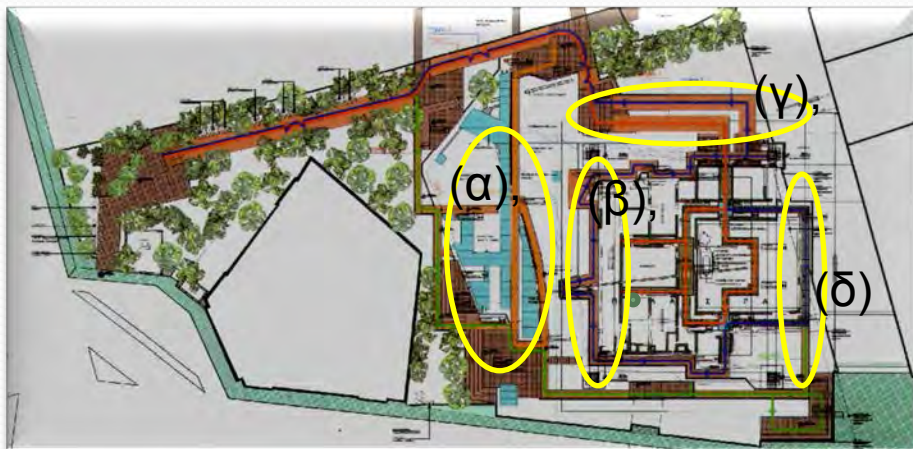
i) Μικρή ή μεσαία ή μεγάλη μουσειοδιδασκτική διαδρομή, (συνήθως εντός του στεγάστρου), μέσης ημίωρης ή ωριαίας ή δίωρης αντιστοίχως διάρκειας, σημειώμενες η καθεμιά με συγκεκριμένα και διακριτά υλικά κάλυψης, (π.χ. ξύλινος διάδρομος, χωμάτινος διάδρομος κ.λπ.) για λόγους ευχερούς προσανατολισμού του επισκέπτη.

ii) Ειδική διαδρομή, (εκτός του στεγάστρου), μέσης ημίωρης διάρκειας, με πρόβλεψη κατάλληλων πλατωμάτων ειδικών για την εξυπηρέτηση και εκπαιδευτικών προγραμμάτων (δρώμενα, ξεναγήσεις).

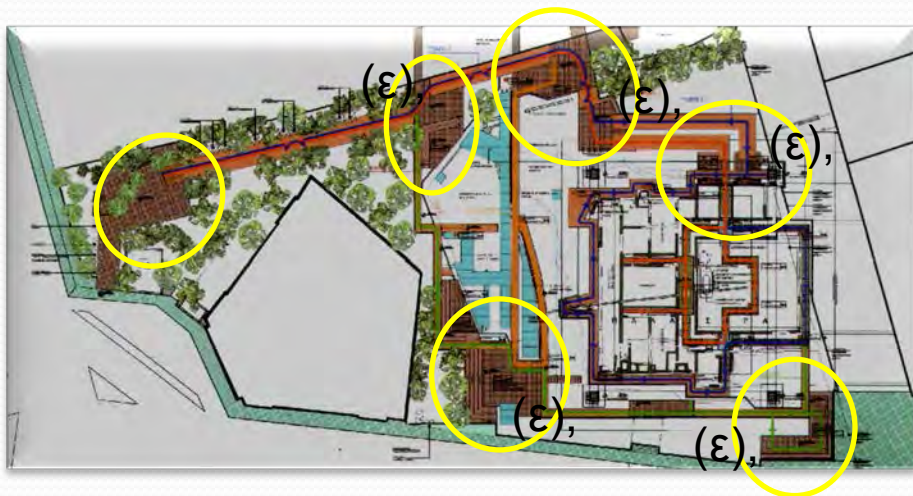
iii) Εναέριος διάδρομος, εάν υπάρχει (πάντοτε σε αρκετό ύψος από το μνημείο) με πρόβλεψη **ψηφιακού εξοπλισμού** πληροφόρησης επισκέπτη.

Εξ αυτών οι δύο πρώτοι τύποι διαδρομών (i και ii), που συναποτελούν την μουσειολογική πορεία που φιλοξενείται στο επίπεδο του αρχαιολογικού σκάμματος, εξυπηρετούνται αποκλειστικά με **συμβατικά μουσειογραφικά μέσα** (υποτιπλισμός με πινακίδες κ.λπ.). Θεωρούμε ότι εφόσον οι διαδρομές αυτές βρίσκονται σε άμεση επαφή με το μνημείο η διακριτικότητα και ο απόλυτος σεβασμός σε όλες τις εκφάνσεις, είναι τα ελάχιστα ανελαστικά αιτούμενα.





Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου με χάραξη **διακριτών εναλλακτικών διαδρομών**



Κάτοψη του αρχαιολογικού χώρου με σήμανση των **στάσεων κοινού**

Στην πρόταση συγκρότησης της μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών στο χώρο του Λυκείου του Αριστοτέλους επιδιώκεται να είναι εποπτικότερη η **ερμηνευτική παρουσίαση του χώρου ως ενιαίου εκθέματος**. Ήτοι :

**A)** προβλέπεται ιδιαίτερη σήμανση για κάθε σκέλος της προτεινόμενης διαδρομής του κοινού **σηματοδοτούμενη χρωματικά** για τον επισκέπτη (π.χ. γαλάζια διαδρομή **(α)**, φαιόχρωμη διαδρομή **(β)**, κόκκινη διαδρομή **(γ)**, γκρίζα διαδρομή **(δ)** κ.λπ.), σύμφωνα με την προσφορότερη μουσειολογική πορεία επιλογής του επισκέπτη. Επί πλέον, οι συγκεκριμένοι διάδρομοι διαφοροποιούνται μεταξύ τους με διαφορετικά και διακριτά υλικά ο καθένας (π.χ. ξύλινος διάδρομος, χωμάτινος διάδρομος, εναέριος διάδρομος κ.λπ.). Επίσης,

**B)** προβλέπεται η δημιουργία **στάσεων κοινού (ε)**, μέσω πλατωμάτων σε στρατηγικά σημεία των ανωτέρω διαδρομών.

Τα στρατηγικά αυτά σημεία, είτε στην εναέρια είτε στην ισόγεια μουσειολογική πορεία επιλέγονται έτσι ώστε να προσφέρουν την δυνατότητα πανοραμικής θέασης των αρχαιοτήτων- ως ενιαίου εκθεσιακού συνόλου από θέσεις ειδικού ενδιαφέροντος- όπως:

- i) του άμεσου περιβάλλοντος χώρου
- ii) του στεγασμένου χώρου ή ακόμη
- iii) της πόλης και του πέριξ τοπίου.



Πρότυπη μουσειολογική οργάνωση εν εξελίξει ανασκαφής από τον αρχαιολογικό χώρο του πήλινου στρατού στην Κίνα. Διακρίνονται οι διακριτές εναλλακτικές διαδρομές, οι στάσεις κοινού επάνω στα πρνή του σκάμματος, ο επιμελημένος φωτισμός του χώρου, κ.λπ.

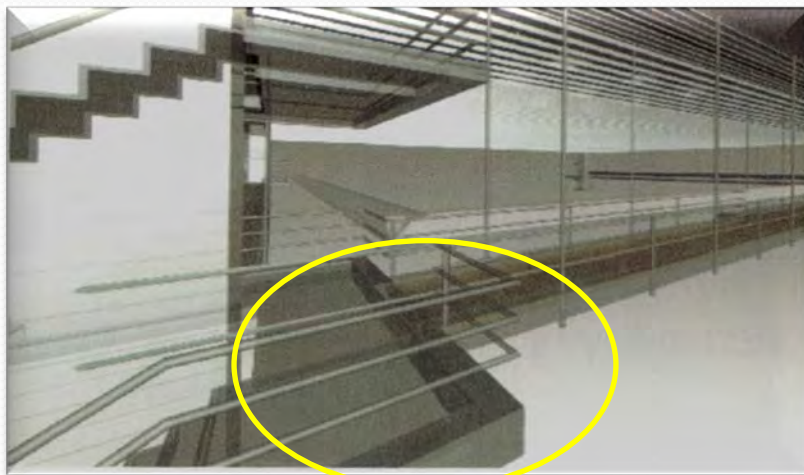


Άποψη του αρχαιολογικού χώρου και των χαράξεων της προτεινόμενης μουσειολογικής πορείας του κοινού

εμποδίζουν την απρόσκοπτη κυκλοφορία στον χώρο, σχεδιάζονται κατά τρόπο που να μπορούν να φιλοξενούν και εκπαιδευτικά προγράμματα (π.χ. αμφιθεατρικά).

Σε γενικές γραμμές, πάντως, η μουσειολογική πορεία υποβάλλεται έμμεσα στον επισκέπτη, ο οποίος ενθαρρύνεται να επιλέξει το κάθε αυτοτελές τμήμα της πορείας αυτής ανάλογα με τις δικές του προσωπικές αναζητήσεις και ανάγκες (χρονικά περιθώρια, φυσικές δυνατότητες κ.λπ.), ενώ, κάθε **εναλλακτική μουσειοδιδακτική διαδρομή** πρέπει να διαθέτει επαρκείς επεξηγηματικές πινακίδες σε όλα τα σημεία αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.

Για να αποβεί ευχάριστη και επομένως και αποδοτική η παραμονή του επισκέπτη μέσα στο μουσειακό χώρο, η έντονη φυσική και πνευματική προσπάθεια στην οποία θα τον υποβάλουμε προβλέπεται να μην υπερβαίνει το ημίωρο χωρίς ενδιάμεση διακοπή. Σε όλα τα σημεία στάσης, λοιπόν, που προβλέπονται στον αρχαιολογικό χώρο του Λυκείου, παράλληλα με την φροντίδα για την παλυδιάστατη ενημέρωση και πληροφόρηση, λαμβάνεται πρόνοια να παρέχεται συγχρόνως και η δυνατότητα της ανάπαυσης στο κοινό. Η ανάπαυλα από την επερχόμενη συν τω χρόνω μουσειακή κόπωση θα συμβάλει στην επιμήκυνση του χρόνου παραμονής του επισκέπτη μέσα στο μουσειακό περιβάλλον και στην παράλληλη μεγιστοποίηση της επιζητούμενης μουσειοδιδακτικότητας της παρουσίασης. Γι' αυτό ορισμένες από τις στάσεις - καθιστικά ανάπαυσης, στα σημεία που είναι ευκολότερα προσπελάσιμα, χωρίς να



Ειδικοί χώροι (πλατώματα) εκπαιδευτικών προγραμμάτων  
Άνω, από τον αρχαιολογικό χώρο έκθεσης του πήλινου  
στρατού του αυτοκράτορα στην Κίνα,  
Κάτω, από τον υπερυψωμένο διάδρομο του στεγάστρου του  
Λυκείου του Αριστοτέλους στη Αθήνα.

Πρόσθετοι χώροι για εκπαιδευτικά προγράμματα προγραμματίζονται και μέσα στον εναέριο διάδρομο του στεγάστρου. Οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες αφορούν μεν το κυρίως μνημείο -στις παρυφές του ανασκαμμένου χώρου- όμως, πάντοτε παρεμβάλλονται και αντίστοιχα πλατώματα εντός του στεγάστρου, όπου προβλέπεται ο κατάλληλος εξοπλισμός για την φιλοξενία **εκπαιδευτικών προγραμμάτων**. Στο εναέριο διάδρομο του στεγάστρου προβλέπεται να προσφέρονται ψηφιακές παρουσιάσεις εικονικής πραγματικότητας, που είναι πολύ ελκυστικές στον μέσο επισκέπτη και ιδιαίτερα στο νεανικό κοινό. Το προσδοκώμενο όφελος από την δραστηριότητα αυτή αποτιμάται μεγάλο και πολλαπλό. Αφ ενός η προσέλευση του κόσμου θα είναι μεγαλύτερη και αναβαθμισμένη μουσειοδιδακτικά, αφ ετέρου θα τονωθεί και η αυτοχρηματοδότηση της ανασκαφής, πράγμα διόλου αμελητέο για έναν τόσο σπουδαίο χώρο πολιτισμού, που χρήζει συνεχούς συντήρησης.

Επίσης, εκτός από τις προγραμματισμένες παρουσιάσεις και η χρήση φορητών ξεναγών και συσκευών που σχετίζονται με πρακτικές επηυξημένης πραγματικότητας μπορούν να αξιοποιηθούν προς όφελος επισκεπτών και μουσείου.

## ΣΤ. ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ

### α) Ερμηνευτική Παρουσίαση

Στους αρχαιολογικούς χώρους που διαμορφώνονται για να υποδεχθούν κοινό συνήθως επιλέγεται μουσειολογική πορεία **έμμεσου παρεμβατισμού**. Ο δεδομένος μουσειακός χώρος μετατρέπεται σε μουσειογραφικό μέσω αλληπαλλήλων παρεμβάσεων προκειμένου να πορευθεί ο επισκέπτης αυτοβούλως σε μία προδιαγεγραμμένη από τον μουσειολόγο μουσειοδιδασκτική πορεία. Στην προτεινόμενη σύνθεση χρησιμοποιούνται σε κατάλληλους συνδυασμούς η σήμανση, ο φωτισμός, το χρώμα και οι φυγές του χώρου, έτσι που να παρασύρουν τον επισκέπτη σε μία προκαθορισμένη πορεία, ικανή να ανατροφοδοτεί το ενδιαφέρον του και να τον συγκρατεί στην μουσειολογική πορεία που έχει χαράξει ο μουσειολόγος. Σύμφωνα με το μουσειολογικό σενάριο διαμορφώνεται ο χώρος, υποβάλλεται η ατμόσφαιρα και η ερμηνευτικότητα υποστηρίζεται με συμβατικά μέσα και πολυμέσα. Οι πινακίδες της σήμανσης είναι ουσιώδους σημασίας θέμα στην μουσειολογική διάρθρωση των υπαιθρίων μουσείων, δεδομένης της συνήθως μεγάλης έκτασης των αρχαιολογικών χώρων, γιατί συμβάλλει ουσιωδώς στην προσωπική άνεση του επισκέπτη, συμβάλλοντας έτσι στην επιμήκυνση του χρόνου παραμονής του και την πληρέστερη αξιοποίηση σημαντικών σημείων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος.



Τέσου Σαλή, ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ ΙΙ,157



Εικόνες: Άνω, συμβατικά μέσα – Κάτω, πολυμέσα



Η επιμελημένη εμφάνιση και οι σωστές επιλογές του περιεχομένου, του μεγέθους και της θέσης τους, διευκολύνουν τον επισκέπτη, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για την εκτεταμένη περιαγωγή του μέσα στους χώρους που προορίζονται για το κοινό και την, ως εκ τούτου, εξάντληση του εκθεσιακού θέματος. Η σύνθεση των πινακίδων, που πρέπει να είναι λιτές, κατανοητές, περιεκτικές, ευανάγνωστες, σωστά φωτισμένες, έντεχνα στοιχειοθετημένες και να παρεμβάλλονται σωστά στη θέση θεατή – αντικείμενου, αποτελούν το δυσκολότερο θέμα (Alexander, 1979, 182) στην διάρθρωση του χώρου από τον μουσειολόγο. Οι πινακίδες όταν κομίζουν ένα πλήρες μήνυμα, αισθητικά και πρακτικά, προσελκύουν και συγκρατούν το μάτι, προβληματίζουν θετικά τον επισκέπτη και τον ενθαρρύνουν για περαιτέρω διερεύνηση του χώρου και του θέματος. Επίσης, στην προσπάθειά ανάδειξης του μουσειακού περιβάλλοντος, ο μουσειολόγος -εκτός των in situ υφισταμένων σημαντικών επικοινωνιακών σημείων του χώρου που εντέχνως υπογραμμίζει εμφατικά- επιστρατεύει τα εντυπωσιακότερα κινητά «έργα – κλειδιά», που μαγνητίζουν το κοινό, και τα τοποθετεί σε στρατηγικά σημεία της πορείας του κοινού. Επιχειρώντας ο επισκέπτης να πλησιάσει στα αντικείμενα αυτά, ελκύεται και προχωρεί σε περαιτέρω εξερεύνηση του αρχαιολογικού χώρου, μέσω της δημιουργίας αλληπαλλήλων αιφνιδίων εντυπώσεων, ενώ λαμβάνεται πρόνοια, ώστε η εργονομία του διαμορφούμενου χώρου να καλύπτει ανάγκες των ΑΜΕΑ.



Εικόνες: Άνω, Τα μουσειακά έργα-κλειδιά προσελκύουν τους επισκέπτες  
Κάτω, Οι Πινακίδες πρέπει να διευκολύνουν τον επισκέπτη.



Μουσειολογική διαδρομή, που παρέχει στον επισκέπτη την δυνατότητα προσέγγισης όχι, όμως και προσπέλασης στο δωμάτιο όπου ανακαλύφθηκε η **Τοιχογραφία της Άνοιξης**, από το προϊστορικό Ακρωτήρι Θήρας.



Στις μουσειολογικές διαδρομές πρέπει να **αποφεύγεται η χρήση περιοριστικών μέσων αυταρχικού τύπου** (μπάρες ή σχοινάκια εμπόδιου κ.λπ.), διότι δημιουργούν δυσφορία στο κοινό.

Η επιλογή της μορφής που θα έχει η πορεία των επισκεπτών αποτελεί καίριο σημείο του μουσειογραφικού προγράμματος κι αποτελεί προϊόν σύλληψης του ειδικότερου χαρακτήρα της έκθεσης, με όσους περιορισμούς επιβάλλονται από ιδιοχαρακτηριστικά του συγκεκριμένου χώρου. Στην περίπτωση της χάραξης μουσειολογικής πορείας **έμμεσου παρεμβατισμού**, που είναι και η συνηθέστερη, προωθείται εντέχνως ο επισκέπτης να επιλέγει οικειοθελώς την κατεύθυνση που -με έμμεσο τρόπο- του υποβάλλεται από τον μουσειολόγο. Οι διαδρομές χαράσσονται έτσι που προστατεύουν τις αρχαιότητες, αλλά και την ασφάλεια των επισκεπτών.

Όμως, περιλαμβάνουν και ορισμένα **τμήματα ελεύθερης περιαγωγής του κοινού** -κυρίως επάνω στα σημεία που δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η ανασκαφή- προκειμένου να παρέχεται στον επισκέπτη η δυνατότητα βελτίωσης των συνθηκών προσέγγισης και επομένως κατανόησης του μνημείου στο σύνολό του. Στο πλαίσιο της ψυχολογικής υποστήριξης του κοινού, τα σκέλη της **ελεύθερης περιαγωγής** δίνουν στον επισκέπτη την αίσθηση της ελεύθερης επιλογής πορείας ούτως, ώστε, να μην αισθάνεται εμποδισμένος στις **προσωπικές του αναζητήσεις**. Παράλληλα, λαμβάνεται πρόνοια να προστατεύονται τα αρχαία λείψανα χωρίς να χρησιμοποιούνται φυσικά εμπόδια.



Άποψη παραδείγματος στεγάστρου

i) χαραγμένη **μουσειολογική πορεία επισκεπτών** επί του εδάφους του αρχαιολογικού χώρου, με διακριτούς διαδρόμους κυκλοφορίας και πλατώματα αποφυγής συμφυρμών του κοινού, καθώς και

ii) **περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο**, για την εξυπηρέτηση του τεχνολογικού υλικού μουσειολογικής υποστήριξης του υποκείμενου αρχαιολογικού χώρου,

Μέσω του λεγομένου τεχνάσματος της παρεμβολής, συνήθως, παρεμβάλλεται ένα νοητό εμπόδιο (π.χ. διαγράμμιση, χρωματισμένος διάδρομος κ.λπ.) που έχει μεν την έννοια φυσικού εμποδίου -αποτρέποντας τα ανεπιθύμητα αγγίγματα- χωρίς όμως και να είναι. Προκειμένου να βελτιστοποιείται η δυνατότητα πρόσληψης της προσφερόμενης γνώσης, λαμβάνεται μέριμνα ώστε η χωροθέτηση του παραπληρωματικού υλικού να παρέχει άνεση κινήσεων και καταβάλλεται προσπάθεια σε όλα τα σκέλη των διαδρόμων να υπάρχει άνεση χώρου και **να αποφεύγεται ο συμφυρμός στα κομβικά σημεία της κυκλοφορίας.**

Οι διάδρομοι, γενικώς, προβλέπονται ευρείς και με αρκετά πλατώματα, διότι σε αντίθετη περίπτωση το απευκταίο αποτέλεσμα θα ήταν ο εκνευρισμός του κοινού (λόγω της αίσθησης παραβίασης της **εδαφοκυριαρχίας** του ατόμου). Η παράμετρος αυτή που σχετίζεται με τον απαιτούμενο **ζωτικό χώρο κίνησης** του επισκέπτη, παίζει ρόλο στην ελκυστικότητα της περιήγησης. Παράλληλα με την ερμηνευτική μουσειολογική υποστήριξη, επηρεάζει την μουσειοδιδασκτικότητα του χώρου.

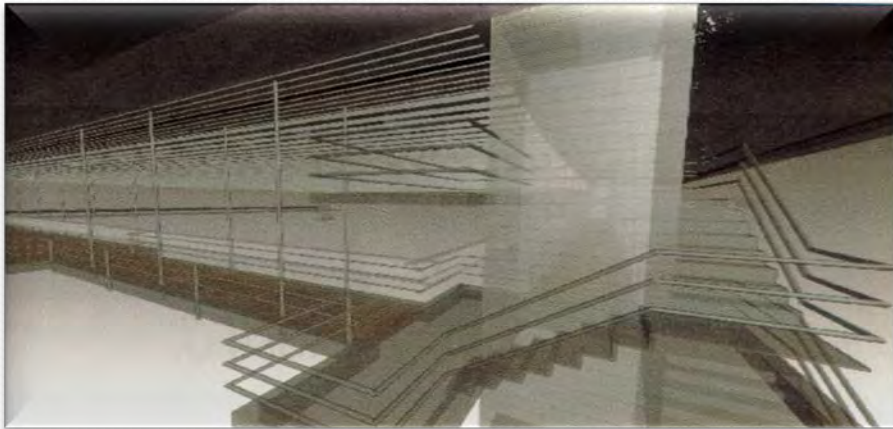




Τα **μουσειολογικά σενάρια** που αναπτύσσει in situ ο μουσειολόγος στον αρχαιολογικό χώρο (κάτω), υποστηρίζονται μέσω προβολών εικονικής πραγματικότητας στον εναέριο διάδρομο του υπερκείμενου στεγάστρου(άνω).

Η προώθηση του κοινού στις προεπιλεγμένες από τον μουσειολόγο εναλλακτικές διαδρομές της μουσειολογικής πορείας στο χώρο πρέπει να είναι ευχερής και αβίαστη, διότι σε αντίθετη περίπτωση η προσοχή του επισκέπτη καθίσταται ελλειμματική και διαταράσσεται η ερμηνευτικότητα της παρουσίασης.

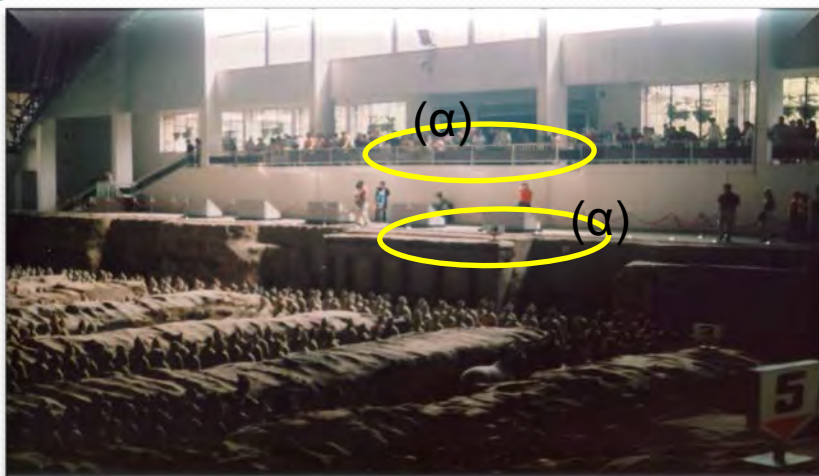
Ο μουσειολόγος που θα κατορθώσει να ενσωματώσει στις φυγές των διαδρομών του κοινού -και στο παραπληρωματικό υλικό με το οποίο θα τις εφοδιάσει- την αισθητική του χώρου, την ατμόσφαιρα και το ύφος της εποχής του μνημείου θα επιτύχει αρτιότερο μουσειογραφικό αποτέλεσμα. Η ένταξη, δε, των στοιχείων και του περιβάλλοντος χώρου στο κάδρο θέασης του επισκέπτη επαυξάνει την ένταση της δημιουργούμενης εντύπωσης και βελτιώνει την μουσειοδιδασκτικότητα της παρουσίασης. Στην περίπτωση ύπαρξης **εναέριου διαδρόμου** με τις απεριόριστες φυγές -όπως στο παράδειγμα της μουσειολογικής αξιοποίησης του Λυκείου του Αριστοτέλη- παρέχεται η δυνατότητα ευχερούς αναβάθμισης της αναγνωσιμότητας του υποκείμενου αρχαίου ερειπίου, μέσω της ανάπτυξης εκεί **ξεναγήσεων εικονικής πραγματικότητας**. Όπως είναι φυσικό, για τον επισκέπτη που δεν θα επιθυμούσε παρά έναν **ρομαντικό περίπατο με πανοραμική θέα** της ανασκαφής, ο διάδρομος αυτός θα ήταν επίσης στην διάθεσή του ανά πάσαν ώρα.



Εικόνες: **Σημείο συμβολής (α)** της επίγειας με την εναέρια διαδρομή του παραδείγματος στεγάστρου, Άνω, λεπτομέρεια παραδείγματος  
Κάτω, κάτοψη του χώρου

Η προσπελασιμότητα σε όλα τα σημεία ενδιαφέροντος, θα πρέπει να είναι ανεμπόδιστη και ευχερής για όλους τους επισκέπτες, ανεξαρτήτως της ηλικίας και της φυσικής τους κατάστασης. Στο σημείο της συμβολής(α) της επίγειας με την εναέρια διαδρομή τοποθετείται ανελκυστήρας ΑΜΕΑ, δυναμικότητας αρκετών ατόμων, όπως επίσης και κλίμακες ανόδου στον εναέριο διάδρομο για λόγους ασφάλειας (π.χ. περίπτωση σεισμού, φωτιάς, πανικού κ.λπ.) Όπως είναι λογικό, η πρόσβαση στον εναέριο διάδρομο θα πρέπει να γίνεται στο σημείο επιστροφής των επιγείων διαδρομών, ενώ η παραμονή του κόσμου μέσα στον ανασκαφικό χώρο να αποθαρρύνεται για λόγους προστασίας των αρχαίων λειψάνων. Κατ' αυτόν τον τρόπο **ενθαρρύνεται κατ' αρχήν η επίγεια μουσειακή περιήγηση (όχι όμως και η παραμονή εντός του ερειπίου)**, που εγκαθιστά την επιζητούμενη βιωματική εμπειρία των επισκεπτών.

Η επίγεια μουσειολογική πορεία είναι η σημαντικότερη, διότι φέρνει το κοινό σε άμεση επαφή με το αυθεντικό αρχαιολογικό περιβάλλον. Έπεται η εναέρια διαδρομή, όπου το κοινό εφοδιάζεται με άφθονες ψηφιακές πληροφορίες για την ολοκλήρωση της αντίληψης που θα μορφώσει για την έκθεση και την μουσειακή εμπειρία, που θα προσλάβει από την περιήγησή του.



## β) Μουσειολογική Πορεία Κοινού

### ι) διάθρωση του χώρου

Η ορθολογική και ισόρροπη διευθέτηση όλων των παραμέτρων του αρχαιολογικού χώρου είναι απαραίτητη. Τα σιωπηλά αρχαιολογικά λείψανα πρέπει με την βοήθεια ημών των μουσειολόγων να αφηγηθούν την ιστορία τους στον επισκέπτη. Η μουσειολογική πορεία, συνήθως, διακρίνεται σε διάφορα επί μέρους αυτοτελή τμήματα μουσειοδιδακτικών διαδρομών (ημίωρης ή ωριαίας ή διώρου διάρκειας έκαστο). Εκάστη διαδρομή οφείλει να προσφέρει ένα ολοκληρωμένο τμήμα ξενάγησης στον επισκέπτη που θα, την επιλέξει μεμονομένα. Καταβάλλεται προσπάθεια, ώστε οι επιμέρους αυτές εναλλακτικές πορείες, που επιλέγονται από τους επισκέπτες **ανάλογα με τις χρονικές ή φυσικές δυνατότητες** τους ή/και με τις προσωπικές τους αναζητήσεις, να μπορούν να επιλεγούν είτε κεχωρισμένως είτε ανά δύο είτε ανά τρεις, κ.λπ. είτε ως σύνολο, προσφέροντας ολοκληρωμένα κομμάτια ξενάγησης. Στην τελευταία περίπτωση, βεβαίως, επιτυγχάνεται η πλήρης περιαγωγή του αρχαιολογικού χώρου, που παρέχει αυξημένη μουσειοδιδακτικότητα.

Εικόνες: Παράδειγμα **αξιοποίησης εν εξελίξει ανασκαφής** στο χώρο έκθεσης του πήλινου στρατού του αυτοκράτορα από την Κίνα, με **εναλλακτικές προσεγγίσεις** του αρχαιολογικού σκάμματος ανάλογα με τις δυνατότητες -χρονικές, φυσικές κ.λπ.- των επισκεπτών.

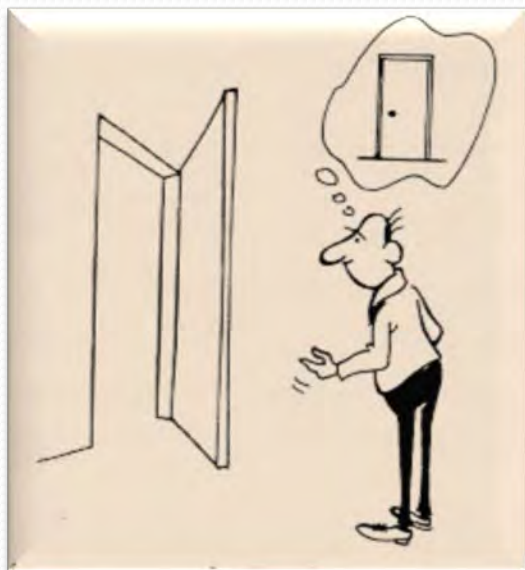
**Άνω,εναλλακτικές διαδρομές κοινού(α) - Κάτω, στάσεις κοινού (β)**



Παράλληλα, λοιπόν, με την διευκόλυνση της **επισκεψιμότητας** του χώρου, επιδιώκεται σταθερά η αναβάθμιση της **παιδευτικής λειτουργίας** του δημιουργούμενου υπαίθριου μουσείου, μέσω μιας παρουσίασης που θα διακρίνεται για **υψηλή ερμηνευτικότητα**, αλλά με φροντίδα για την **προστασία του μνημείου** και με σεβασμό στην **ιστορικότητα του περιβάλλοντος**. Στα μουσειολογικά σενάρια που αναπτύσσονται στους αρχαιολογικούς χώρους, ο ίδιος ο χώρος νοείται συγχρόνως και ως μουσείο και ως μουσειακό αντικείμενο.

Η χρήση παραπληρωματικού υλικού δίπλα στα αντικείμενα μέσα σε ένα μουσείο διαφέρει από την παρέμβαση με παραπληρωματικό υλικό πάνω στο σώμα του ίδιου του μνημείου, που είναι αυτός τούτος ο αρχαιολογικός χώρος. Η ερμηνευτική παρουσίαση ενός αρχαιολογικού χώρου αποτελεί μία εξειδικευμένη μουσειολογική εργασία, που απαιτεί εκτός από τις αρχαιολογικές γνώσεις και αρκετά πρόσθετα επιστημονικά εφόδια, όπως είναι οι γνώσεις αρχιτεκτονικής σύνθεσης και διαχείρισης εξωτερικών χώρων.

Εικόνες: Συνδυαστική προστασία και αξιοποίηση μουσειακού αντικείμενου με συμβατικό τρόπο, από το θεματικό πάρκο των Μαορί στην Νέα Ζηλανδία (εντός του μουσείου προστατεύεται το αυθεντικό αντικείμενο, ενώ in situ εκτίθεται το αντίγραφο).



## ii) Διάρθρωση του συμφραστικού περιβάλλοντος

Η χρήση εκτεταμένου παραπληρωματικού υλικού στην διάρθρωση του συμφραστικού περιβάλλοντος των αρχαιολογικών χώρων είναι, γενικώς, περιορισμένη. Τα αρχαιολογικά μουσεία “ανοικτού χώρου,” απαιτούν ήπιους μουσειογραφικούς προσδιορισμούς, εφόσον εκτός των εκθεμάτων που περιέχουν αποτελούν και τα ίδια ως σύνολον εκθέματα.

Οι αρχαιολογικοί χώροι προστατεύονται και συντηρούνται, ενώ κατά τα λοιπά αφήνονται σε άμεση επικοινωνία με τον θεατή και την διότι τα ίδια τα μνημεία ανθίστανται στην φορτική μουσειογραφική υποστήριξη. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα κουβαλούν μνήμες αιώνων και δημιουργούν από μόνα τους συνθήκες ψυχικής μέθεξης στους επισκέπτες.

Το ίδιο το μνημείο αποκαλύπτεται σταδιακά στον επισκέπτη, μέσα από την ιχνηλασία των ερμηνευτικότερων σημείων του χώρου, κατά την χάραξη της μουσειολογικής πορείας του κοινού. Η ανάπτυξη των επίγειων διαδρομών στα εμφατικότερα σημεία της ανασκαφής και αποτελούν τον κανόνα, γιατί αναπτύσσουν ορθολογικά την ερμηνευτικότητα του μνημείου. Επικουρικό μέσον για τον μουσειολόγο αποτελεί και η ψηφιακή πληροφόρηση του επισκέπτη, η οποία, άλλωστε, δεν αλλοιώνει καθόλου την φυσική υπόσταση του μνημείου.

Εικόνα: προϊστορικό Ακρωτήρι της Θήρας, (συγκρότημα Δ)



Πάντοτε το θέμα της αποκατάστασης των μνημείων υπήρξε αντικείμενο προβληματισμού. Σήμερα υπάρχουν αρκετά κανονιστικά κείμενα (Χάρτης της Βενετίας, Διεθνής Χάρτα συντήρησης τοιχογραφιών κ.λπ.), που αναφέρονται στο είδος και την έκταση των διαφόρων επεμβάσεων. Στο πρόσφατο παρελθόν, οι ευρείας κλίμακας αποκαταστάσεις αποτελούσαν τον κατ'εξοχήν τρόπο μεταχείρισης των εκθεσιακών αντικειμένων -συνοδευόμενες και από μη ανατάξιμες συμπληρώσεις των ελλειπόντων μερών- που όχι σπάνια αποδεικνύονταν ατυχείς στο μέλλον. Οι αστοχίες, όμως, επιβαρύνουν τα μνημεία επάνω στο σώμα των οποίων γίνονται οι επεμβάσεις.

Οι επιστημονικές απόψεις συχνά δίστανται και ασφαλώς μεταβάλλονται, διότι η έρευνα φέρνει νέα στοιχεία στο φως. Τότε το παραπληρωματικό υλικό της εκθεσιακής παρουσίασης χρειάζεται προσαρμογή και συμμόρφωση στα καινούργια δεδομένα. Όπως συμβαίνει σε όλα τα επιστημονικά πεδία, οι παραδοχές της ερμηνευτικής παρουσίασης των μνημείων δεν παραμένουν αμετάβλητες στο διηνεκές, εφόσον προκύπτει ανάγκη αναθεώρησής τους λόγω νέων στοιχείων. Όταν οι επεμβάσεις δεν είναι εύκολα ανατάξιμες η ευελιξία των προσαρμογών αυτών δυσχεραίνεται. Γι' αυτό και αποτελεί προνομιακό μέσον ερμηνείας και παρουσίασης των μουσειακών αντικειμένων η εικονική πραγματικότητα, που δεν προϋποθέτει την αποκατάσταση των μνημείων.

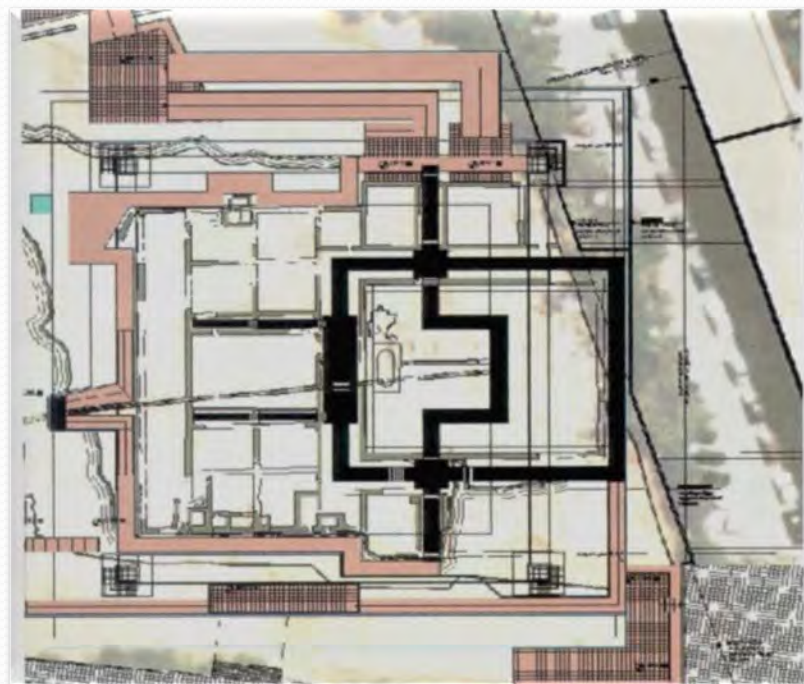


Εικόνες: Οι αρχαιολογικοί χώροι Φαιστού και Κνωσού αποτελούν **αντιδιαμετρικά παραδείγματα** μουσειολογικής υποστήριξης.

Άνω, Φαιστός (χωρίς επεμβάσεις).

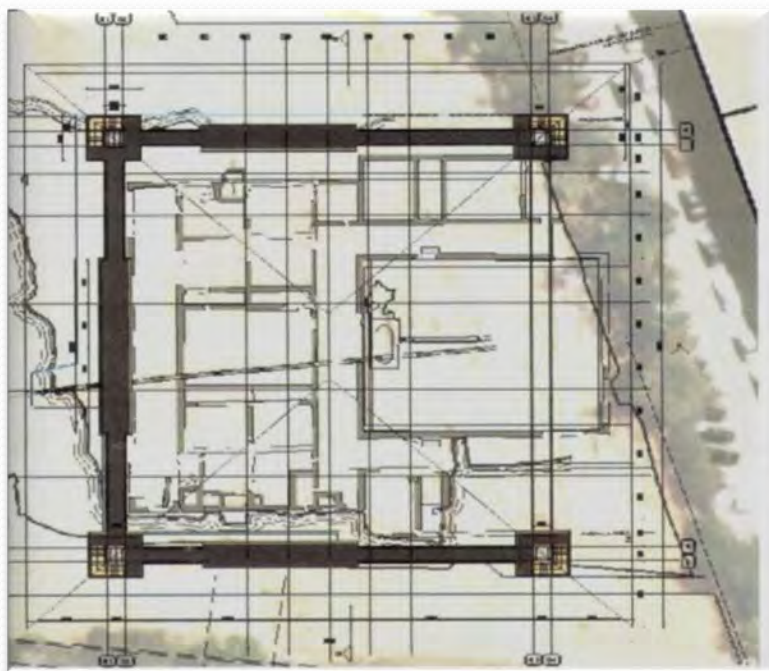
Κάτω, Κνωσός (με εκτεταμένες παρεμβάσεις)

Τα μη άρτια εκθεσιακά αντικείμενα δεν είναι εξίσου ελκυστικά για το κοινό με τα συμπληρωμένα. Φερ' ειπείν ο αρχαιολογικός χώρος της Κνωσού με τις εκτεταμένες επεμβάσεις -παρότι και ατυχείς είναι και επιστημονικά ξεπερασμένες- προσελκύει πλήθος επισκεπτών. Αντιθέτως, ο αντίστοιχος χώρος της Φαιστού, όπου έχει επιδειχθεί σεβασμός στην ιστορικότητα του χώρου υστερεί σε επισκεψιμότητα, διότι το θέαμα που προσφέρει -όντας μη σκηνογραφικό- είναι αποσπασματικό και πολύ λιγότερο ενδιαφέρον για το ευρύ κοινό. Στην βελτίωση της ερμηνευτικής παρουσίασης τέτοιου είδους χώρων οι ψηφιακές αναπαραστάσεις αποτελούν πολύτιμη λύση. Αντί να απευθυνόμαστε στην παραπληρωματική φαντασία του επισκέπτη για την συμπλήρωση ενός αποσπασματικά σωζόμενου αντικειμένου -ή χειρότερα να προβαίνουμε σε υλικές αποκαταστάσεις και συμπληρώσεις- μπορούμε να το αναπαραστήσουμε ψηφιακά στο χώρο χωρίς να επέμβουμε καθόλου στο ίδιο το αντικείμενο. Με την βοήθεια των πολυμέσων και της εικονικής πραγματικότητας μπορούμε να το αναπαραστήσουμε, όπως ακριβώς πιστεύουμε σήμερα ότι θα ήταν τότε που ζούσε. Φυσικό είναι, ο επισκέπτης που δεν έχει την υπομονή του ερευνητή να μην αρκείται να βλέπει ένα ημιτελές και μισοκατεστραμένο λείψανο. Τα ψηφιακά μέσα μπορούν εύκολα να του δώσουν τη γνώση αλλά και τη χαρά να το δει να στέκεται και να λειτουργεί, όπως πιστεύουν οι επιστήμονες ότι συνέβαινε στην πραγματικότητα (τότε που το μνημείο βρισκόταν εν ζωή μέσα στο πραγματικό του περιβάλλον).



Για ένα χώρο κύρους όπως το μουσείο, είναι απαραίτητη η τήρηση του μέτρου στη χρήση των ψηφιακών μέσων. Πάντως, η ανάπτυξη τους μεθοδευμένα μέσα στο μουσειακό χώρο συμβάλλει αισθητά στην ταυτόχρονη πραγμάτωση του διδακτικού με τον ψυχαγωγικό ρόλο του μουσείου. Σήμερα η συντριπτική πλειοψηφία των επισκεπτών αποτελείται από άτομα εξοικειωμένα με τη χρήση της σύγχρονης τεχνολογίας, γι' αυτό η ψηφιακή πληροφόρηση τους επιλέγεται από τους μουσειολόγους να γίνεται πυκνά και σε κεντροβαρικά σημεία του μουσειακού χώρου, όπως είναι οι στάσεις κοινού (α) επάνω στα πλατώματα των πρηνών του παραδείγματός μας. Τα σημεία αυτά λειτουργούν ως εφαλτήρια για περαιτέρω εξερεύνηση του μουσειακού χώρου. Οι στάσεις στα πρηνή της ανασκαφής συμβάλλουν ταυτόχρονα αφενός στην μείωση της μουσειακής κόπωσης και αφετέρου στην πληροφόρηση και την τόνωση του ενδιαφέροντος του κοινού. Κατ' αυτόν τον τρόπο διευκολύνεται η περιήγηση του κόσμου στο μουσειακό χώρο αλλά και η ώσμωσή του με τα αντικείμενα, εφόσον κατά την διάρκεια της μικρής αυτής ανάπαυλας παρέχεται η δυνατότητα στο κοινό να αποκτήσει σφαιρική εικόνα του πολιτισμικού μορφώματος της προβαλλόμενης εποχής. Εν προκειμένω, η ψηφιακή τεχνολογία επιστρατεύεται από τον μουσειολόγο διότι συμβάλλει ευχερώς στην ολοκληρωμένη αναπαράσταση ενός ελλιπώς σωζομένου μνημείου, ίσως δε και στην συνολική θέαση του αρχικού (και σήμερα απολεσθέντος) περιβάλλοντός του.





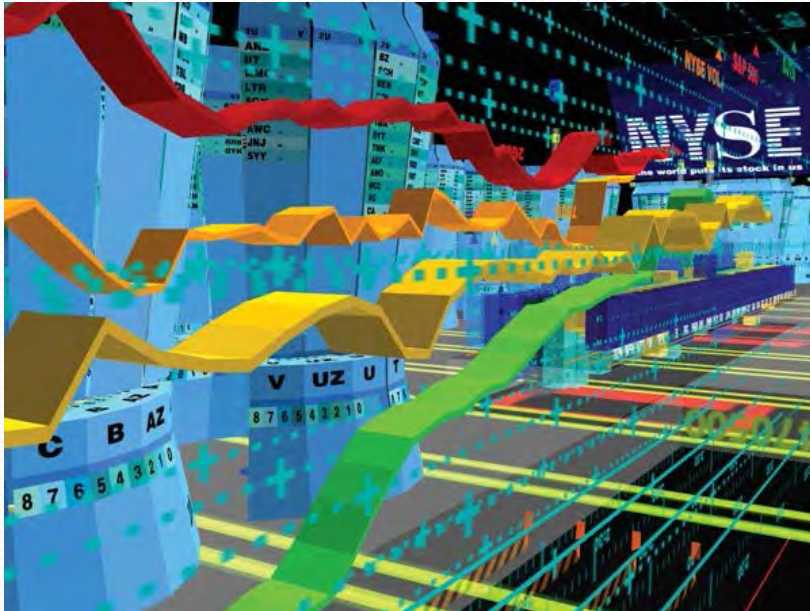
Κεντροβαρικό σημείο, μέσα στο μουσειογραφούμενο χώρο, αποτελεί και ο υπερυψωμένος διάδρομος με την πανοραμική θέα της υποκείμενης ανασκαφής, ο οποίος λόγω και της ικανής απόστασής του από τις αρχαιότητες –αλλά με πλήρη θέασή τους- αποτελεί πρόσφορη θέση για την ανάπτυξη εικονικής πραγματικότητας.

Όπως είναι φυσικό, τα χρησιμοποιούμενα εδώ τεχνολογικά μέσα πρέπει να λειτουργούν υποστηρικτικά και να μην προβάλλονται εις βάρος των ίδιων των μνημείων, γιατί στις ακραίες περιπτώσεις που τα πολυμέσα (ιδιαίτερα η εικονική πραγματικότητα) χρησιμοποιούνται καταχρηστικά και δεν συνυπάρχουν αρμονικά με τα μουσειακά αντικείμενα, μπορούν να προκαλέσουν σύγχυση και ψευδαισθήσεις στο κοινό.

Στην ερμηνευτική παρουσίαση των συλλογών, η εικονική πραγματικότητα και η ψηφιακή τεχνολογία μόνο συμπληρωματικό ρόλο μπορούν να επιτελέσουν.

Τα πολυμέσα κατά κανένα τρόπο δεν απορούν να υποκαταστήσουν το ίδιο το μνημείο, εφόσον ούτε την αυθεντικότητά του ούτε την αισθητική πληρότητά του διαθέτουν.

Η λελογισμένη χρήση τους, όμως, είναι ιδιαίτερα χρήσιμη για την **άμεση, άρτια και πυκνή μετάδοση των μουσειακών μηνυμάτων**, αφού διατηρεί σε χαμηλά επίπεδα την λεγόμενη μουσειακή κόπωση.



Στα μειονεκτήματά τους θα μπορούσαμε να καταλογίσουμε τους γρήγορους ρυθμούς με τους οποίους κάθε τέτοια επινόηση και κάθε μέθοδος ξεπερνά την άλλη καθιστώντας τα έτσι, μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, ξεπερασμένα. Στη μουσειακή πράξη τα διάφορα τεχνήματα εύκολα **αυτοαναιρούνται**, οπότε η αντικατάστασή τους με πιο σύγχρονα θεωρείται αναγκαία. (Σαλή, Μουσειολογία II, 213, Αθήνα, 2006).

Κατά την συγκρότηση των μουσειολογικών σεναρίων αποφεύγεται η αναίτια και αλόγιστη χρήση της τεχνολογίας για την μεταφορά των μουσειακών μηνυμάτων στους επισκέπτες, γιατί επιφέρει την αλλοίωση του μεταπραγματικού εκθεσιακού χώρου σε ψευδαισθητική εικονική πραγματικότητα. Οι εκτός μέτρου απόπειρες εντυπωσιασμού του κόσμου δεν συνάδουν με τους ήπιους τόνους του μουσειακού περιβάλλοντος, παρότι -αποσπώντας και διατηρώντας ευκολότερα την προσοχή το κοινού- αυξάνουν την μουσειοδιδακτικότητα του χώρου.

Προσφέροντας ονομαστικά μόνο μία πιο ολοκληρωμένη κατανόηση του μουσειακού αντικειμένου, η υπερβολή στην ψηφιακή του αναπαράσταση διαστρέφει την ουσιαστική ερμηνεία του, που είναι και το ζητούμενο μιας παρουσίασης

Πάντως, η πλήρης έλλειψη συμφραστικού περιβάλλοντος τους αρχαιολογικούς χώρους είναι προβληματική για τους επισκέπτες.



Στις εικόνες: αριστερά ο Επιμελητής και δεξιά η Μουσειολόγος.

Όμως, το μουσείο είναι εκεί για να μας διδάξει, για να μας εκπαιδεύσει, για να μας ψυχαγωγήσει και όχι για να μας διασκεδάσει ευκαιριακά ή να καλύψει τις προσωρινές ανάγκες πλήρωσης του ελεύθερου χρόνου μας. **Τα μουσειακά μηνύματα πρέπει να είναι μεστά και σαφή.**

Είναι η ιστορική αλήθεια και ο σφυγμός της εποχής, στην οποία αναφέρεται το μουσείο, που ενδιαφέρει μια ερμηνευτική παρουσίαση και όχι η φλύαρη ή η στεγνή και χωρίς επαγωγικό αποτέλεσμα γνώση. Φεύγοντας από το χώρο του μουσείου πρέπει να μας ακολουθεί η γλυκιά ανάμνηση των όσων είδαμε, να ενσταλαχθούν μέσα μας η φιλοσοφία, οι προθέσεις και η νοοτροπία της εποχής που αναπτύσσεται στην κάθε μουσειακή παρουσίαση. Όλα αυτά δύσκολα θα μπορούσαν να μετουσιωθούν σε αίσθηση και απόλαυση του κοινού, εάν επιτρέψουμε στο υπερθέαμα να κατακλύσει το γαλήνιο μουσειογραφικό χώρο, προέχοντας ως αυτοσκοπός έναντι των αυθεντικών μουσειακών αντικειμένων. Μεταφέροντας την προσοχή από το ερμηνευόμενο αντικείμενο στο ερμηνευτικό μέσον παρερμηνεύει ο ίδιος ο μουσειολόγος, πλέον, την ουσία της μουσειολογικής πράξης στην οποία συμμετέχει. Γι αυτό και η παρουσία του επιμελή, που γνωρίζει σε βάθος το μουσειογραφούμενο εκθεσιακό αντικείμενο, είναι αναντικατάστατη και αντίβαρο στις σπάνιες και πάντοτε πιθανές, μουσειολογικές εκτροπές.

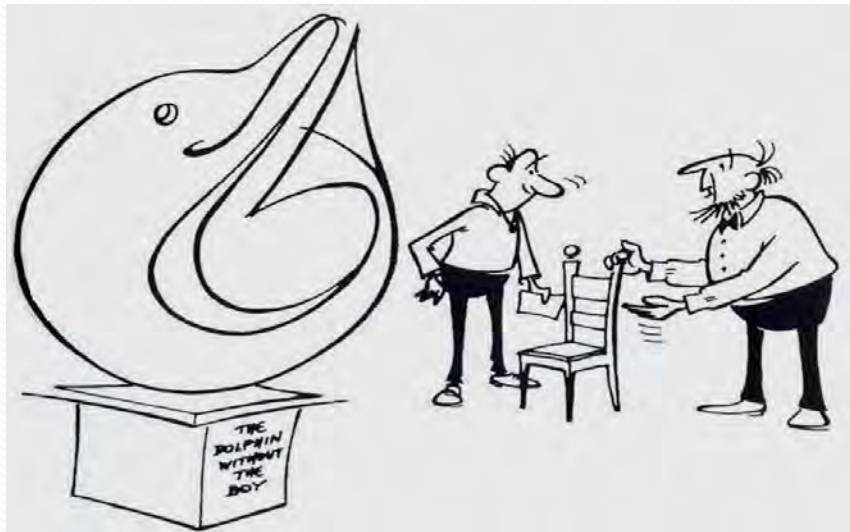


Τα λείψανα των μνημείων δεν αποτελούν νεκρά κύτταρα του παρόντος, γιατί κάποτε υπήρξαν ζωντανά κομμάτια και ενεργά δημιουργήματα ανθρώπων του παρελθόντος. Οι μουσειολόγοι ξαναζωντανεύουν την ιστορία τους αναπτύσσοντας εύληπτα και ευσύνοπτα μουσειολογικά σενάρια μέσα στους μουσειακούς χώρους, από τα οποία εκπορεύονται πολυπαραμετρικά μουσειακά μηνύματα στους επισκέπτες.

Κάθε εκθεσιακό αντικείμενο ή μνημείο είναι δείγμα, ή συνήθως υπόδειγμα, της ανθρώπινης δημιουργίας, που στοχεύει και στην **επικοινωνία** του με το θεατή.

Ως εκ τούτου, τα μουσειακά σενάρια, συγκροτούνται σε επικοινωνιακή βάση και τα μουσειακά μηνύματα επιδιώκεται να είναι πολυπαραμετρικά ούτως ώστε να προσλαμβάνονται ευχερώς από το ευρύ κοινό.

Οι προσερχόμενοι επισκέπτες ανήκουν συνήθως σε όλο το κοινωνικό και ηλικιακό φάσμα. Ενώ λοιπόν όλα τα εκθέματα υπόκεινται στην ίδια βάση θεώρησης, ο επικοινωνιακός στόχος διαφοροποιείται και δεν είναι ο ίδιος για όλα τα ακροατήρια. Γι' αυτό πάντοτε, και ιδιαίτερα σε μια αρχαιολογική παρουσίαση, όπως είναι αυτή ενός «υπαίθριου μουσείου», προβλέπονται **διάφορα επίπεδα επικοινωνίας με το κοινό και μέσω της τεχνολογίας.**



Στις εικόνες: αριστερά ο Θεατής,  
στη μέση ο Μουσειογράφος  
και δεξιά η Μουσειολόγος



**Μέγαρο Πύλου – Αίθουσα Θρόνου**  
σε αναπαράσταση



The hearth in the throne-room  
and the positions of four columns around it.



Part of the stairs to the right of the  
megaron leading to the second floor.

**Μέγαρο Πύλου – Αίθουσα Θρόνου**  
στην σημερινή του κατάσταση

Πάντοτε -και ιδιαίτερα σε μια αρχαιολογική παρουσίαση, όπως είναι αυτή ενός «υπαίθριου μουσείου»- προβλέπονται **διάφορα επίπεδα επικοινωνίας με το κοινό.**

Επίσης, προσφέρονται **διάφορα επίπεδα κατανόησης** ούτως, ώστε να καλύπτονται όσο το δυνατόν περισσότερες κοινωνικές ομάδες θεατών.

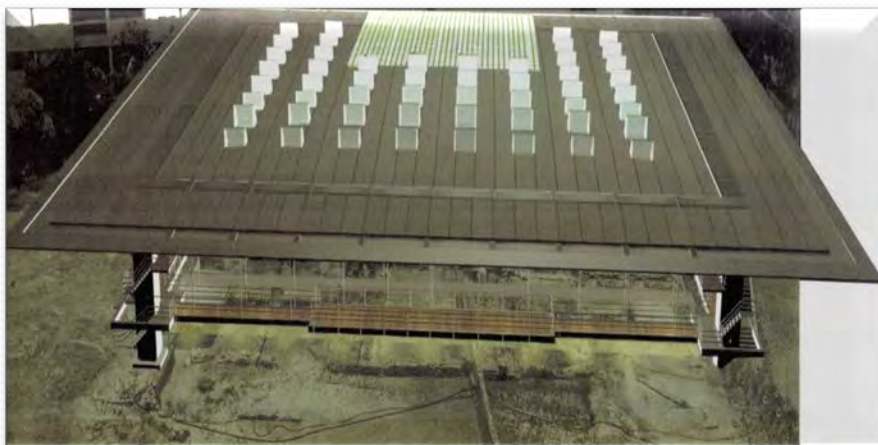
Εν προκειμένω, **η χρήση νέων τεχνολογιών και κυρίως φορητών συσκευών μπορεί να διευκολύνει την εξατομίκευση της μουσειολογικής πληροφορίας χωρίς σημαντικές παρεμβάσεις στην αυθεντικότητα ή την αισθητική του χώρου.**

Στις μέρες μας είναι πλέον δυνατό, αλλά με την πρέπουσα περίσκεψη, να **προσφεύγουμε στην τεχνολογία για μια λελογισμένη υποκατάσταση της ελλείπουσας πραγματικότητας** των μνημείων ή χώρων που χάθηκαν ή αλλοιώθηκαν.

Τα σιωπηλά αρχαιολογικά λείψανα πρέπει με την βοήθεια ημών των μουσειολόγων να μπορούν να αφηγηθούν την ιστορία τους στον επισκέπτη και η σύγχρονη τεχνολογία αποτελεί, πλέον, έναν πρώτης τάξεως σύμμαχο του σημερινού μουσειολόγου στην προσπάθειά του αυτή.



Απόψεις δείγματος στεγάστρου με περιμετρικό υπερυψωμένο διάδρομο για την εξυπηρέτηση του **τεχνολογικού υλικού μουσειολογικής υποστήριξης** του υποκείμενου αρχαιολογικού χώρου

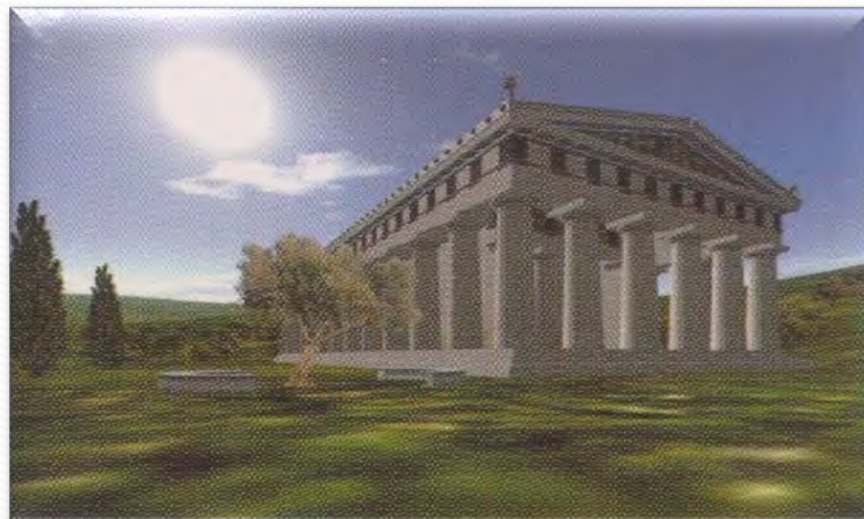
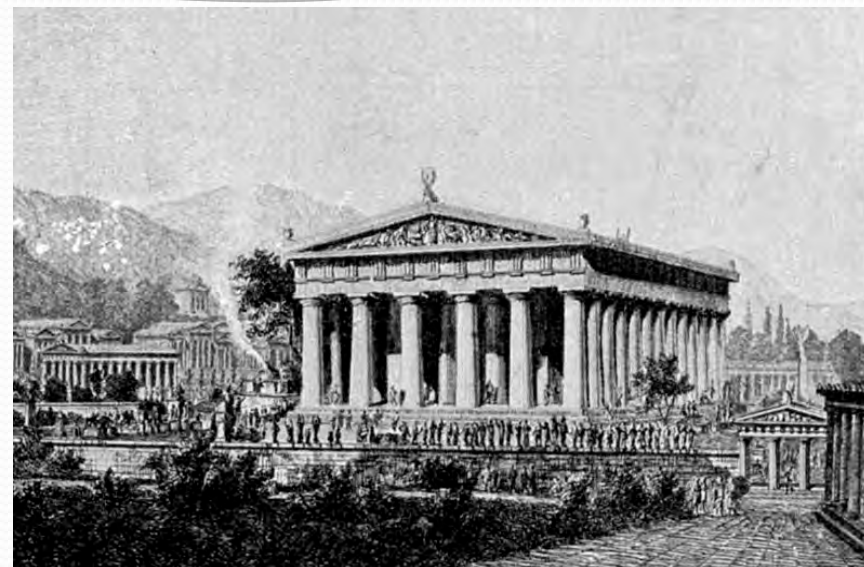


Νυχτερινή άποψη του αρχαιολογικού χώρου, όπου θα μπορούσε να λαμβάνουν χώρα ακόμα και **νυχτερινές ξεναγήσεις** τις ήπιες καλοκαιρινές νύχτες, εν είδει **παραστάσεων**.

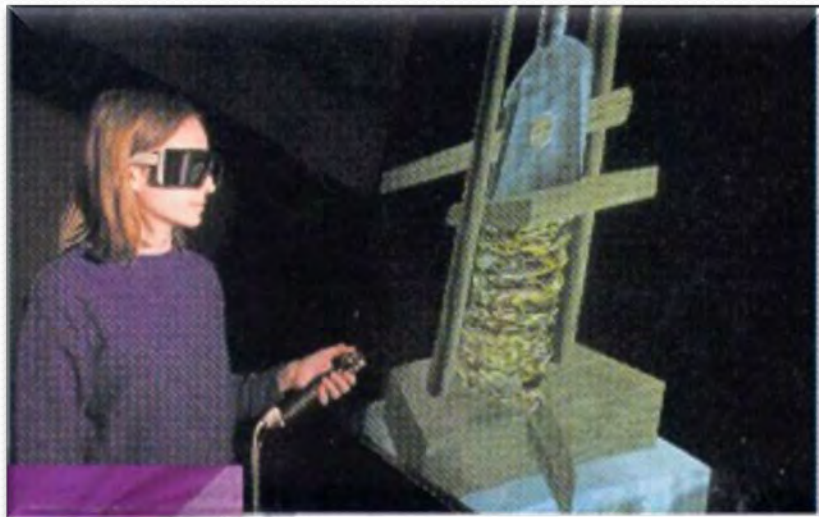
Γι' αυτό και όταν η διατήρηση των ερειπίων είναι πτωχή και αποσπασματική θα ήταν χρήσιμος ένας εναέριος διάδρομος «ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων» εξοπλισμένος με **ηλεκτρονικά μουσειογραφικά μέσα**, όπως είναι οι οθόνες αφής και οι οθόνες ειδικής σκόπευσης, για ολογραφικού τύπου ξεναγήσεις και με σύγχρονη πανοραμική θέα του χώρου. Όμως, η εξοικείωση του κοινού με τις υπερβολές στην χρήση της έχει δημιουργήσει ένα κορεσμένο, από άποψη συγκινήσεων, κοινό που επιζητεί όλο και εντονότερες εντυπώσεις. Συνεπώς, σε κάθε περίπτωση η **ερμηνευτική παρουσίαση των ελλειπόντων τμημάτων** των μνημείων στο κοινό προϋποθέτει ιδιαίτερη μουσειολογική μέριμνα και μελέτη.

Για την τοποθέτηση των διαφόρων εγκαταστάσεων, καλό θα ήταν να χρησιμοποιείται το εσωτερικό πάχος του στεγάστρου (μη ορατό στους επισκέπτες).

Εδώ θα πρέπει να επισημανθεί η αναγκαιότητα σωστής και σύγχρονης μελέτης που θα επιτρέπει την εφαρμογή των διαφόρων τεχνολογιών με την ελαχίστη αισθητική παρέμβαση (δομημένη καλωδίωση σε συνδυασμό με ασυρματική κάλυψη, θέσεις ηλεκτροδότησης σε κατάλληλα σημεία, διαδραστικοί πίνακες και προβολές οπτικοακουστικού υλικού σε κόμβους κ.λπ.).



Ο Ναός του Ολυμπίου Διός  
Άνω-αριστερά, στην σημερινή κατάσταση και Κάτω-αριστερά, σε αναπάρσταση συμβατική, καθώς και  
Άνω-δεξιά και Κάτω-δεξιά, σε ψηφιακή αναπαράσταση



Μουσειολογική διαχείριση εκθέματος μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας εικονικής πραγματικότητας

### iii) Ψηφιακά Μέσα - Εικονική Πραγματικότητα

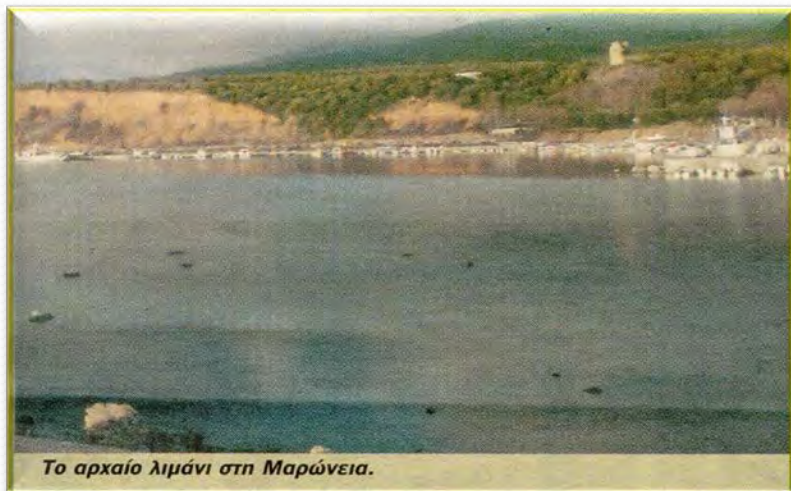
Στο σημείο αυτό κρίνεται απαραίτητη η τεκμηρίωση της ανάγκης προσφυγής σε σύγχρονα ψηφιακά μουσειογραφικά μέσα, προκειμένου να καλυφθεί η ανάγκη της **ερμηνευτικής συμπλήρωσης των αποσπασματικά σωζόμενων μνημείων** στους αρχαιολογικούς χώρους.

Η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να προμηθεύει αζημίως για το μνημείο το απαραίτητο συμφραστικό περιβάλλον, που θα **ολοκληρώνει με επάρκεια την ασαφή (σήμερα) λειτουργία του μνημείου στην αντίληψη του θεατή.**

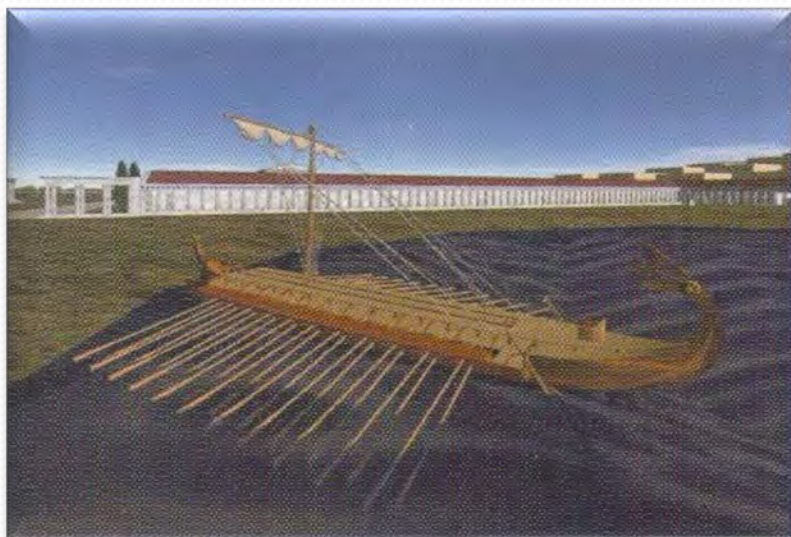
Η προσφυγή στη σύγχρονη τεχνολογία είναι θεμιτή, όταν οι δυνατότητες πρόσβασης στο αυθεντικό αντικείμενο είναι **περιορισμένες** λόγω καταστροφής, απώλειας ή εν πάση περιπτώσει αδυναμίας έκθεσής του. Όπου δεν είναι δυνατή η άμεση επαφή ας φθάνει τουλάχιστον η γνώση, δεδομένου ότι συχνά τα αρχαιολογικά κατάλοιπα στη χώρα μας εμφανίζουν πτωχή διατήρηση.

**Με την χρήση των πολυμέσων η σημειωτική του μουσειακού χώρου αναβαθμίζεται αισθητά, -ιδιαίτερα με την εικονική πραγματικότητα- και μάλιστα αβλαβώς για το μνημείο,** εφόσον δεν χωρούν κανενός είδους αποκαταστάσεις επάνω στο ίδιο το σώμα του μνημείου.





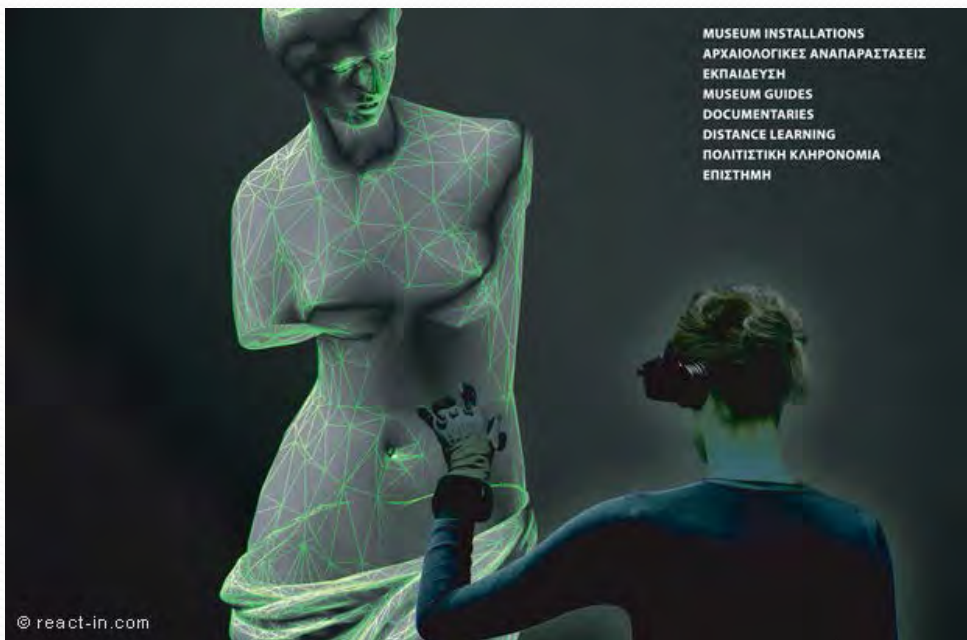
Το αρχαίο λιμάνι στη Μαρώνεια.



Το αρχαίο λιμάνι της Μαρώνειας στην σημερινή του κατάσταση (άνω), και σε ψηφιακή αναπαράσταση (κάτω)

Όλα τα μουσειακά αντικείμενα, διαθέτουν το καθένα την δική του προσωπικότητα και αυτόν τον χαρακτήρα καλείται να υποστηρίξει και να αποκαλύψει στο ευρύ κοινό η μουσειογραφία. Οι επισκέπτες των αρχαιολογικών χώρων, συνήθως, μορφώνουν γνώμη μέσα από τις αναπαραστάσεις των ερειπίων. Για τους αρχαιολογικούς χώρους με πτωχή διατήρηση, όμως, δεν προσιδιάζει το συμβατικό παραπληρωματικό υλικό (αναδομήσεις, εκτεταμένες και εν πολλοίς αυθαίρετες αποκαταστάσεις κ.λπ.), που θα αύξανε την ερμηνευτικότητα της παρουσίασης, ενώ οι εξ αυτών αναστρέψιμες επεμβάσεις (wax κ.λπ.) είναι εξαιρετικά δαπανηρές. Επιπροσθέτως, οι αρχαιολογικοί χώροι της χώρας μας είναι ιδιαίτερα φορτισμένοι ιστορικά και με επάλληλα στρώματα κατοίκησης. Η **ανάδειξη της στρωματογραφίας όλων αυτών των αλληπαλλήλων κατοικήσεων ταυτόχρονα** μόνον με την χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας μπορεί να γίνει ευχερώς και χωρίς μεγάλο κόστος.

**Τα πολυμέσα αξιοποιούν την ανθρώπινη αντιληπτικότητα**, επιτυγχάνοντας η ποιότητα των προσλαμβανομένων από το κοινό μουσειακών μηνυμάτων να είναι αρτιότερη, πληρέστερη και ευχερέστερα διαμορφούμενη από τον μουσειολόγο. Ως εκ τούτου, η σύγχρονη ψηφιακή τεχνολογία θα αποτελέσει πλήρως αποδεκτή λύση, και μάλιστα αβλαβώς για το μνημείο εφόσον, δεν αγγίζει την φυσική του υπόσταση, υπό την προϋπόθεση ότι με την **λελογισμένη χρήση της** δεν προσβάλλει το αρχαιολογικό περιβάλλον.



## Μουσειολογική διαχείριση εκθέματος, μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας.

Η διαχείριση των μνημείων μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας επαυξάνει τις δυνατότητες μελέτης τους και ανοίγει νέους ορίζοντες στους έχοντες ειδικό ενδιαφέρον για το αντικείμενο. Και τούτο διότι η επιστημονική προσέγγιση του είναι ευχερής και πολυπαραμετρική, οπότε για τους μελετητές καθίσταται άκοπη και σφαιρική (μετρήσεις διαστάσεων, σχέσεις μερών μεταξύ τους κ.λπ.), εφόσον επιτυγχάνονται εύκολα, γρήγορα και εποπτικά οι διάφορες εναλλακτικές προσεγγίσεις του θέματος.

Επιπροσθέτως, η τεχνολογία, αυτού του είδους, επιτρέπει την **ταχύτατη επικαιροποίηση των παρεχομένων πληροφοριών**. Συμβάλλει στην εξάντληση των σημερινών καθώς και στην ενσωμάτωση των μελλοντικών επιστημονικών απόψεων (που η αρχαιολογική έρευνα θα φέρει σε φως) ταχύτατα και αζημίως για το μνημείο.

Όποιες, είτε ανασκαφικές είτε θεωρητικές, **μελλοντικές προσεγγίσεις του συγκεκριμένου αρχαιολογικού θέματος υπάρξουν**, θα μπορούν εύκολα να ενσωματωθούν στην εκάστοτε ερμηνευτική παρουσίαση, που προσφέρεται μέσω της ψηφιακής τεχνολογίας. Επιπλέον, στα θετικά της παρούσας μουσειολογικής άποψης προσγράφεται το γεγονός ότι **οι διαφορετικές ιστορικές φάσεις του μνημείου μπορούν εύκολα να ζωντανέψουν** μπροστά στα μάτια του επισκέπτη, αλλά και του ειδικού μελετητή, με όποια **αξιολογική, χρονολογική, θεματική ή άλλη αλληλουχία**, επιθυμεί ο μουσειογράφος ή ο επιμελητής.



Εικόνες: Άνω, Μουσειακή κόπωση,  
Κάτω, Εικονική πραγματικότητα

## Συμπερασματικά

Η αναπαράσταση της ελλείπουσας πραγματικότητας στις μέρες μας έχει πολλά να ωφεληθεί από τη λεγόμενη εικονική πραγματικότητα στην περίπτωση που δεν απειλείται από αυτήν, δεδομένου ότι αντιστρατεύεται την επερχόμενη μετά το ημίωρο μουσειακή κόπωση.

Η δυνατότητα ερμηνείας και προβολής των μνημείων μπορεί με ασφάλεια να αναβαθμισθεί μέσα από τη **λελογισμένη χρήση της σύγχρονης ηλεκτρονικής τεχνολογίας**, καθότι οι εικονικές αναπαραστάσεις του ελλείποντος περιβάλλοντος είναι χρήσιμες εφόσον δεν βλάπτουν και δεν προσβάλλουν τα εκθέματα. Όμως, η εξοικείωση του κοινού με τις υπερβολές στην χρήση της έχει δημιουργήσει ένα κορεσμένο, από άποψη συγκινήσεων, κοινό που επιζητεί όλο και εντονότερες εντυπώσεις. Συνεπώς, η **ερμηνευτική παρουσίαση των ελλειπόντων τμημάτων** των μνημείων στο κοινό προϋποθέτει ιδιαίτερη μουσειολογική μέριμνα και μελέτη.

**Το συμφραστικό περιβάλλον δημιουργείται πάντα για να υποστηρίξει το έκθεμα και δεν επιτρέπεται να το επισκιάζει.** Η μουσειακή λειτουργία μπορεί να θαυμάσια να συνεπικουρείται από την τεχνολογία, χωρίς να χρειάζεται να εκχωρήσει βασικά κεκτημένα ποιότητας.



Οι αρχαιολογικοί χώροι αποτελούν κατ'εξοχήν αύθραυστα μουσειακά περιβάλλοντα και με πολλές ιδιαιτερότητες η κάθε μία περίπτωση. Επειδή γενικώς παρατηρείται αντίσταση στην ευρεία χρήση τεχνολογίας στους χώρους αυτούς, η πρόταση δημιουργίας εναερίου διαδρόμου καλό θα ήταν να προσφέρεται κατ'αρχήν ως **δυνατότητα** στις παρεμβάσεις στους αρχαιολογικούς χώρους -εφόσον επιτραπεί από την εποπτεύουσα Αρχαιολογική Υπηρεσία και υπό την προϋπόθεση ότι θα υιοθετηθεί από τους αρμόδιους φορείς. Άλλωστε, οι ολογραφικές ερμηνευτικές παρουσιάσεις μπορούν ανέτως να αποτελούν μια εναλλακτική μουσειολογική πρόταση, εφόσον δεν διαφοροποιούν καθόλου την προτεινόμενη, κατά τα λοιπά, συμβατική μουσειολογική λύση.

Στην περίπτωση που δεν επιτραπεί από τους θεσμικούς παράγοντες να υλοποιηθεί αμέσως μία τέτοια μουσειολογική παρέμβαση, τότε ο **εναέριος διάδρομος** θα μπορούσε, προς το παρόν, να χρησιμοποιείται σαν **χώρος μουσειοδιδακτικού περίπατου**, από όπου ο επισκέπτης θα έχει μια συνολική άποψη της ανασκαφής και θα απολαμβάνει μια συνολική και αδιατάρακτη θέα του χώρου, που εκδιπλώνεται μπροστά στα μάτια του. Στην περίπτωση αυτή οι αναπαράστασεις με συμβατικά μέσα δίδουν μία στατική εντύπωση του αρχαιολογικού χώρου. Για να είναι δυνατή η ψηφιακή αναπαράσταση του χώρου (δυναμική εντύπωση), θα πρέπει να έχει ήδη προβλεφθεί και ενταχθεί εξ'αρχής στην κατασκευή η δυνατότητα τεχνολογικής υποστήριξής της, έτσι ώστε μελλοντικά να μπορεί ευχερώς να ενταχθεί η ερμηνευτικότητα της μουσειακής παρουσίασης (μέσω της ψηφιακής αναπαράστασης του μνημείου και με σταθερό γνώμονα ότι η τεχνολογία πρέπει να βελτιώνει και όχι να αλλοιώνει το περιβάλλον).



Συμβατική αναπαράσταση της Μυκηναϊκής Ακρόπολης σε προοπτικό σχέδιο

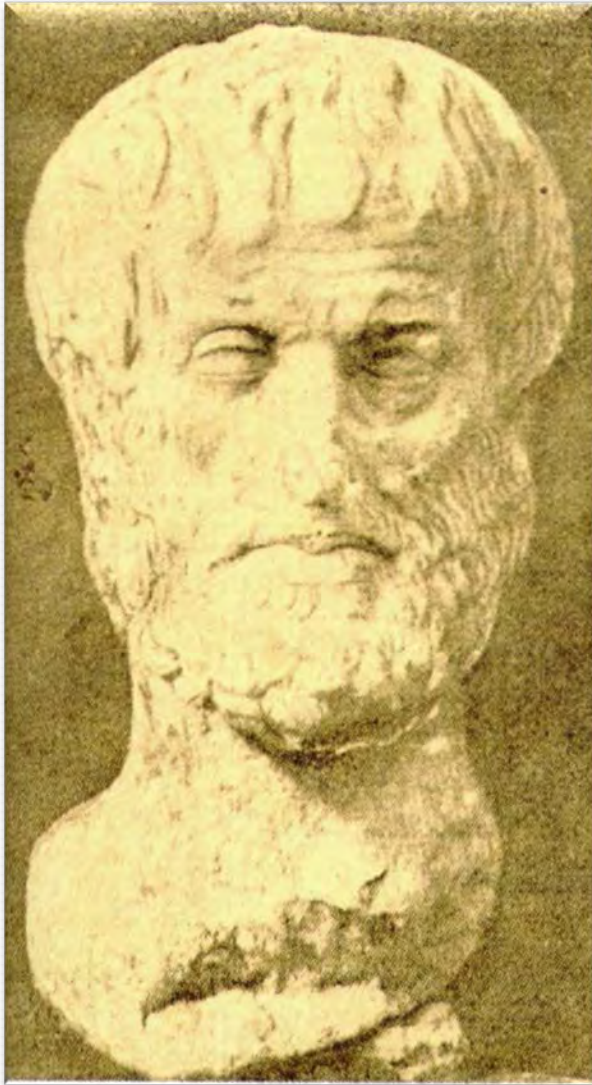
Λαμβάνεται πρόνοια, ούτως ώστε, οτιδήποτε (εγκαταστάσεις, καλωδιώσεις κ.λπ.) θα μπορούσε ενδεχομένως **να διαταράξει την γαλήνη του αρχαιολογικού περιβάλλοντος, να μην βρίσκεται σε στενή γειτονία με τα αρχαία λείψανα.**

Παράλληλα, καταβάλλεται ειδική μέριμνα, ώστε, στην χάραξη της πορείας των επισκεπτών των «ανοικτού χώρου μουσείων», ο στεγασμένος χώρος του αρχαιολογικού σκάμματος να συνδέεται λειτουργικά με το άμεσο αρχαιολογικό αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον, όσον αφορά την οπτική επικοινωνία του χώρου, την θέαση του μνημείου και την δυνατότητα πρόσβασης του κοινού.

Ο «διάλογος» στεγασμένων και υπαίθριων διαδρομών (αρχαιολογικών σκαμμάτων και μη ανεσκαμμένων ακόμη τμημάτων) οφείλει να παραμένει «ανοικτός» καθ' όλην τη διάρκεια της μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών, μιας πορείας που θα πρέπει να βρίσκεται σε ανοικτή επικοινωνία και με τον αστικό ή άλλο περιβάλλοντα χώρο. Σημειώνεται ότι και στις συμβατικές αναπαραστάσεις των αρχαιολογικών χώρων συνήθως ενσωματώνεται ο περιβάλλον χώρος, προκειμένου η απόδοσή του θέματος να είναι εναργέστερη.

### **Συμπερασματικά,**

οι χώροι αυτοί δεν πρέπει να «αποστειρώνονται» από το ευρύτερο περιβάλλον τους, διότι εναντίον περιπτώσει η ανάγνωση του χώρου από τον επισκέπτη είναι ελλειματική. Ο χώρος και οφείλει να προστατεύεται, χωρίς να καταβάλλεται το συνήθως βαρύ αντίτιμο της προστασίας αυτής. Δεδομένης μάλιστα της μάλλον πτωχής διατήρησης των αρχαιολογικών ευρημάτων στη χώρα μας, ένας αρχαιολογικός χώρος που αξιοποιείται κατ' αυτόν τον τρόπο δεν αλλοιώνεται, τουναντίον προστατεύεται διότι με την χρήση των ψηφιακών μέσων παρέλκουν τα υλικά μέσα (wax, ευρείας κλίμακος αποκαταστάσεις, αναδομήσεις κ.λπ), ενώ παρέχεται πολυδιάστατη πληροφόρηση στους επισκέπτες.



Προτομή του Αριστοτέλη

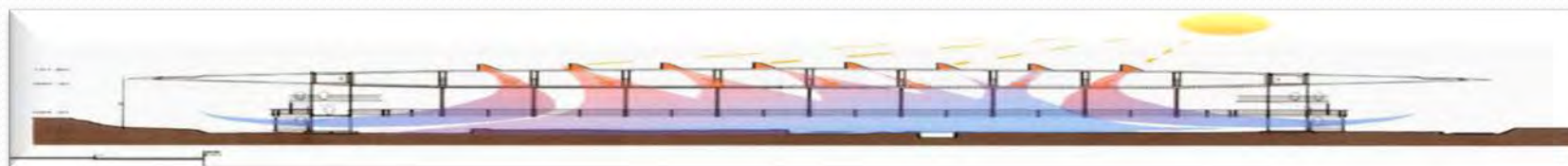
Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η εις βάθος γνώση του μουσειογραφούμενου αντικειμένου, που διαθέτουν πάντα οι ειδικοί επιμελητές των μνημείων αυτών, είναι το απαραίτητο εφόδιο, το οποίο μπορεί να δώσει το μέτρο της επάρκειας σε κάθε είδους ερμηνευτική παρουσίαση ούτως, ώστε ο θεατής να φεύγει από τον μουσειακό χώρο **προβληματισμένος όχι όμως και απορημένος**. Στους αρχαιολογικούς χώρους συγκεντρώνεται το **απόσταγμα της ανθρώπινης δημιουργίας** διαχρονικά. Γι' αυτό η ερμηνευτικότητα, η πληρότητα και η αυθεντικότητα εκκλύνονται αβίαστα, όταν υποβάλλουν και όχι όταν υπερβάλλουν.

**Οι βίαιοι μουσειογραφικοί χειρισμοί δεν γίνονται εύκολα αποδεκτοί, ιδιαίτερα στο αρχαιολογικό περιβάλλον.**

**Κατά την περιήγηση των αρχαιολογικών χώρων απαιτείται μέθεξη, γι' αυτό, και υπ' αυτές μόνον τις προϋποθέσεις, προτείνεται η χρήση της τεχνολογίας, πάντοτε δηλαδή, υπό την αυστηρή επίβλεψη των ειδικών επιμελητών.**

## γ) Αρχές Βιοκλιματικού Σχεδιασμού - Προληπτική Συντήρηση

Η συνήθης μορφή των μνημείων αυτών, εκείνη του “ανοικτού ερειπίου,, από το οποίο κατά κανόνα διατηρούνται τα θεμέλια της ανωδομής και ίσως και ορισμένα δάπεδα, χρήζει **συντηρήσεως τόσο τακτικής όσο και προληπτικής**. Μεγάλο δε κομμάτι της προληπτικής συντήρησης ανήκει στον τομέα ευθύνης του μουσειολόγου αλλά και του αρχιτέκτονα, που προβαίνουν σε παρεμβάσεις αξιοποίησης των αρχαιολογικών χώρων. Μεταξύ των άλλων πρέπει να λαμβάνεται μέριμνα για την προστασία από τα όμβρια, την στερέωση των πρανών, την κάλυψη των ευρημάτων εκτός του στεγάστρου με προστατευτικό διαφανές υλικό, και τέλος τον έλεγχο και την ρύθμιση του **μικροκλίματος** εντός του χώρου του στεγάστρου.



**ΦΥΣΙΚΟΣ ΑΕΡΙΣΜΟΣ ΤΟ ΧΕΙΜΩΝΑ**



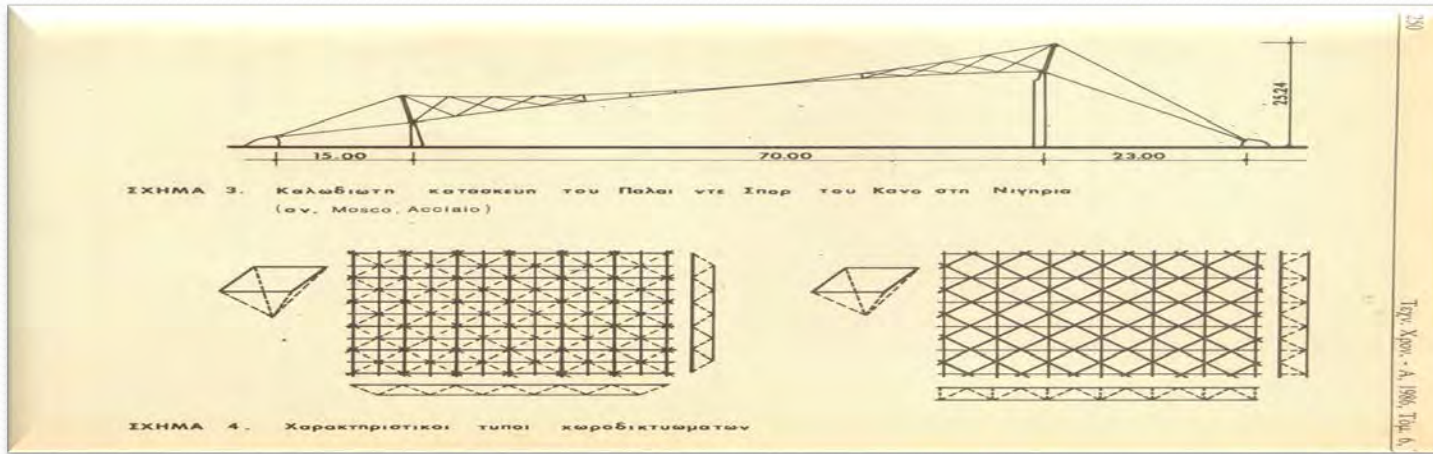
**ΦΥΣΙΚΟΣ ΑΕΡΙΣΜΟΣ ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ**



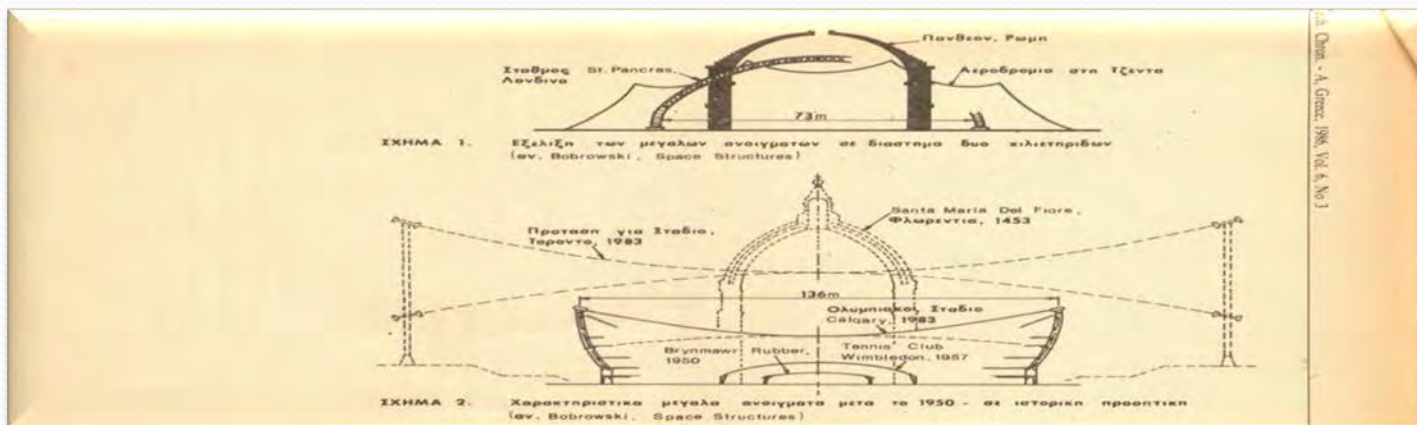
**ΦΥΣΙΚΟΣ ΦΩΤΙΣΜΟΣ**

Επίσης, πρέπει να λαμβάνεται πρόνοια για την κατάλληλη φύτευση και περίφραξη και τέλος πρέπει να καταβάλλεται ειδική φροντίδα για την κατά το δυνατόν απαλλαγή του μνημείου από τα προβλήματα της στήριξης του στατικού φορέα.

Ούτως ή άλλως η τεχνολογία των κατασκευών μας δίδει την δυνατότητα να καλύπτομε μεγάλες επιφάνειες και εκτεταμένους χώρους.



Άρα, οι εκτεταμένες αποκαταστάσεις και αναδομήσεις αρχαιολογικών χώρων παρέλκουν, αφού είναι δυνατόν μέσω της τεχνολογίας να αποδίδεται με επάρκεια το περιβάλλον ενός χώρου ειδικού ενδιαφέροντος του παρελθόντος, που απωλέσθη στην αντίληψη του επισκέπτη ( και μάλιστα με απόλυτη φυσική άνεση και προστασία και για το έκθεμα και για τον επισκέπτη).





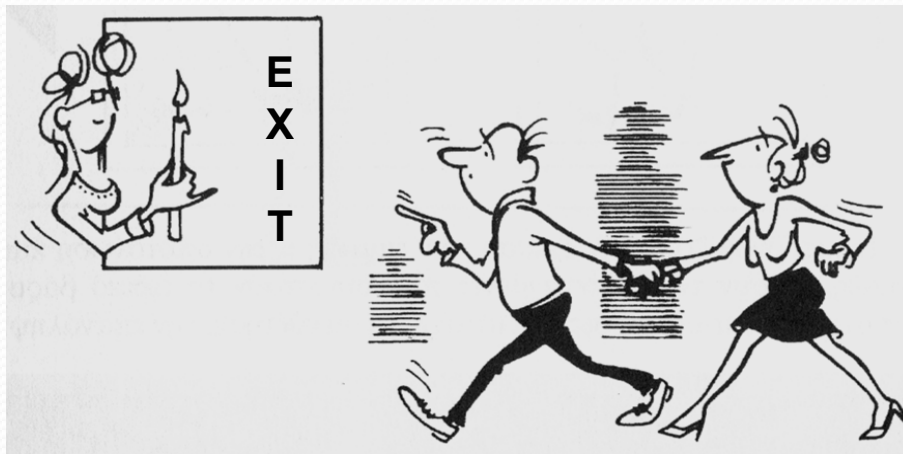
## δ) Πρόσθετος Εξοπλισμός – Βοηθητικά Μέσα

Μια μουσειολογική μελέτη είναι προσαρμοσμένη και αφορά τις ιδιαίτερες απαιτήσεις του κάθε αρχαιολογικού χώρου ξεχωριστά.

Γενικώς πάντως για τους χώρους αυτούς ισχύουν και εφαρμόζονται οι προδιαγραφές και οι οδηγίες που ισχύουν για τους χώρους συνάθροισης κοινού (πυρόσβεση, σεισμική ετοιμότητα, κ.λπ.), ενώ οι σχετικές μελέτες προσανατολίζονται στο να περιλαμβάνουν, κατά το δυνατόν, όλο το φάσμα των λειτουργιών των πολιτιστικών κέντρων (πωλητήρια, καφεενεία, κ.λπ.).

Γενικώς, ο στοιχειώδης αναγκαίος εξοπλισμός του χώρου είναι:

- A. Οι ταμπέλες με την διεθνώς καθιερωμένη σήμανση για τα πρόσθετα επεξηγηματικά στοιχεία προσπέλασης και κυκλοφορίας στον εξωτερικό χώρο του μνημείου και τις λοιπές διαδρομές.
- B. Τα φωτιστικά σημεία ορισμού της πορείας του επισκέπτη εντός και εκτός χώρου, δεδομένου ότι το παράδειγμα αξιοποίησης του αρχαιολογικού χώρου του Λυκείου του Αριστοτέλη προβλέπει και νυχτερινές δραστηριότητες στον χώρο.



Τα πάσης φύσεως βοηθητικά μέσα, που είναι απαραίτητα για την εύρυθμη λειτουργία του μουσειακού χώρου.

Δ. Τα σύγχρονα τεχνολογικά μέσα (multimedia, touch screen κ.λπ.), που θα πρέπει να βρίσκονται σε σημεία που απέχουν αρκετά από το επίπεδο των αρχαίων λειψάνων (είσοδος, στάσεις κοινού στα πρανή, εναέριος διάδρομος κ.λπ.).

Ε. Τα δίκτυα των ευκολιών (π.χ. ύδρευση, αποχέτευση, απορροή ομβρίων κ.λπ.) καθώς και όλοι οι βοηθητικοί χώροι, που θα πρέπει να διερευνώνται και να προβλέπονται σε αντίστοιχα σχέδια μέσα στις εκπονούμενες μελέτες.

## Συμπερασματικά

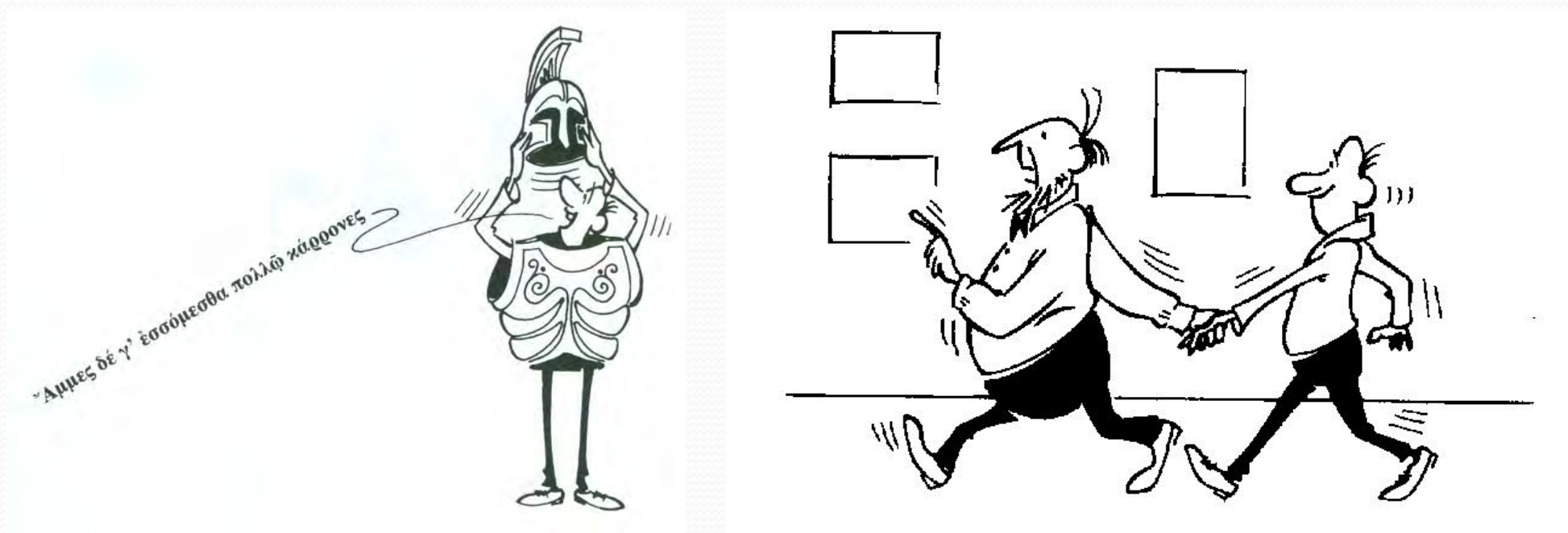
οι εκάστοτε μουσειολογικές προτάσεις στοχεύουν στην ανάδειξη των αρχαιοτήτων, την προστασία του χώρου, την προληπτική συντήρηση των μνημείων, αλλά και την διευκόλυνση με κάθε πρόσφορο μέσον της παρουσίας του επισκέπτη για την εξερεύνηση του μουσειακού περιβάλλοντος.



Τέση Σαλή - ΜΟΥΣΕΙΟΛΟΓΙΑ II, Έκθεση 127

Ο μουσειογράφος πρέπει να διευκολύνει με κάθε μέσον η **προσωπική άνεση** των επισκεπτών

Συνδυαστικά, όλα τα ανωτέρω συντελούν στην αναβάθμιση της **μουσειοδιδακτικότητας** του εν γένει αρχαιολογικού περιβάλλοντος, δηλαδή η μετάγγιση στο κοινό επαγωγικά (ειδικά στους νέους) της γνώσης που διαθέτει ο ειδικός επιστήμονας και που αποζητά, πολλές φορές απεγνωσμένα, ο επισκέπτης.



Οι αρχαιολογικοί χώροι της Ελλάδας είναι ιδιαίτερα φορτισμένοι ιστορικά και πολιτισμικά. Επομένως το «παλίμψηστο» της Ιστορίας μας με την ευκαιρία μιας εκτεταμένης μουσειογραφικής επέμβασης, στο πλαίσιο της αξιοποίησης των «ανοικτού χώρου» μουσείων, θα ήταν ευχής έργο να μπορούσε να εκδιπλωθεί μπροστά στα μάτια του κοινού, χαρίζοντας του κάθε φορά ένα κορυφαίο κομμάτι της μακραίωνης Ελληνικής Ιστορίας.

## ΕΝΟΤΗΤΑ II. ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΠΟΛΕΙΣ

Ένα αναπεπταμένο υπαίθριο μουσείο αποτελούν και οι ιστορικές πόλεις, οι οποίες αξιοποιούνται επί τη βάση των ίδιων αρχών, ως προς τη χάραξη της μουσειολογικής πορείας για την περιήγηση των επισκεπτών τους. Οι αρχαιολογικοί χώροι (εκτεταμένοι ή όχι) ομαδοποιούνται ευκολότερα και προσφέρονται για προτάσεις που θα μπορούσαν να βρουν εφαρμογή σε αρκετές περιπτώσεις ανάδειξης μνημείων. Η μεγαλοκλίμακα, όμως, των ιστορικών πόλεων και ο διαμεσολαβητικός τους ρόλος ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν του τόπου που επιβιώνει ως σήμερα, επιτρέπουν γενικές προσεγγίσεις σε επίπεδο βασικών αρχών. Η κάθε ιστορική πόλη αποτελεί μία διακεκριμένη ζωντανή οντότητα, που ζει το σήμερα κουβαλώντας μαζί της αναπόσπαστες τις μνήμες του παρελθόντος. Επίσης, όπως οι αρχαιολογικοί χώροι έτσι και **οι ιστορικές πόλεις δεν περιέχουν απλώς μνημεία, αλλά αποτελούν οι ίδιες ένα μνημείο** και υπ αυτήν την οπτική γωνία πρέπει να αξιοποιούνται. Σε επίπεδο γενικών αρχών, η αξιοποίησή τους προσιδιάζει με εκείνη των αρχαιολογικών χώρων, ακολουθώντας τις ίδιες βασικές αρχές ανάδειξης των επί μέρους μνημείων της με παράλληλη θεώρηση της πόλης ως ιστορικού συνόλου.

Η φιλοσοφία ανάδειξης τους βασίζεται στην αντίληψη πως ο χώρος μαζί με τα εμπεριεχόμενα μνημεία του αποτελούν συνολικά μία ενιαία εκθεσιακή οντότητα, που την συναποτελούν ορισμένες επί μέρους εκθεσιακές ενότητες (μνημεία, αξιοθέατα σημεία κ.λπ.). Η πορεία ξενάγησης των επισκεπτών, όπως και η μουσειολογική πορεία στους αρχαιολογικούς χώρους, εστιάζει σε κάθε μεμονωμένο μνημείο της ξεχωριστά -τούτου πάντοτε νοουμένου ως μέρους του όλου- δημιουργώντας κατά τακτά χρονικά διαστήματα και σε στρατηγικά σημεία της πόλης προκαθορισμένες στάσεις για πληροφόρηση, ανάπαυση και αναψυχή. Οι στάσεις αυτές, συνήθως, εφοδιάζονται από τους Δήμους με περίπτερα διανομής φυλλαδίων, καθώς και συσκευές (σταθερές και φορητές) ψηφιακής ενημέρωσης του κόσμου. Στα φυλλάδια περιέχεται χάρτης εναλλακτικών διαδρομών του κοινού, με κατηγοριοποιημένα τα σημεία ειδικού ενδιαφέροντος (μνημεία, αξιοθέατα κ.λπ.), προκειμένου ο επισκέπτης να επιλέγει την διαδρομή που θα ακολουθήσει, ανάλογα με τις φυσικές ή/και χρονικές δυνατότητες και τα ενδιαφέροντά του.

**Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ**, αποτελεί το κατ'εξοχήν αντικείμενο ενδιαφέροντος του μουσειολόγου, που αναλαμβάνει την ορθολογική διάρθρωση των περιηγήσεων, μέσα στο πολυσύνθετο περιβάλλον των ιστορικών πόλεων.



Εικόνες: Άνω, από το Μοναστηράκι,  
Κάτω από το Μουσείο της Universal

Η βιωματική επαφή με τη **φυσική, συναισθηματική και διανοητική κληρονομιά**, που επιβιώνει μέσα στο πολιτισμικό περιβάλλον ενός τόπου, αποτελεί προνόμιο για τους εντόπιους, ενώ η διευκόλυνση της πρόσβασης σε αυτήν αποτελεί δικαίωμα για τους επισκέπτες. Οι περιηγητές, μέσα στον συνήθως δαιδαλώδη ιστό των ιστορικών πόλεων, θα πρέπει να έχουν την δυνατότητα να αυτενεργούν και, αν το επιθυμούν, να βιώσουν την ιστορικότητα του χώρου με τον δικό τους τρόπο. Για να μειώνονται, λοιπόν, στο ελάχιστο οι αρνητικές επιπτώσεις από άσκοπη περιπλάνηση των επισκεπτών μέσα στο ευαίσθητο περιβάλλον των πόλεων αυτών –με συνακόλουθη και την αναίτια κόπωση τους– χρειάζονται εξειδικευμένες γνώσεις οργάνωσης του χώρου. Οι μουσειολόγοι, υποβάλλοντας με έμμεσο τρόπο στον επισκέπτη την επιλογή της πορείας που θα ακολουθήσει, παρεμβαίνουν στην ορθολογική διάρθρωση ειδικών διαδρομών, είτε ξενάγησης είτε ελεύθερης περιαγωγής και εξατομικευμένης περιήγησης του κοινού. Συνήθως, σταματούν το κοινό σε σημεία με ενδιαφέρουσα προοπτική του χώρου και επαλληλία στις φυγές που προσφέρει η ίδια η διαμόρφωση του περιβάλλοντος. Χρήσιμο είναι στο κάδρο των διαδρομών του βλέμματος του επισκέπτη να περιλαμβάνονται στοιχεία που βρίσκονται σε διαλεκτική σχέση μεταξύ τους, οπότε οι φυγές του χώρου δημιουργούν ροπή, εμβέλεια και εν τέλει κατευθυντικότητα για τον επισκέπτη.



Η ΕΔ ΤΟ  
ΒΟΔΥ  
ΔΙΣΤΑΝΚΕ  
1500 ΜΙΛΕΣ



Η συμβολή του μουσειολόγου σχετίζεται με την διαχείριση του πολιτισμικού τουρισμού κατά το σκέλος που αφορά στην **επικοινωνιακή διάρθρωση της πορείας περιήγησης του κοινού** και την ερμηνευτικότητα του παραπληρωματικού υλικού που παρέχεται στους επισκέπτες (αναβαθμισμένη σημειωτική χώρου, επιλογή και κοινώνηση σημασιολογικών πληροφοριών, κ.λπ.).

Οι προτεινόμενες αυτές διαδρομές θα πρέπει να είναι προκαθορισμένες και διακεκριμένες για τον επισκέπτη (διακριτές επάνω στους διανεμόμενους χάρτες, πυκνή και κατατοπιστική σήμανση στους δρόμους κ.λπ.)

Η σχέση ανάμεσα στην πολιτιστική κληρονομιά και τους περιηγητές – επισκέπτες τους ήταν διαχρονικά δυναμική και ιδιαίτερη, όμως και ετεροβαρής.

Ας μην ξεχνούμε τους περιηγητές - επιδρομείς (συχνά) των παρελθόντων αιώνων, στους οποίους οφείλουμε ορισμένες σπάνιες και πολύτιμες πληροφορίες, αλλά τους καταλογίζουμε και πολλά δεινά που σχετίζονται με τον εθνικό μας πλούτο, κυρίως τον αρχαιολογικό.

Σήμερα, πόλους τουριστικής έλξης αποτελούν τόσο η **φυσική όσο και η ανθρωπογενής πολιτιστική κληρονομιά** και μάλιστα μείζονος σημασίας για τους εντόπιους, παρόλα όλα τα προβλήματα που επισύρουν ως προς την επιβάρυνση του περιβάλλοντος.



ΛΑΓΑΝΑΣ - ΖΑΚΥΝΘΟΣ



Στις μέρες μας, ο εξορθολογισμός των εργασιακών συνθηκών και η δημιουργία ικανού ελεύθερου χρόνου, μαζί με τις εξελίξεις των επικοινωνιών και των μεταφορών, επέτρεψαν τη μαζικοποίηση των μετακινήσεων και τη δημιουργία, της λεγόμενης τουριστικής βιομηχανίας με τις τεράστιες κοινωνικοοικονομικές - θετικές και αρνητικές- συνέπειες για τους πολιτιστικούς προορισμούς. Ζήτημα τριβής αποτελεί η έντονη λειτουργία των νόμων της προσφοράς και ζήτησης –στο πλαίσιο των ποικίλων τουριστικών εκμεταλλεύσεων- που επέφερε ραγδαίες μεταβολές στην φυσιογνωμία των προνομιακών κατά τα άλλα αυτών τόπων.

Τα αποτελέσματα από τις εργώδεις τουριστικές δραστηριότητες εγγράφονται συχνά ανεξίτηλα πάνω στην συλλογική μνήμη και κληρονομιά κάθε κοινωνίας. Όλα όσα αποτελούν για τους κατοίκους αναντικατάστατα σημεία αναφοράς -και επιβίωσης τους- συχνά δεν τα σέβονται πάντοτε οι φορείς του Πολιτισμικού Τουρισμού.

Από τις επιπτώσεις της υπερεκμετάλλευσης των πολιτιστικών τους πόρων πλήττονται κατά προτεραιότητα οι ιστορικές πόλεις, καθότι στο πλαίσιο του Πολιτισμικού Τουρισμού εκείνες επιλέγονται ως αφετηρία και με βάση αυτές, προγραμματίζονται -συνήθως ημερήσιες, - επισκέψεις σε περιφερειακά σημεία ιδιαίτερου πολιτισμικού ενδιαφέροντος. Η μετατροπή του πολιτιστικού σε εμπορικό προϊόν, επιφέρει αλλοιώσεις στην αυθεντικότητα του περιβάλλοντος των ιστορικών τόπων (αφετηρίας και προορισμών), συχνά διαταράσσοντας την δυνατότητα ανάγνωση της ιστορικής συνέχειας τους.

Η ιστορική πόλη, ως συντεταγμένο δημιούργημα και ως συνολική έκφραση μιας κοινωνίας, περικλείει κάθε είδους μαρτυρίες και όλων των ειδών τα κατάλοιπα της πολιτιστικής κληρονομιάς των κατοίκων της. Δεδομένου ότι η πόλη οργανώνεται στο πλαίσιο μιας ιστορικής αλληλουχίας κατοικήσεων, όλα τα στοιχεία που τη συγκροτούν (πολεοδομικός ιστός, μνημεία, ιστορικό κέντρο, συνοικίες) αποκτούν διακεκριμένα χαρακτηριστικά, που κουβαλούν στοιχεία όλων των περιόδων. Οι σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα συναποτελούντα την πόλη στοιχεία (έμψυχα και άψυχα), αναδιαμορφώνονται διαρκώς μέσα από όλη αυτή τη διαδικασία. Το σύνολο όλων αυτών των αλληλεπιδράσεων είναι που δίνουν τον ιδιαίτερο εκείνον χαρακτήρα, που διαθέτει η κάθε ιστορική περιοχή.





KASBAH - MAROCCO



MAKRYNITSA

Τα παρατηρούμενα ιδιοχαρακτηριστικά, όπως είναι φυσικό, συνάδουν και με το άμεσο φυσικό περιβάλλον και με τα **οικοσυστήματα** που την περιβάλλουν.

Το δημιουργούμενο μέσα από τις διεργασίες αυτές υπερσύνολο φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος, εμπεριέχει όλους τους χαρακτήρες της πολιτιστικής κληρονομιάς μιας περιοχής, υλικούς και άυλους (tangible, intangible). Η ποσόστωση των επί μέρους στοιχείων κάθε ιστορικής εποχής, που διασώζονται και σφραγίζουν τελικώς έναν τόπο, παρουσιάζει διακυμάνσεις, λόγω της ετερογένειας στις φθορές που επιφέρει το πέρασμα του χρόνου σε κάθε ιστορική περίοδο. Όσοι αποπειρώνται να προσδιορίσουν και να αποθησαυρίσουν αυτά τα στοιχεία, δυσκολεύονται να αποτυπώσουν συνδυαστικά όλους τους χαρακτήρες της κληρονομιάς αυτής.

## A. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗΣ

Ασφαλώς δεν είναι δυνατόν να αμφισβητηθεί η πολιτισμική αξία των ιστορικών κτιρίων και εκείνων ακόμα που ως ερείπια αποτελούν απομεινάρια του παρελθόντος και μνημεία αλλοτινών ένδοξων εποχών. Στα κτίρια μιας πόλης, ιδιαίτερα στα δημόσια, αποτυπώνεται η ιστορία και ο πολιτισμός του τόπου και των κατοίκων της.

Συχνά όμως, η προσπάθεια προστασίας μιας ιστορικής περιοχής εστιάζεται σε μια συγκεκριμένη ιστορική φάση, στην οποία αποδίδεται αποκλειστική αξία και προστατεύεται προνομιακά, υποτιμώντας την πολιτιστική συνεισφορά ιστορικών περιόδων με μικρότερη αίγλη, που αποτελούν όμως και αυτές μέρος του ίδιου ζωντανού οργανισμού. Έτσι μπορεί να χαθούν τα ίχνη της ιστορικής εξέλιξης της περιοχής και να μουσειοποιηθεί αυτή, χάριν μιας αισθητικής και καλλιτεχνικής ομοιογένειας.





ΑΝΑΦΙΩΤΙΚΑ



Όταν ιδιαίτερα πρόκειται για μια περιοχή με συνεχιζόμενη ζωή, δραστηριότητα και κατοίκηση, η προστασία του παλιού δεν πρέπει να απαγορεύει, αποκλείει ή να καταδυναστεύει το ταπεινό παλαιό, όσο και το νέο, αλλά αντίθετα να εντοπίζεται (προσδιορίζεται) ο βέλτιστος τρόπος συνύπαρξης. Η θεώρηση του αρχιτεκτονήματος ως αυτόνομου, μεμονωμένου αντικειμένου, που δεν συνδιαλέγεται με το φυσικό και το πολεοδομικό του περιβάλλον είναι προβληματική και το πρόβλημα επιδεινώνεται με τις επικρατούσες τάσεις για αφαιρετικές και ψηφιακές συλλήψεις του αρχιτεκτονήματος. (Μ. Βιδάλης, Η προβληματική της πράσινης αρχιτεκτονικής, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τευχ. 44, σελ. 54). Πρέπει να θεσπίζονται κανόνες και περιορισμοί για την ένταξη των νέων κατασκευών στον πολεοδομικό ιστό της περιοχής που να αφορούν το περίγραμμα, την ογκοπλαστική τους διαμόρφωση τις αναλογίες και τα υλικά τους μάλλον αντί της υιοθέτησης απομιμήσεων παλαιών στυλ που σε πολλές περιπτώσεις επιχειρείται με αποτέλεσμα την νόθευση του κτισμένου περιβάλλοντος με ψευδεπίγραφα στοιχεία.

Ο σεβασμός στο αρχιτεκτονικό παρελθόν επιβάλλει επίσης να προστατευτούν κτίρια που άλλοτε έδιναν οικονομική ή πολιτιστική και κοινωνική πνοή στην κοινότητα (βιομηχανικά κτίρια, εκπαιδευτήρια, κατοικίες πνευματικών ανθρώπων κ.λπ). Τα κτίρια τούτα όμως πρέπει να ενσωματωθούν στη σύγχρονη κοινοτική ζωή λαμβάνοντας υπόψη όμως την αλλοτινή χρήση τους.



Η πόλη είναι ο τόπος όπου καταγράφεται η συλλογική μνήμη των λαών. Είναι ένας τόπος γεμάτος από μνήμες που στοιβάζονται η μία πάνω στην άλλη, που μπορούν να υπάρχουν στο σήμερα μονάχα μέσα από την αντιστοιχία τους με το τώρα. Μία αντιστοιχία που προκαλείται από το «εγώ» του παρατηρητή, που μετατρέπει συνεχώς μέσα από την ιδιαίτερη βιωματική εμπειρία τις εικόνες των πραγμάτων σε αναμνήσεις των πραγμάτων. (Β. Πετρίδου, Η αρχιτεκτονική ως μνήμη στο έργο του Aldo Rossi, ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΕΣ, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τευχ. 45, σελ. 62).

### α) Τα έθιμα

Η ανάγκη διάσωσης του υλικού (κτισμένου) περιβάλλοντος της πόλης έχει πλέον αναγνωριστεί, θεσμοθετηθεί και εφαρμόζεται ευρέως. Αντίθετα συχνά παραγνωρίζονται σαν αντικείμενο διάσωσης και προστασίας τα άυλα χαρακτηριστικά της περιοχής, όπως ιδιαίτερες χρήσεις, σχετιζόμενες με παραδόσεις ή ιστορικά γεγονότα, ή με κοινωνικές συνθήκες οι οποίες χαρακτήρισαν την περιοχή και αξίζει να διατηρηθούν σαν απόηχος μέσα στην συνεχιζόμενη εξέλιξη. Κάθε προσπάθεια διατήρησης θα πρέπει να συνοδεύεται με δράσεις που θα ευνοούν την διάσωση ή και αναβίωση σε όσες περιπτώσεις είναι δυνατόν, αυτών των άυλων στοιχείων τα οποία αποτέλεσαν την ψυχή του υλικού περιβάλλοντος. Τοπικά έθιμα, χαρακτηριστικές τεχνικές, παραδοσιακές ασχολίες, εορτές, διάλεκτοι, ιδιαιτερότητες κοινωνικής συμπεριφοράς (βλέπε Ικαρία), και πλήθος άλλων χαρακτηριστικών, τα οποία προσδίδουν μοναδικότητα στην περιοχή, πρέπει να αποτελούν αντικείμενο προστασίας.



## β) Τα κοιμητήρια

Τα κοιμητήρια ήταν μέχρι πρόσφατα παραγνωρισμένα στοιχεία ως τουριστικού, ακόμα όμως και ιστορικού ή και αρχαιολογικού ακόμη ενδιαφέροντος αντικείμενα.

Όσο όμως ο πολιτισμικός τουρισμός κερδίζει έδαφος έναντι του τουρισμού της αναψυχής ή των στερεοτύπων, τα κοιμητήρια μιας ιστορικής πόλης αναγνωρίζεται ότι μπορούν να αποτελούν ένα πολύ ενδιαφέρον πολυερεθισματικό απάνθισμα της ιστορικής διαδρομής ενός τόπου, ενός πολιτισμού.

Όλο και περισσότερο γίνεται αντιληπτό ότι οι ταφικές συνήθειες απεικονίζουν (αποθησαυρίζουν) ένα μεγάλο μέρος των ιστορικών, καλλιτεχνικών, κοινωνικών στοιχείων ενός λαού ή μιας πολιτισμικής κοινότητας.

Ο Κεραμικός της Αθήνας ίσως έχει περισσότερα να μας πληροφορήσει για την αρχαία Αθηναϊκή κοινωνία και από αυτή ακόμα την Ακρόπολη.

Παράλληλα, αποτελούν μια κιβωτό αποθησαύρισης σημαντικών καλλιτεχνικών δημιουργημάτων, ένα ανοικτό μουσείο, το οποίο προσφέρει μια εντελώς ιδιαίτερη εμπειρία στον επισκέπτη.

### γ) Τοπόσημα και διατηρητέα



**Η ΙΟΝΙΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ**

Τα εμβληματικά κτίρια και τα μνημεία, αλλά και τα ταπεινότερα χαρακτηριστικά σημεία των πόλεων, όπως ιστορικά καφενεία, αστικά παραδοσιακά ζαχαροπλαστεία, εστιατόρια, παραδοσιακά σινεμά, ακόμα, κέντρα διασκέδασης ή θέατρα με ιστορικές αναφορές, οφείλουν να διατηρούνται επεκτείνοντας τη μνήμη του παρελθόντος σαν συνεκτικός ιστός. Ακόμα και φωτεινές επιγραφές με έντονη σημειολογία (όπως π.χ. οι φωτεινές επιγραφές της πλατείας Ομονοίας με το ποτήρι της μπίρας ΦΙΞ) ή χαρακτηριστικές γιγαντοαφίσες, μπορούν να αποτελούν στοιχεία άξια διατήρησης.

Όμως επιχειρούνται και τραυματικές επεμβάσεις, που είναι συνήθεις στις περιοχές πέριξ των ιστορικών κέντρων οι οποίες δεν προστατεύονται νομικά.

Παρόμοιες πρακτικές αποστεώνουν την φυσιογνωμία της πόλης.

Τοπόσημα ρεστωράν, ζαχαροπλαστεία –συχνά συνυφασμένα με ιστορικά γεγονότα– καταστήματα με ιστορικό παρελθόν, αγορές, παζάρια, ενσωματωμένα στη ζωή της πόλης μέσα από πολύχρονες συνήθειες, όλα αυτά αποτελούν το δυναμικό παρόν της πόλης που δεν πρέπει να παραμερίζεται ή να υποτιμάται ως πολιτισμικό στοιχείο. Η έμφαση στην πολυποικιλότητα της ιστορικής πόλης προάγει τελικώς την βιωσιμότητά της, καθώς δεν απαξιώνει τις ανάγκες της σύγχρονης ζωής, αλλά τις ενσωματώνει με τον πλέον συμβατό τρόπο στην ιστορική συνέχεια.

## Β. ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ



### α) Φιλικότητα περιβάλλοντος για τον επισκέπτη

- Σενάρια εναλλακτικών ενδιαφερόντων
- Βασικός πυρήνας περιήγησης
- Δευτερεύοντα εναλλακτικά σενάρια
- Παροχή πληροφορίας – καθοδήγηση
- Οργανωμένος τουρισμός – μεμονωμένοι επισκέπτες
- Εξοπλισμός πόλης. επιγραφές καθοδήγησης-πληροφορίας.
- Πρόβλεψη σημείων στάσης,- εστίασης, μεταφορές (ωράρια), ανταπόκριση.
- Παγκάκια, σιντριβάνια, δέντρα, σκιάδια, σημεία πώλησης αναγκαίου εξοπλισμού.
- Δίγλωσσες επιγραφές
- Υποχρεωτική αναγραφή σε κάθε γωνιά της ονομασίας της οδού -και του αριθμού της ιδιοκτησίας
- Ενημερωτικές πινακίδες για την περιοχή
- Διαδραστικοί χάρτες σε κεντρικά σημεία.

### β) Σημειολογία της σήμανσης και του εξοπλισμού της πόλης

- Διατήρηση παραδοσιακών στοιχείων σε προστατευόμενες περιοχές (φανάρια, τυπολογία επιγραφών, γλώσσα (απαγόρευση ξενόγλωσσων) - Τύπος κιγκλιδωμάτων - Σημειολογικές αναφορές (π.χ. βιομηχανική περιοχή) - Τυπολογία.
- Όχι μονομερής και σε στερεότυπα βασισμένη πληροφόρηση. Ο επισκέπτης μιας περιοχής πρέπει να είναι σε θέση να έχει πρόσβαση στο σύνολό της πληροφόρησης για την περιοχή και επομένως, ο καθένας θα επιλέξει αυτό που θέλει (αλλά πρέπει να έχει όλη την γκάμα των επιλογών).
- Δεν πρέπει η επικρατούσα αντίληψη να διαμορφώνει την προσφορά, διότι μπορεί εύκολα να αποδυναμώσει ή και να εξαλείψει εναλλακτικές προσφορές επιβάλλοντας νόμους αγοράς σε ένα πολιτισμικό προϊόν (η περίπτωση της Μυκόνου είναι επαρκές παράδειγμα προς αποφυγή).

### ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

- Πως ο κεντρικός πολιτικός σχεδιασμός πρέπει να αντιστέκεται, όταν η οικονομική παράμετρος επιβάλλει (η τουριστική αγορά απαιτεί).



## Γ. ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΚΕΝΤΡΩΝ

Οι νέες θεωρητικές αυτές προσεγγίσεις για την πόλη, στρέφονται γύρω από την αναζήτηση των στοιχείων που συνθέτουν τον αστικό χώρο. Πρόκειται για τυπο-μορφολογικές αναλύσεις (ανάλυση αστικής μορφολογίας και τυπολογίας), που μελετούν τις μορφές αστικής ανάπτυξης μέσα από την εξέταση της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ 'σταθερών/μόνιμων στοιχείων' (permanences) (μνημεία και οτιδήποτε έχει μνημειακή αξία) και 'νεωτεριστικών/καινοτόμων στοιχείων' (innovations) (ιστός της κατοικίας που υπόκειται σε μεταβολές). Βασίζονται στην ιστορική ανάλυση και στη μελέτη των σχέσεων που εγκαθιδρύονται μέσα στο χρόνο μεταξύ αρχιτεκτονικών τύπων και αστικών μορφών. Αναγνώριζαν έτσι, στην κλίμακα της πόλης, ιδιόμορφες και χαρακτηριστικές αρχιτεκτονικές τυπολογίες ορισμένων περιοχών και ενός ιδιαίτερου πληθυσμού, τα οποία στη συνέχεια οι επεμβάσεις θα έπρεπε να σεβαστούν, όπως είδος όψεων, αριθμό ορόφων, υλικά, μορφή κατάτμησης οικοπέδων κ.λπ. (Βλ. P. Ingallina, Le projet urbain, coll. Que sais-je ?, PUF, Paris, 2001, σελ. 80-81).

### α) Εξευγενισμός

Ο όρος **εξευγενισμός** είναι η ελληνική απόδοση του όρου gentrification και εκφράζει τη διαδικασία, κατά την οποία οι φτωχές εργατικές συνοικίες στο κέντρο της πόλης αναμορφώνονται μέσω της δράσης του κτηματικού κεφαλαίου, των μεσοαστών αγοραστών και ενοικιαστών ακινήτων και των ιδιοκτητών γης και κατοικιών. Η διαδικασία συνοδεύεται από την αλλαγή της κοινωνικής σύνθεσης των περιοχών αυτών.

Τις τελευταίες δεκαετίες εμφανίστηκαν ορισμένα νέα μεσαία στρώματα, που ακολουθούν έναν καινούργιο τρόπο ζωής. Ιδιαίτερα οι νεαρότερες ομάδες πληθυσμού της μεσαίας τάξης είναι αυτές που προσελκύονται από το αστικό περιβάλλον και ιδιαίτερα από τις παρηκμασμένες περιοχές της πόλης, οι οποίες μπορεί να μη προσφέρουν καλύτερη ποιότητα ζωής με αντικειμενικούς όρους, όμως παρουσιάζουν άλλα πλεονεκτήματα σε σχέση με τα προάστια, όπως ανοχή στη διαφορετικότητα μέσω της ανωνυμίας που επικρατεί, πολυμορφία, έντονη ζωή ή εύκολη πρόσβαση στους χώρους εργασίας και σε άλλες λειτουργίες που είναι συγκεντρωμένες στο κέντρο της πόλης. Αυτή η νέα μεσαία τάξη είναι που στελεχώνει τις τάξεις των εξευγενιστών.

Οι καλλιτέχνες γενικά τείνουν -ή προσπαθούν- να διαχωρίζονται από την μεσαία τάξη και να περιφρονούν τις κοινωνικές της συμβάσεις. Έτσι επιλέγουν συνήθως να εγκατασταθούν σε πρώην βιομηχανικές ή εργατικές συνοικίες του κέντρου, αμφισβητώντας την ομαλότητα που υπόσχεται μια ζωή στα προάστια και επιχειρώντας να υιοθετήσουν έναν σύγχρονο μποέμ τρόπο ζωής. Πολλές φορές μάλιστα προτιμούν γειτονιές που εμφανίζουν εθνολογική συνύπαρξη, επιχειρώντας έτσι να έρθουν σε επαφή με άλλους πολιτισμούς και με τα φτωχότερα στρώματα της κοινωνίας.

Αυτή η μετακίνηση έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία πολιτισμικού κεφαλαίου με την εμφάνιση εκθεσιακών χώρων και καλλιτεχνικών εργαστηρίων, αλλά και τη διοργάνωση καλλιτεχνικών γεγονότων στην περιοχή. Έτσι η περιοχή αποκτά ένα καλλιτεχνικό χαρακτήρα που της προσδίδει υψηλή πολιτισμική και κατ' επέκταση συμβολική αξία, η οποία προσελκύει το ενδιαφέρον της μεσαίας και ανώτερης τάξης.

Αυτό προκαλεί το ενδιαφέρον του κτηματικού κεφαλαίου, το οποίο διακρίνοντας δυνατότητες κέρδους, επενδύει στην περιοχή με στόχο την μεσαία και ανώτερη τάξη. Η επένδυση αυτή έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της αξίας της γης και συνεπώς την άνοδο των τιμών των ενοικίων σε υψηλά επίπεδα, εκτοπίζοντας τα ασθενέστερα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα.

Οπότε μπορούμε να πούμε ότι η έλευση των καλλιτεχνών σε μία υποβαθμισμένη περιοχή, λειαίνει το έδαφος για την εισβολή του κτηματικού κεφαλαίου στην περιοχή.

Σημαντικές είναι οι αλλαγές που παρατηρούνται στις χρήσεις γης της περιοχής. Μικρής κλίμακας εμπορικές και βιοτεχνικές χρήσεις που παραδοσιακά επιβίωναν σε κεντρικές γειτονιές της πόλης εκτοπίζονται και σταδιακά αντικαθίστανται από μεγαλύτερης κλίμακας εμπορικές ή πολιτιστικές χρήσεις και άλλες μικρότερες που λειτουργούν συνήθως συμπληρωματικά σε αυτές και ανταποκρίνονται στις 'απαιτήσεις' των νέων κατοίκων. Αυτό το φαινόμενο συμβάλλει ιδιαίτερα στην αλλαγή της φυσιογνωμίας της περιοχής, στερώντας της την πολυμορφία και τη ζωντάνια που χαρακτηρίζουν συνήθως τις γειτονιές του κέντρου (Πλάκα, Ψυρρή, Μεταξουργείο).

Τα παραδείγματα της Μπολόνιας και της Πλάκας αφορούν τον εξευγενισμό υποβαθμισμένων ιστορικών περιοχών των δύο πόλεων και συνοδεύονται από μια προσπάθεια ανάδειξης του ιστορικού παρελθόντος με την ταυτόχρονη δημιουργία μιας αναγνωρίσιμης τουριστικής ταυτότητας.

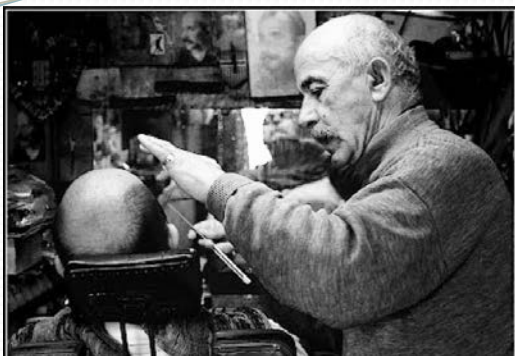
Τα παραδείγματα του Μπιλμπάο και του Μεταξουργείου αφορούν τον εξευγενισμό πρώην βιομηχανικών περιοχών, που έχουν όμως εντελώς διαφορετική κλίμακα τόσο ως προς την ένταση της βιομηχανικής δραστηριότητας που υπήρχε, όσο και ως προς το μέγεθος της ανάπλασης που την διαδέχτηκε. Ιδιαίτερα στην περίπτωση του Μπιλμπάο εμφανίζεται μια συντονισμένη προσπάθεια μέσα από αποφασιστικές ενέργειες για τη διεθνή προβολή της πόλης, η οποία μάλιστα έως τότε είχε μικρή συμμετοχή στα παγκόσμια πολιτιστικά πράγματα.

Αντίθετα, στο Μεταξουργείου η διαδικασία είναι λιγότερο συντονισμένη και προχωρά με αργότερους ρυθμούς.

Ωστόσο και εδώ ο εξευγενισμός προωθείται μέσω της δημιουργίας πολιτιστικού κεφαλαίου στην περιοχή.

Πολύ ενδιαφέροντες πειραματικούς αυτοσχεδιασμούς συχνά παρακολουθούμε όταν επιχειρείται να αναδειχθούν στοιχεία της άυλης κληρονομιάς, μέσα στο πλαίσιο της προστασίας των ιστορικών πόλεων.

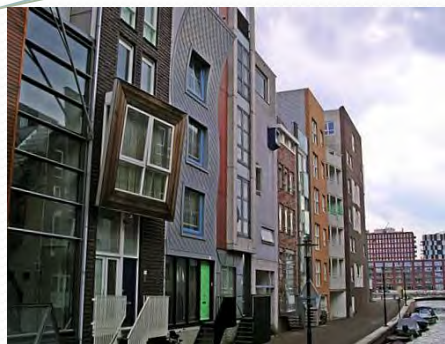




## β) Τα σημεία αναφοράς της συλλογικής μνήμης.

- Τα τοπόσημα (Θερινά σινεμά, ιστορικά καφενεία, ζαχαροπλαστεία, κ.λπ.)
- Τα έθιμα
- Η γλώσσα
- Η μουσική
- Οι επιγραφές
- Ο παραδοσιακός εξοπλισμός της πόλης
- Τα παραδοσιακά επαγγέλματα
- Η Παραδοσιακή Κουζίνα

Η γαστρονομία είναι αναπόσπαστο κομμάτι της ποιοτικής και ολοκληρωμένης παροχής του τουρισμού. Το φαγητό το οποίο προσφέρεται ως παραδοσιακό έδεσμα, πρέπει πάντα να είναι καλής ποιότητας, ικανής ποσότητας και ποικιλίας, φτιαγμένο με τοπικά προϊόντα και παραδοσιακές συνταγές. Η παροχή δεν πρέπει να μπερδεύεται ποτέ με π.χ. προϊόντα που μπορεί κανείς να βρει στην ευρεία κατανάλωση. Οι νοστιμιές του τόπου, οι παλιές συνταγές της γιαγιάς, τα προϊόντα που φτιάχνονται από απλά φυσικά, φρέσκα υλικά αποτελούν συστατικά μιας ικανοποιητικής γαστρονομικής εμπειρίας για τον επισκέπτη. Παράλληλα είναι γεγονός ότι οι περισσότεροι επισκέπτες που γεύονται τα εδέσματα και τα γευστικά προϊόντα ενός τόπου, επιθυμούν να αγοράσουν φεύγοντας αυτά που τους αρέσουν, ακόμα και να τα παραγγέλλουν τακτικά, ενισχύοντας έτσι την οικονομία της περιοχής και την καλή φήμη του τόπου.



AMSTERDAM



CHRISTIANIA

Την μεγαλύτερη δυσκολία, πάντως, αντιμετωπίζουν όσοι παρεμβαίνουν στην υλική υπόσταση της ιστορικής πόλης (καλλιτέχνες, αρχιτέκτονες, πολεοδόμοι) και γενικώς όσοι προσπαθούν να συναληθεύσουν την ανάγκη για την ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό με το σύνολο των **ηθικών και αισθητικών αξιών** του περιβάλλοντος της.

Το ζητούμενο γι αυτούς είναι, **οι αξίες που διαμορφώθηκαν με το πέρασμα των χρόνων στις ιστορικές πόλεις όχι μόνον να διατηρηθούν αλλά και να ενσωματωθούν ενεργητικά στην μορφή και τη λειτουργία της παρέμβασης που θα επιχειρηθεί** (μουσειολογική, κτιριολογική, πολεοδομική κ.λπ.).

Στην εποχή της εντεινόμενης παγκοσμιοποίησης και της μαζικής επισκεψιμότητας των χώρων πολιτισμού, η διατήρηση, η ερμηνεία και η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και ποικιλότητας κάθε περιοχής αποτελεί μια σημαντική πρόκληση.

Η ιστορία παρουσιάζει ασυνέχειες, η αλληλουχία των γεγονότων, όμως, είναι συνεχής και στον πολιτισμικό περιγητή πρέπει να επιτραπεί να βιώσει την ιστορία των εκάστοτε προορισμών του στη διαχρονία αλλά και στη συγχρονία.

Ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά της σύγχρονης ζωής δεν πρέπει να υποτιμούνται ως στοιχεία πολιτιστικά, έστω και αν δεν έχουν τύχει ακόμα της ιστορικής ή καλλιτεχνικής τους καταξίωσης.

Ο εσωτερικός αλλά και ο διεθνής τουρισμός παραμένουν από τους πιο σημαντικούς **φορείς πολιτιστικών ανταλλαγών**, καθώς παρέχουν προσωπικές εμπειρίες για ό,τι έχει επιβιώσει από το παρελθόν στη σύγχρονη ζωή και την κοινωνία ενός τόπου.



Οι ντόπιοι κάτοικοι παύουν να εκτιμούν τις αξίες της δικής τους κοινότητας, που όμως αυτές ακριβώς είναι που επιθυμούν να γνωρίσουν οι επισκέπτες, διότι εκφράζουν τον χαρακτήρα και την ιδιαιτερότητα του τόπου και συναποτελούν ένα ανατροφοδοτούμενο σύνολο με το υλικό περιβάλλον, φυσικό και ανθρωπογενές.

Επίσης το εύκολο κέρδος που αποδίδει η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού αποθαρρύνει τους νέους της τοπικής κοινωνίας από την ενασχόλησή τους με παραδοσιακές επίπονες εργασίες.

Ένας άλλος κίνδυνος είναι η εμπορευματοποίηση των τοπικών πολιτιστικών συνηθειών, που οδηγεί σε αλλαγή της πολιτιστικής ταυτότητας των ντόπιων κατοίκων.

Η τυποποίηση είναι ένας άλλος κίνδυνος που ελλοχεύει για την ντόπια πολιτιστική ταυτότητα προκειμένου να απαντηθούν οι απαιτήσεις του μέσου όρου των προσδοκιών των επισκεπτών.

Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι η υπερβολή στην τουριστική ανάπτυξη επιφέρει σημαντική φθορά στην άυλη πολιτιστική κληρονομιά του τόπου προορισμού, με την εισαγωγή καινοφανών ξενόφερτων συνηθειών, οι οποίες τείνουν να επιβληθούν στην ντόπια κουλτούρα μέσα από φαινόμενα μιμητισμού.



Οι μεγάλες ιστορικές μητροπόλεις προσφέρονται ως προνομιακοί προορισμοί τουρισμού και πολιτισμικής αναψυχής. Κατά κύριο λόγο, αυτές είναι οι πόλεις που λειτουργούν και ως εφελθήρια του Πολιτισμικού Τουρισμού προς την περιφέρεια και γι' αυτό πλήττονται συχνά βάναισα, λόγω της υπερσυγκέντρωσης των τουριστικών δραστηριοτήτων. Πολύ συχνά, όταν ερωτηθεί κάποιος σε ποιο ενδιαφέρον μέρος ταξίδεψε, θα απαντήσει στο Παρίσι, το Λονδίνο, την Πράγα, το Πεκίνο, γιατί, στα στενά περιθώρια του ελεύθερου χρόνου μας το βρίσκουμε φυσικό πια να επισκέπτεται κάποιος μια πόλη στις διακοπές του, όπως σε παλαιότερες εποχές θα επέλεγε ανάμεσα σε λουτροπόλεις και θέρετρα. Ο κίνδυνος υπερανάπτυξης είναι ορατός σε πολλές περιοχές τους, ενώ η στρεβλή ανάπτυξη έχει ήδη σφραγίσει ορισμένες άλλες.

Ετεροχρονισμένα αλλά μετά από έναν κύκλο μερικών καταστροφικών δεκαετιών, τα τουριστικά πράγματα αρχίζουν να προσαρμόζονται σταδιακά στις αναβαθμισμένες απαιτήσεις ενός ευαισθητοποιημένου κοινού και τα σχετικά προγράμματα της **βιομηχανίας της αναψυχής** εξορθολογίζονται προσφέροντας άφθονες επιλογές «εναλλακτικού τουρισμού». (Αγροτουρισμός)

Διακοπές αφιερωμένες στην εξερεύνηση της υπαίθρου και γραφικών χωριών, στην εξοικείωση με την τοπική κουζίνα και την λαϊκή τέχνη μπορεί να αποτελέσουν ένα δροσερό και απολαυστικό διάλειμμα από το αστικό περιβάλλον που οι περισσότεροι βιώνουν καθημερινά. Ο ενημερωμένος ταξιδιώτης μπορεί επίσης να συμβάλει άμεσα στην προσπάθεια ανάπτυξης του περιβαλλοντικού τουρισμού, αν υποστηρίξει τις κοινότητες που εργάζονται για την διατήρηση των τοπικών τους παραδόσεων.

Ο τουρισμός, αποτελεί πυλώνα πολλών εθνικών ή/και περιφερειακών οικονομιών και αναντίρρητα μπορεί να αποβεί σημαντικός παράγοντας **αυτοχρηματοδότησης** των πολιτιστικών τόπων όταν η διαχείρισή του είναι αποτελεσματική.



## Δ. Ο ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

ανάγεται σε ένα εν δυνάμει θετικό μέσο για τη διατήρηση του πολιτισμού, εφόσον, όταν ένα μουσειακό αντικείμενο ή μνημείο συνεχίζει να είναι ζωντανό, έστω και σε "δεύτερη χρήση", **επιμηκύνεται ο χρόνος ζωής του.**

Φέρ' ειπείν τα ατμόπλοια και οι ατμομηχανές, που έχουν εξαφανιστεί από την καθημερινή χρήση στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις, μεταφέρουν τώρα ταξιδιώτες που αναζητούν νοσταλγικές απολαύσεις, ενώ εφευρέσεις που είχαν καθαρά χρηστικό χαρακτήρα, όταν εγκαταλείψουν το λειτουργικό τους ρόλο αποκτούν τη ραφιναρισμένη γοητεία του έργου τέχνης.

Υπ' αυτήν την έννοια, όταν πεπαλαιωμένες τεχνολογίες επανέρχονται στην επιφάνεια ως αντικείμενα αισθητικής απόλαυσης - μέσα από το τουριστικό σύστημα προσέλκυσης του κοινού- τότε πρέπει να λαμβάνεται πρόνοια ώστε **να αποκτούν τους καινούργιους λειτουργικούς τους ρόλους ανταποδοτικούς προς το προσφερόμενο πολιτιστικό προϊόν.** Ένα τμήμα των εσόδων οφείλει να επιστρέφει στο ίδιο το αξιοποιούμενο τουριστικά αντικείμενο, προκειμένου αυτό να συντηρείται τακτικά και προληπτικά. Η έννοια «**προληπτική συντήρηση**» της πολιτιστικής κληρονομιάς (Σαλή Μουσειολογία Ι, 2002), συμπεριλαμβάνεται στις παραμέτρους, που συμβάλλουν καθοριστικά στην διατήρηση και ενός βιώσιμου μέλλοντος για κάθε πολιτισμικό στοιχείο, υλικό και άυλο (ήθη, έθιμα, παραδόσεις),<sup>85</sup>





Στο πλαίσιο της μουσειολογικής αξιοποίησης των μνημείων *in situ*, ο Πολιτισμικός Τουρισμός έχει τη δυνατότητα να διασώσει ακέραια τα αξιολογότερα ιδιοχαρακτηριστικά του ιστορικού παρελθόντος τους και, μέσω του συμφραστικού τους περιβάλλοντος, να τα υπογραμμίσει, να τα αναδείξει και να τα προσφέρει ως γνώση και ως αναψυχή στους επισκέπτες τους. Στους ανοικτούς χώρους ο μουσειολόγος διαχειρίζεται ευκολότερα την επικοινωνιακή σχέση των μνημείων με τους επισκέπτες -ώστε η διαχρονία να βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με την συγχρονία- αφού το παρόν είναι ζωντανό στον περίγυρο του μνημείου και κατακλύζει τις αισθήσεις του επισκέπτη.

Η διαδικασία αυτή της **όσμωσης παρόντος-παρελθόντος είναι αέναη στις ιστορικές πόλεις**. Και τούτο διότι, πάνω στο πολιτιστικό ανάγλυφο ενός τόπου αποτυπώνεται και απεικονίζεται η μακρόχρονη πορεία της ιστορικής εξέλιξης και του τόπου και του λαού του. Είναι η ίδια η ιστορία του πολιτισμού της περιοχής εκείνη που διαμορφώνει την ταυτότητα και του χώρου και των κατοίκων του διαχρονικά, και είναι αυτή που τους προσδίδει τα συγκεκριμένα εκείνα ιδιοχαρακτηριστικά που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος και της σύγχρονης ζωής τους.

Διακεκριμένο κίνδυνο, εκ μέρους (και εις βάρος της, τελικώς) της βιομηχανίας αναψυχής, αποτελούν οι διαβρωτικές επεμβάσεις μέσα στον ιστό μιας ιστορικής πόλης, διότι επηρεάζουν ιδιαίτερα την εύθραυστη φύση των τόπων αυτών και υποβαθμίζουν την πολιτισμική τους αξία.



Ιδιαίτερα μέσα στις μεγάλες πόλεις, το τελευταίο τέταρτο του 20ού αι. επέφερε δραματικές αλλαγές όσον αφορά τη φυσιογνωμία τους.

**Η σύγχρονη ιστορία των πόλεων είναι η ιστορία της μεταβολής των λειτουργιών μέσα σ' αυτές.**

Στις μέρες μας είδαμε σαν μέσα από ένα κακό όνειρο, τις παλιές ρομαντικές γειτονιές να δίνουν τη θέση τους σε σύγχρονα εμπορικά κέντρα, ενώ πολύ ενδιαφέροντα δημόσια και ιστορικά κτίρια να καταλήγουν κρύα και άχρωμα πολυκαταστήματα.

Στο παρελθόν, καθώς οι νεωτερισμοί της κάθε εποχής άλλαζαν τις λειτουργίες των διαφόρων χρήσεων, τα απηρχαιωμένα κτίρια μέσα στις πόλεις αντικαθίσταντο απλώς με καινούργια.

Στις μέρες μας, αντίθετα, είδαμε τα μεσαιωνικά κέντρα (και ευρωπαϊκών μητροπόλεων) να μετατρέπονται σε πολυώροφα κτίρια γραφείων, ενώ τα τόσο φιλικά νεοκλασικά της Αθήνας να δίνουν τη θέση τους σε θεόρατους γυάλινους όγκους.

Ήταν η συλλήβδην απόρριψη αυτής της κατάστασης –εκ μέρους και των κατοίκων που διαμαρτύρονται και των επισκεπτών που γύρισαν τις πλάτες τους – που φαίνεται, τώρα, να την έχουν αναχαιτίσει (με αποτελεσματικότερο τον παράγοντα της μείωσης του τουρισμού).

Ο τουρισμός, εξελίσσεται, σ' ένα όλο και πιο σύνθετο φαινόμενο με **α) κοινωνικές, β) οικολογικές, γ) αισθητικές, δ) οικονομικές** και, εν τέλει διαχρονικά, **ε)πολιτιστικές** επιπτώσεις για τις ιστορικές περιοχές, που «αξιοποιούνται».

Οι προσδοκίες από την τουριστική ανάπτυξη –και ιδιαίτερα από τον Πολιτισμικό Τουρισμό– για την **«αιφορία» ενός τόπου και την «ευδοκίμηση» των κατοίκων του**, παρότι προφανής, χρήζει περαιτέρω σχολιασμού.

### **α) Κοινωνικές παράμετροι**

Ως προς την **κοινωνική παράμετρο**, η επιτυχία μιας ευεργετικής αλληλεπίδρασης των εν δυνάμει **αλληλοσυγκρουόμενων προσδοκιών** των επισκεπτών με τους κατοίκους των κοινοτήτων που τους υποδέχονται, αποτελεί το κύριο μέλημα των διαχειριζομένων τα τουριστικά πράγματα, τα σχετικά με τον Πολιτισμικό Τουρισμό, ο οποίος αφορά και το πλέον αναβαθμισμένο επίπεδο κοινού. Ως μέρος της ασκούμενης αναπτυξιακής στρατηγικής, προσδίδει ασφάλεια στους κατοίκους των ιστορικών περιοχών και ισορροπία στις σχέσεις τους με τους επισκέπτες του τόπου τους, να νοιώθουν την φροντίδα των υπευθύνων για την προστασία και διατήρηση ζωντανών των δικών τους πολιτιστικών στοιχείων (των μνημείων τους, των παραδόσεών τους και της φυσικής και οικολογικής ακεραιότητας του περιβάλλοντός τους).

Ο Πολιτισμικός Τουρισμός παρέχει πολλαπλά οφέλη στις κοινότητες υποδοχής και τους προσφέρει σημαντικά οικονομικά κίνητρα, ώστε –απαλλαγμένοι από άγχος της επιβίωσης– να διαθέτουν χρόνο στην φροντίδα διατήρησης της κληρονομιάς τους στο σωστό της μέτρο. Είναι **απαραίτητη η συμμετοχή εκπροσώπων της τοπικής κοινότητας** και η συνεργασία τους με τους αρμόδιους διαχειριστικούς φορείς (τους εφόρους αρχαιοτήτων, τους τουριστικούς πράκτορες, αλλά και όσους διαμορφώνουν πολιτικές και εκπονούν **εθνικά αναπτυξιακά σχέδια** σε όλα τα επίπεδα της ιεραρχίας), προκειμένου, η βιωσιμότητα των ποικίλων ενεργειών να μην αντιστρατεύεται τους κατοίκους, στην προσπάθεια προστασίας των πολιτιστικών τους πόρων και την διατήρησή τους για τις μέλλουσες γενιές,





## β) Οικολογικές παράμετροι

Ο εντατικός ή ανεπαρκώς διαχειριζόμενος τουρισμός, όπως και η **ασύμμετρη υπερανάπτυξη** ξένων με τη νοοτροπία του κάθε τόπου χρήσεων, μπορούν να αποτελέσουν κίνδυνο για τα φυσικά στοιχεία, τη λειτουργία και τα ιδιοχαρακτηριστικά της κληρονομιάς ενός τόπου.

Η εξασφάλιση της **αυθεντικότητας των πολιτιστικών τόπων** και των μνημείων που εμπεριέχονται εκεί, συνιστά πολύ σημαντική διαδικασία.

Η διατήρησή των τόπων αυτών -κατά το δυνατόν- ακεραίων αποτελεί ουσιαστικό στοιχείο της πολιτιστικής αξίας τους, καθώς αυτή εκφράζεται σε όλο το φάσμα της υπόστασής τους, τόσο στο φυσικό τους περιβάλλον όσο και στη συλλογική μνήμη ή τις άυλες παραδόσεις που επιβίωσαν εκεί από το παρελθόν.

Η τουριστική ανάπτυξη, ακόμη και στα έργα υποδομής, πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τη βιοποικιλότητα και τη διαμορφωμένη φυσιογνωμία των τόπων με πολιτιστική κληρονομιά.

Επειδή η φυσική και η ανθρωπογενής πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν **υλικό αποτύπωμα** πάνω στο οποίο ιχνηλατείται η φυσιογνωμία ενός τόπου -ώντας το χνάρι που προσφέρει τη ζωντανή μαρτυρία της **ιστορικής του εξέλιξης** και σφραγίζοντας τη σύγχρονη ζωή- γι' αυτό η κληρονομιά αυτή θα πρέπει να είναι φυσικά, διανοητικά και συναισθηματικά προσπελάσιμη από τους επισκέπτες.





ΛΑΔΑΔΙΚΑ

ΓΚΑΖΙ

Η βιωματική τους προσέγγιση είναι το ζητούμενο και η μουσειολογία είναι η επιστήμη που θα φέρει σε πέρας το έργο της διαχείρισης του κοινού κατά την επίσκεψή του στους χώρους αυτούς (π.χ. με την χάραξη της μουσειολογικής πορείας σε ιστορικά κέντρα πόλεων, την εναλλακτική διακίνηση του κοινού στα οικολογικά πάρκα, την περιαγωγή των επισκεπτών σε τόπους ιδιαίτερου φυσικού κάλλους κ.λπ.)

Στις μέρες μας η άφθονη προσφορά τέτοιου είδους βιωμάτων στο ευρύ κοινό αποδεικνύεται ανταποδοτική και τείνει να γίνει κοινός τόπος. Οι επισκέψεις του κόσμου στις περιοχές πολιτισμικής σημασίας διευκολύνεται από όλο και καινούργιες δραστηριότητες, λειτουργίες και χρήσεις, με τις οποίες εφοδιάζουν οι μουσειολόγοι τους τόπους προορισμού του Πολιτιστικού Τουρισμού. Στις μητροπόλεις ιδιαίτερα, οι ποικίλες πολιτιστικές χρήσεις καταλαμβάνουν το κενό που αφήνουν πίσω τους η ξεπερασμένη τεχνολογία και το παρηκμασμένο εμπόριο. Ευτυχώς, στο πρόσφατο παρελθόν κατά τη διάρκεια της τελευταίας μεγάλης μεταμόρφωσής τους, στις πόλεις, όταν έπαυσαν να αποτελούν εμποροβιομηχανικά βιομηχανικά κέντρα, συνέβη το ιστορικό παράδοξο της συντήρησης των υφισταμένων κτιρίων, με παράλληλη αλλαγή χρήσης τους αντί για κατεδάφιση. Η πρακτική αυτή αποτέλεσε τομή για την αναβάθμιση των παρηκμασμένων συνοικιών, λαμβανομένου υπ όψιν ότι τα κτίρια αυτά αποδίδουν αρκετούς πόρους, ώστε αφενός να αυτοσυντηρούνται και αφετέρου να συμβάλλουν στη διατήρηση της κληρονομιάς της περιοχής που τα φιλοξενεί.



ΑΘΗΝΑΙΣ



ΣΤΟΑ ΣΠΥΡΟΜΗΛΙΟΥ

Ήδη σε παλιά εργοστάσια, όπως στην Αθηναίδα και στου Φιξ, οι σύγχρονοι Αθηναίοι μαζί με τους περαστικούς τουρίστες συναντούν την ποιοτική όψη της πόλης τους.

Οι παλιές αποβάθρες του Σύδνεϋ έγιναν η πλέον ακριβή περιοχή αναψυχής της πόλης, ενώ οι παλιοί εφοπλιστικοί οίκοι των λιμανιών της Νορβηγίας φιλοξενούν, πλέον, πιο καθημερινές δραστηριότητες, όπως αυτές των ξενώνων και των εστιατορίων. Όλοι οι παραπάνω χώροι χωρίς αμφιβολία αποτελούν προϊόντα "μετάλλαξης" και- όπως συμβαίνει με τις μεταλλάξεις στη φύση- εγκυμονούν κινδύνους.

Το οικολογικό περιβάλλον, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και ο τρόπος ζωής της κοινότητας μέσα στην οποία βρίσκονται μεταμορφωμένοι τούτοι οι χώροι, μπορούν εύκολα να αλλοιωθούν υποβαθμίζοντας και την εμπειρία του επισκέπτη απ' αυτό το μέρος (μονοκαλλιέργια αναψυχής).

Εγκυμονούνται όμως σημαντικοί κίνδυνοι όταν πραγματοποιούνται από τους πολεοδόμους τέτοιες παρεμβάσεις, με κυριότερο την μονομερή ανάπτυξη μιας μόνο χρήσης που συνήθως υπαγορεύεται από τους νόμους της αγοράς. Μια ήπια αστική ανάπτυξη θα πρέπει να στοχεύει στην διατήρηση μεγάλου μέρους του κτιριακού αποθέματος και των παραδοσιακών χρήσεων των κτιρίων –όχι βέβαια κατά την φάση της παρακμής και της εγκατάλειψης– στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό.

Η ένταξη νέων χρήσεων θα πρέπει να είναι λελογισμένη και να αφορά στην εξυπηρέτηση μιας ποικιλίας αναγκών, χωρίς την υπερτροφική ανάπτυξη μιας χρήσης –που στις περισσότερες περιπτώσεις είναι η διασκέδαση. Σε τέτοιες στρεβλώσεις οδηγεί η υπέρμετρη άνοδος της αξίας των ακινήτων στις περιοχές της ανάπτυξης που αποθαρρύνει τις λιγότερο προσοδοφόρες οικονομικά λειτουργίες. Μια πολιτική επιδοτήσεων ή άλλων κινήτρων θα μπορούσε να εξασφαλίσει την ζητούμενη ισορροπία.



ΚΕΝΤΡΟ ΑΘΗΝΑΣ



Επιπροσθέτως, η δραματική αλλαγή των λειτουργιών στα κέντρα των ιστορικών πόλεων επιταχύνονται από τις σύγχρονες διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης, τους μετανάστες, το παραεμπόριο.

Η λήψη αποφάσεων γίνεται σε κεντρικό και όχι τοπικό επίπεδο, μεταβάλλει ριζικά την αισθητική και πολιτισμική φυσιογνωμία τους.

Όχι σπάνια, αλλοιώνει αισθητά τις όποιες ιδιαιτερότητες τους ήταν παραδοσιακά ελκυστικές για το κοινό που τους επισκεπτόταν.

Αποτέλεσμα τούτου είναι η διαφοροποίηση και του περιβάλλοντος του συγκεκριμένου χώρου και του είδους των θαμώνων του.

Το ξαναζωντάνεμα των περιοχών αυτών ξεκινάει από την αποκατάσταση του δομικού πλούτου τους.

Οι αναπαλαιώσεις η/και ανακατασκευές απαιτούν (μορφολογικά και κτιριολογικά) την σύζευξη του παλιού με το καινούργιο και του παρελθόντος με το παρόν.

Οι δομικές αυτές παρεμβάσεις σε ιστορικούς χώρους, συνιστούν μία πολυσύνθετη διαδικασία εφαρμογής που απαιτεί ταλέντο, μεράκι και ειδικές γνώσεις.

Και τούτο διότι αναμφισβήτητα, σε περίπτωση αστοχίας τους συντελείται βαρεία και οικολογική αλλοίωση.



ΨΥΡΡΗ



Η **συνοικία του Ψυρρή** αποτελεί μια κλασσική περίπτωση τέτοιας αποτυχίας.

Αστική όμορφη γειτονιά της Αθήνας στη σκιά της ακρόπολης με νεοκλασσικά αρχοντικά μέχρι τη δεκαετία του 60 έχασε πλήθος όμορφα σπίτια που γκρεμίστηκαν για να γίνουν πολυκατοικίες με μόνο ίσως καλό στοιχείο των νέων κατασκευών τη μικρή τους κλίμακα λόγω του μικρού μεγέθους των ιδιοκτησιών που διέσωσε κάπως την κατάσταση. Πολλοί παλιοί κάτοικοι έφυγαν προς άλλες γειτονιές και στα νέα κτίρια εγκαταστάθηκαν τότε βιοτεχνίες, τσαγκαράδικα και όλο το παραπληρωματικό εμπόριο. Έτσι η περιοχή έχασε μεν την αρχική της φυσιογνωμία, η μίξη των νέων χρήσεων με τις παλιές όμως είχε ως αποτέλεσμα τη μετεξέλιξή της σε μια εμπορική γειτονιά με εξαιρετική ζωντάνια και ποικιλία.

Τη δεκαετία του 90 άρχισε η ανάπλαση-αναβάθμιση της περιοχής και η μετάλλαξή της σε τόπο εναλλακτικής διασκέδασης και καλλιτεχνικής έκφρασης.

Η μίξη των παλιών δραστηριοτήτων της γειτονιάς με τις νέες στην αρχή δημιούργησε ένα πολύ ενδιαφέρον περιβάλλον που γρήγορα αγαπήθηκε από τους Αθηναίους και έγινε δημοφιλής προορισμός.

Κάπου εκεί άρχισε η αντίστροφη μέτρηση. Τα πράγματα αφέθηκαν από την πολιτεία ανεξέλεγκτα με μόνο ρυθμιστικό παράγοντα το εμπορικό κέρδος.

Οι αξίες των ακινήτων ανέβηκαν κατακόρυφα και εκτοπίστηκαν οι λειτουργίες που δεν ήταν ανάλογα προσοδοφόρες.

Γρήγορα η συνοικία μετατράπηκε σε γκέτο διασκέδασης, θορυβώδες, ενοχλητικό για όσους κατοίκους επέμεναν και σήμερα φθίνει συνεχώς αφού έχει πια χάσει τα στοιχεία που την έκαναν ελκυστική.



Sanaa - Yemen



Prague – Old Town

## γ) Πολιτισμικές παράμετροι – Αισθητική κόπωση

Οι απότοκες πολιτιστικές επιπτώσεις, που επέρχονται από τις ποικίλες παρεμβάσεις, πάνω στον ιστό των ιστορικών πόλεων είναι καθοριστικές και αποβαίνουν θετικές μόνον εάν μελετηθούν και εφαρμοσθούν σωστά.

Ο σχεδιασμός λειτουργικών αλλά και αισθητικά άρτιων τόπων ζωής, μέσα από παρεμβάσεις που γίνονται στο πλαίσιο της τουριστικής αξιοποίησης των πόλεων, δεν αποτελεί ουτοπία, αν βασισθεί στις αρχές της ευρείας κοινωνικής συναίνεσης των κατοίκων και όχι της προσωπικής αναζήτησης του παρεμβαίνοντα. Όσοι, μέχρι τώρα, ενεπλάκησαν σε αναδιαμορφώσεις ιστορικών πόλεων άφησαν το όποιο θετικό ή αρνητικό τους αποτύπωμα εκεί, ως κληρονομιά για τους επιγενόμενους.

Ο **διαμεσολαβητικός ρόλος των ιστορικών πόλεων** ανάμεσα στο παρελθόν και το παρόν, υπήρξε ιδιαίτερα διδακτικός για τους αρχιτέκτονες και πολεοδόμους του τέλους του 20<sup>ου</sup> αι. και συνέβαλε καθοριστικά στη διαμόρφωση της σύγχρονης πολεοδομικής σκέψης και πρακτικής. Και τούτο διότι, στο πλαίσιο μιας στρεβλής πολιτιστικής παγκοσμιοποίησης, συχνά η σύγχρονη αρχιτεκτονική παραγωγή χρησιμοποιήθηκε σαν καταναλωτικό προϊόν σε αντίθεση με το παρελθόν, όταν η δημιουργία εμπειρείχε ένα νόημα, εκφράζοντας **την περιρρέουσα ατμόσφαιρα** της εποχής και την θέση της συγκεκριμένης κοινωνικής ομάδας που τη δημιούργησε.



Guggenheim Museum - Bilbao



Kiasma Museum - Helsinki

Οι σύγχρονες κατασκευές από γυαλί και ασάλι, που προορίζονται για πολιτιστικές δραστηριότητες, δεν φαίνεται να συνιστούν μια συνετή διαχειριστική πρόταση.

Μακροπρόθεσμα επιβαρύνουν το περιβάλλον, γι' αυτό και παρατηρείται πλέον μία αποστροφή σε τέτοιου είδους προτάσεις.

Η εντυπωσιακή επιτυχία του εγχειρήματος του Μουσείου Γκουγκενχάϊμ στο Μπιλμπάο, αρχικά δημιούργησε σχολή.

Έκτοτε απετέλεσαν αυτοσκοπό, τόσο τα εντυπωσιακά αρχιτεκτονήματα όσο και τα συνοδά αναρίθμητα πολιτιστικά δρώμενα, σε διάφορες πόλεις.

Βεβαίως, όλα τούτα προσωρινά συμβάλλουν στο να επισκεφθούν περισσότεροι τουρίστες μία περιοχή, όμως, μακροπρόθεσμα, επιβαρύνουν πολύ, και συνήθως αναίτια, το δομημένο και το ευρύτερο αστικό περιβάλλον.

Οι αυθάδεις αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις είναι κατ' ουσίαν συνυφασμένες με **σπατάλη των φυσικών πόρων**.

Όμως ταυτίζονται σταθερά και με την κακώς εννοούμενη παγκοσμιοποίηση, που διακρίνεται από μία εφήμερη **ομοιογένεια χωρίς μνήμη** και, τελικά, χωρίς επί της ουσίας διαρκές αισθητικό αποτέλεσμα.



Shard Building – London (Renzo Piano)



Gherkin Building – London (Norman Foster)

Τα άνευ αποχρώντος λόγου προκλητικά κτίρια που δημιουργούν (ή ίσως και δημιουργούνται από αυτά) διάσημοι αρχιτέκτονες, όχι μόνον κοστίζουν υπερβολικά στις πόλεις αυτές, αλλά στο τέλος αλληλοαναιρούνται μεταξύ τους, δημιουργώντας **αισθητική κόπωση**. Το κοινό, μετά την αρχική έκπληξη που δοκιμάζει, αναπτύσσει στη συνέχεια αισθητικά αντισώματα απέναντι σε κτίρια που στηρίζονται εμπρόθετα στις αρχές του στείρου εντυπωσιασμού.

Κι ακόμη, εφόσον το πείραμα συνεχίζει να επαναλαμβάνεται, το κοινό εθίζεται σταδιακά.

Έτσι απαιτεί όλο και εντονότερες εντυπώσεις, οπότε χάνεται και το μέτρο και η καλαισθησία κάθε επόμενου εγχειρήματος.

Ήδη στον κατ' εξοχήν προσφερόμενο για τέτοιες απόπειρες χώρο των μουσείων, τούτο άρχισε να γίνεται αντιληπτό και πολλά φιλόδοξα σχέδια σχετικά με την ανέγερση μουσείων υψηλών προσδοκιών είτε ματαιώθηκαν είτε αναβλήθηκαν επ' αόριστον.

Ο τουρισμός πρέπει να παρέχει κυρίως ποιοτικά – μακράν πέραν των ποσοτικών- οφέλη στις κοινότητες όπου ανεγείρονται σύγχρονα πολιτισμικού χαρακτήρα κτίρια για να έχει μέλλον.





Tate Modern – London



Στις περιπτώσεις παρεμβάσεων (δομικών και μη) σε ιστορικούς χώρους τίθενται πάντα ζητήματα που άπτονται της **αισθητικής** του περιβάλλοντος.

Φερ' ειπείν, αναφύονται συχνά θέματα κτιριολογίας και μορφολογίας των παλαιών βιομηχανικών κτιρίων, πολλά από τα οποία, σήμερα διεθνώς, αλλάζουν χρήση στα πλαίσια του Πολιτισμικού Τουρισμού.

Πολλά από τα λείψανα αυτά είναι αρνητικά φορτισμένα (αν ορισμένα δεν κουβαλούν και βάρβαρο παρελθόν).

Τα απομεινάρια, λοιπόν, της βιομηχανικής επανάστασης δεν κρίνονται διατηρητέα μόνο για συναισθηματικούς λόγους, αφού πολλά από αυτά ήσαν χώροι όπου οι άνθρωποι δούλευαν κάτω από ιδιαίτερα δύσκολες συνθήκες.

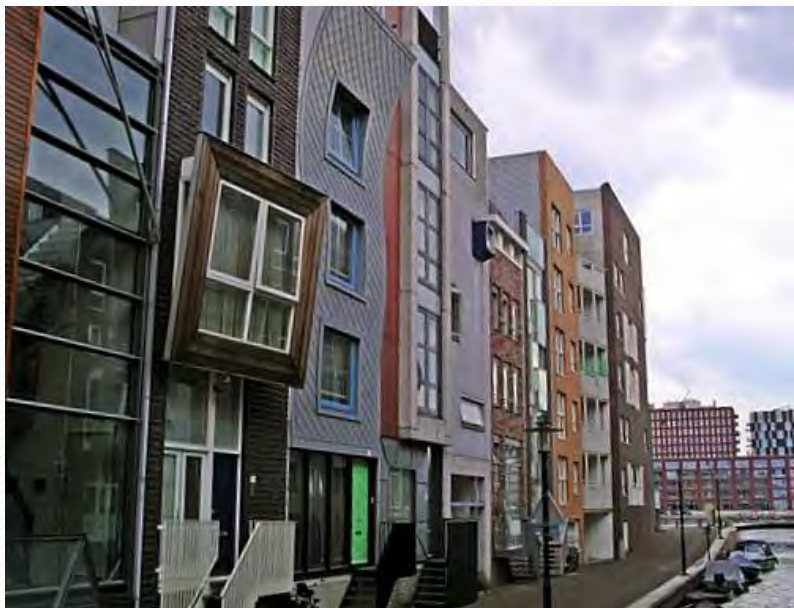
Αυτό που κυρίως συμβαίνει είναι ότι από τη στιγμή που τα κτίρια αυτά έχασαν την αρχική τους λειτουργία, **αναδύθηκε η αισθητική τους προσωπικότητα.**

Οι λιτές αίθουσες των βιομηχανικών κτιρίων, τεράστιοι άνετοι χώροι, κατασκευασμένοι από αδρά ή/και ακατέργαστα υλικά με τη γοητευτική θαμπάδα του παλιού καιρού.

Και έτσι αποτελούν την καλαίσθητη πινελιά αντίθεσης στο ομοιογενές και αποστειρωμένο περιβάλλον των σύγχρονων μεγαλουπόλεων.



Amsterdam



Επομένως, προσφέρονται για πολιτιστικές χρήσεις, υπό την προϋπόθεση –που δυστυχώς δεν τηρείται πάντοτε- ότι και οι ίδιες οι επεμβάσεις αλλά και η πρόσβαση του κοινού εκεί θα συνεπάγονται την υποχρέωση του σεβασμού για τις πολιτιστικές αξίες που αντιπροσωπεύουν οι χώροι αυτοί. Όμως, οι επιχειρούμενες αναμορφώσεις, συχνά ενσωματώνουν άλλα πιο πεζά ζητήματα, όπως είναι τα στενά οικονομικά συμφέροντα της κοινότητας όπου βρίσκεται η κληρονομιά αυτή, ενώ το ζητούμενο θα έπρεπε να είναι η **καθημερινότητα των τοπικών ομάδων**, που ουσιαστικά τα διαφυλάττουν και που θα ζήσουν και στο μέλλον μαζί τους. Σε όλη αυτήν την προσπάθεια της λειτουργικής ανασύνταξης των πόλεων πολιτισμικού ενδιαφέροντος η αρχιτεκτονική παίζει καθοριστικό ρόλο. Όλες οι πόλεις, είχαν πάντα την τάση να ιδρύουν μνημειώδη κτίρια, όπως δημαρχεία, όπερες, αίθουσες συναυλιών, για λόγους εθνικής υπερηφάνειας και συνήθως για τοπική κατανάλωση.

Τώρα πια οι σημερινές πόλεις έχουν την τάση να κατασκευάζουν κτίρια που θέλγουν τους επισκέπτες τους και απωθούν τους ίδιους τους ενοίκους τους.

Η εκρηκτική διασταύρωση του καθημερινού με το ιστορικό και η ενσωμάτωση της πολιτιστικής κληρονομιάς στην καθημερινότητα της σύγχρονης δημιουργίας, εντάσσονται στα ζητήματα της αισθητικής του αστικού περιβάλλοντος και αποτυπώνονται στην εικόνα των σημερινών πόλεων, όπως στο Άμστερνταμ.



Rice Eco Museum - Malaysia



Μουσείο Υδροκίνησης - Δημητσάνα

Οι παρεμβάσεις στον πολεοδομικό ιστό μιας σημερινής πόλης αποτελούν περισσότερο από ποτέ θέματα αιχμής, γιατί, μέσα από το κίνημα της προστασίας των ιστορικών πόλεων, έγιναν αντιληπτές οι αξίες που οι πόλεις περικλείουν και που σχετίζονται με την ποιότητα ζωής που προσφέρουν στους κατοίκους τους, άρα και στους επισκέπτες τους.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, εισηγούμεθα μία περισσότερο πλουραλιστική βάση αξιοποίησης των αστικών διατηρητέων. Ίσως η **ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού στις ιστορικές πόλεις θα μπορούσε να στηριχθεί σε λιγότερο επιδερμικές επιλογές από αυτές της «αλλαγής χρήσης» των διατηρητέων κτιρίων τους.** Πολύτιμες και απολύτως εφαρμόσιμες στο προκείμενο είναι ορισμένες από τις αρχές στις οποίες εδράζεται η ανάπτυξη ενός νέου σχετικά τύπου μουσείων, των οικομουσείων. Άλλωστε, πολλά οικομουσεία διαμορφώθηκαν σε περιοχές με ισχυρό βιομηχανικό χαρακτήρα στο παρελθόν, που στη συνέχεια συρρικνώθηκε (π.χ. το Λαύριο).

Ως ένα βαθμό, λοιπόν, θα μπορούσε να στηριχθεί η αξιοποίησή των παλαιών πόλεων στη συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού σε παραδοσιακές ασχολίες. Φέρ' ειπείν τα επαγγέλματα που τείνουν να εκλείψουν, θα μπορούσαν να αποτελέσουν πόλο ενδιαφέροντος για τους επισκέπτες άρα και πόρο ζωής για τους κατοίκους.



Επομένως, ορισμένες από τις παραδοσιακές χρήσεις των παλαιών κτιρίων (όπως μικροβιοτεχνίες κατεργασίας ασημιού, δέρματος, γούνας, υφαντών κ.λπ.) θα μπορούσαν να προσαρμοσθούν, να διατηρηθούν και να προσφερθούν για **ήπια εκμετάλλευση**. Με την έλξη που ασκούν στους επισκέπτες προσφέρονται για τουριστική αξιοποίηση. Δηλαδή, είμεθα της άποψης ότι **εφόσον ένα κτίριο κρίνεται διατηρητέο, κατ' αρχήν, να κηρύσσεται μαζί με την χρήση του και εάν η χρήση αυτή είναι απαγορευτική τότε να εγκαταλείπεται και να δίδει την θέση της σε μία πολιτιστική «νέα χρήση».**

Οι πόλεις, που στις μέρες μας στηρίζονται στην υπερπροσφορά και τη «μονοκαλλιέργεια» της αναψυχής, έστω και της πολιτιστικής, κινδυνεύουν από **ενδογενή παθογένεση** γιατί αυτού του είδους οι επενδύσεις είναι επισφαλείς, δεδομένου ότι τα γούστα του κοινού αλλάζουν απρόβλεπτα. Οι πόλεις αυτές μαθαίνουν σταδιακά να εξισορροπούν τις νέες απαιτήσεις που προκύπτουν από την τουριστική τους εκμετάλλευση και οι κάτοικοί τους συνηθίζουν να προσαρμόζονται στους καινούργιους τους ρόλους (που δεν θεωρούνται αρχικά ευχάριστοι και αξιοπρεπείς για κείνους). Σε αντίθεση με την παραδοσιακή βιομηχανία, η βιομηχανία της φιλοξενίας –που δεν εξάγει τίποτα– εισάγει ένα μεγάλο πλήθος ανθρώπων, που επιβαρύνει το ήδη δοκιμασμένο από το χρόνο περιβάλλον. Η αναβίωση των παραδοσιακών επαγγελμάτων θα μπορούσε να δώσει μία ανάσα στους εντόπιους.





Πεκίνο



Λονδίνο

Όπως κάποτε οι καπνοί από τα εργοστάσια ρύπαιναν την ατμόσφαιρα των πόλεων αυτών και μετασχημάτιζαν ασύμμετρα το αστικό τους περιβάλλον, σήμερα μια καινούργια βιομηχανία -η τουριστική- τις κατακλύζει, με αποτέλεσμα να προκαλεί την **πολεοδομική τους στρέβλωση**. Η διαδικασία αυτή συχνά επιφέρει ένα γιγαντισμό σε ορισμένες λειτουργίες, ενώ κάνει άλλες να υποστρέφουν.

Ήδη, διατυπώνονται διεθνώς πολλές ενστάσεις σχετικά με το νέο ρόλο των παλαιών πόλεων ως πόλων τουριστικής έλξης. Σήμερα οι ιστορικές πόλεις επαναπροσδιορίζονται ως τόποι που διαθέτουν ιστορική ταυτότητα, άρα και δικαίωμα να επιβιώσουν όπως έχουν δομηθεί.

Άλλωστε, η μουσειολογία διευκολύνει έναν από τους πρωταρχικούς στόχους της διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, που είναι η μετάδοση των αξιών της, ενώ υποστηρίζει επιστημονικά την διατήρησή της, μία υποχρέωση που βαρύνει εκτός από τα μέλη της κοινότητας υποδοχής και στους επισκέπτες της.

Η φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, υπό πάσαν έννοια, ανήκει σε όλους μας, επισκέπτες και τοπική κοινωνία.

Όλοι έχουμε το δικαίωμα να την απολαμβάνουμε, την δυνατότητα να την κατανοούμε και βέβαια να την υποχρέωση εκτιμούμε και να διατηρούμε τις διαχρονικές αξίες της.

## δ) Οικονομικές παράμετροι – Αειφορία

Όλες οι επιχειρούμενες παρεμβάσεις στο πλαίσιο της αναβάθμισης των ιστορικών τόπων εμπεριέχουν έντονη την **οικονομική συνιστώσα**, με δαπανηρότερες τις δομικές επεμβάσεις. Η συντήρηση των μετασκευασμένων παλαιών κτιρίων τους είναι πολυδάπανη, όπως μεγάλη είναι και η επένδυση που γίνεται για την αποκατάσταση (ή/και την ενδεχόμενη αλλαγή χρήσης) και που πρέπει να αποσβεσθούν.

Η αλήθεια είναι ότι μια αποθήκη του παρελθόντος αιώνα είναι από τεχνικής απόψεως αρτιότερη από ένα πανάκριβο σύγχρονο κτίριο, όμως, για να διατηρήσει την **αρτιότητά** της πρέπει διαρκώς να συντηρείται, σε αντίθεση με τις καινούργιες κατασκευές.

Φερ' ειπείν η παλιά ωραία κατασκευή από σίδηρο της αγοράς στη Λα Βιλέτ του Παρισιού, η οποία τώρα στεγάζει εκθεσιακές δράσεις από το χώρο των θετικών επιστημών, έχει μεγάλα γενικά έξοδα. Το ίδιο ακριβά στοίχησε η αξιοποίηση της λονδρέζικης Tate Modern, τόσο για τις καινοτόμες παρεμβάσεις που έγιναν, όσο και για τους θεαματικά άνετους και πραγματικά καλοκατασκευασμένους χώρους της αρχικής βιομηχανικής χρήσης της.

Τα λειτουργικά τους, επίσης, έξοδα είναι τεράστια και γι' αυτό εντάχθηκαν στη λειτουργία των παραπάνω αυτών χώρων πολλές παράπλευρες και οικονομικά αποδοτικές εκδηλώσεις



La Villette- Paris

Επιπροσθέτως, οι κάτοικοι των περιοχών αυτών προσβλέπουν στους προσδοκόμενους πόρους για την επιβίωσή τους. Επομένως, η ανταποδοτικότητα της χρήσης τους και η αυτοχρηματοδότηση των επεμβάσεων και συντηρήσεων τους αποτελεί μονόδρομο

**Η σχέση μεταξύ των πολιτιστικών τόπων και της οικονομίας του τουρισμού είναι δυναμική**, ενώ φαινομενικά εμπεριέχει αλληλοσυγκρουόμενες αξίες. Η διαχείριση της σχέσης αυτής μπορεί να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά τους, εφόσον ασκείται σωστά από ειδικά επιμορφωμένους διαχειριστές του τουριστικού προϊόντος. Φερ' ειπείν, ο προσδιορισμός, και μόνον, του πολιτιστικού χάρτη μιάς ιστορικής περιοχής προϋποθέτει διεπιστημονική προσέγγιση.

Απαιτούνται σφαιρικές επιστημονικές γνώσεις και ειδική επαγγελματική κατάρτιση, γιατί στην έννοια του όρου «κληρονομιά» περιλαμβάνεται το σύνολο του φυσικού και του ανθρωπογενούς πολιτισμικού περιβάλλοντος, που πρέπει να αξιοποιηθεί. Συμπεριλαμβάνονται το δομημένο περιβάλλον, οι θέσεις φυσικού κάλλους με την βιοποικιλότητά τους, οι αρχαιολογικοί χώροι με τα μνημεία τους. Στις ιστορικές πόλεις, η μουσειολογική αφήγηση ενσωματώνει και τις παραδόσεις των κατοίκων και -ως ζωντανές εμπειρίες- τις εναπομείνασες σήμερα επαγγελματικές γνώσεις μαζί με τις παλιές και συνεχιζόμενες πρακτικές τους.

Οι πόλεις πολιτισμικού ενδιαφέροντος μαζί με το ευρύτερο περιβάλλον τους, σχεδόν εξαντλούν όλο το φάσμα των στοιχείων που περιλαμβάνονται στην έννοια της πολιτιστικής κληρονομιάς. Και τούτο διότι, για να έχει ευδοκιμήσει και επιβιώσει μία πόλη στο πέρασμα του χρόνου θα πρέπει

i. η επιλογή της αρχικής αστικής εγκατάστασης στο συγκεκριμένο γεωγραφικό σημείο να είχε γίνει με βάση πολύ διακεκριμένα και προνομιακά χαρακτηριστικά ως προς την τοποθεσία και τα πλεονεκτήματά της (φυσική κληρονομιά) και, βεβαίως, σήμερα

ii. ως διακεκριμένος πολιτιστικός τόπος να περιλαμβάνει και να διατηρεί αρκετά αξιόλογα υλικά η/και άυλα δημιουργήματα (ανθρωπογενής κληρονομιά).

Η φυσική και η ανθρωπογενής κληρονομιά, λοιπόν, που επιβιώνει σε αυτούς τους ζωντανούς πολιτισμούς, αποτελεί μέγιστο τουριστικό θέλγητρο, και γι' αυτό η εντατική εκμετάλλευσή τους ως τουριστικών πόρων - αν δεν ασκηθεί μεθοδευμένα - μπορεί να βλάψει και τη φύση και την πολιτισμική ακεραιότητά τους. Ως συνέπεια, η οικολογική δομή και ο τρόπος ζωής της κοινότητας υποδοχής μπορεί να υποβαθμιστούν, όπως άλλωστε και η εμπειρία του επισκέπτη από τον τόπο αυτό να τον απογοητεύσει.

Εξ ανάγκης πολλές μεγάλες πόλεις για να επιβιώσουν οικονομικά στράφηκαν στον τουρισμό, καθώς η βιομηχανία τους μεταφερόταν στα προάστια ή στον αναπτυσσόμενο κόσμο και η οικονομική δραστηριότητα αποκεντρωνόταν. Η τάση αυτή ενθαρρύνθηκε από τη διευκόλυνση των επικοινωνιών, των συγκοινωνιών και την έλευση της παγκοσμιοποίησης.

Σήμερα πολύ συχνά βλέπουμε, πλέον, παλιά εμποροβιομηχανικά κέντρα να αναδιαμορφώνονται τονίζοντας τα **πολιτιστικά τους θέλγητρα**, ενώ οι επισκέπτες καταφθάνουν εκεί όχι μόνον για δουλειές, αλλά και για να διασκεδάσουν συγχρόνως.

Κάτι, που φαίνεται να αποτελεί τον κανόνα, είναι ότι το αισθητικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει μια πόλη σήμερα, είναι αντιστρόφως ανάλογο με την οικονομική της παραγωγικότητα και σφριγηλότητα. Φέρ' ειπείν, κανένας τουρίστας δεν ενδιαφέρεται να επισκευθεί τόπους όπως είναι η Σίλικον Βάλεϊ, καθότι τα μέρη αυτά είναι μεν πηγές οικονομικής ανάπτυξης, όμως, δεν παρουσιάζουν άλλο ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Όπως παραδόξως, πολλές από τις ιδιότητες που συνετέλεσαν στην οικονομική παρακμή των ιστορικών πόλεων, όπως η πυκνή τους δόμηση, τα παμπάλαια κτίριά τους, οι απηρχαιωμένες τους υποδομές και οι σκολιές διαδρομές τους, είναι που τις κάνουν τώρα γοητευτικές και ελκυστικές στο κοινό. Ο χαρακτήρας τους, λοιπόν, πρέπει πάσει θυσία να διατηρείται για αναβαθμίζει την βιωματική εμπειρία του επισκέπτη. Οι ιστορικές πόλεις, με τις καινούργιες τουριστικές, πλέον, υποδομές τους αλλά και με τις νεόκοπες κοινωνικές ομάδες (που ο τουρισμός κουβαλάει μαζί του), προκειμένου να ξαναλειτουργήσουν ομαλά, διατηρώντας τον ξεχωριστό και διακριτό κοινωνικοοικονομικό ρόλο που είχαν στο παρελθόν, θα πρέπει να προσελκύσουν συνδυαστικά **καινοτόμες αλλά ισορροπημένες επενδυτικές πρωτοβουλίες**, τόσο από τον δημόσιο όσο και από τον ιδιωτικό τομέα.



Παράλληλα, όμως, οι επισκέπτες, μέσα σ' αυτόν τον δαιδαλώδη πολεοδομικό ιστό των ιστορικών πόλεων, θα πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να κινούνται, να αυτενεργούν και, αν το επιθυμούν, να γνωρίζουν το πολιτιστικό περιβάλλον με το δικό τους τρόπο. Θα πρέπει, λοιπόν, από τους μουσειολόγους να διαμορφώνονται κατ' οικονομίαν οι ειδικές μουσειοδιδακτικές διαδρομές, (είτε ξενάγησης είτε ελεύθερης περιαγωγής του κοινού), ώστε να μειώνονται στο ελάχιστο οι πιθανές **αρνητικές επιπτώσεις από την άσκοπη περιπλάνηση** των επισκεπτών μέσα στις πόλεις αυτές. Οι μουσειολογικές προτάσεις διαχείρισης του κοινού αποτελούν επί μέρους υποσύνολα των διαφόρων μελετών εφαρμογής (αρχιτεκτονικών, κυκλοφοριακών κ.λπ.), όμως συνήθως, είναι προσαρτημένα στην πολεοδομική παρέμβαση που θα υλοποιηθεί στην αξιοποιούμενη ιστορική περιοχή.

Οι πόλεις, βεβαίως, ανέκαθεν **ενσωμάτωναν αντιφάσεις**. Φέρ' ειπείν, οι μεσαιωνικές πόλεις πρόσφεραν μεν ασφάλεια με τα τείχη τους, όμως με τη μεγάλη πυκνότητα του πληθυσμού τους κινδύνευαν από λοιμούς και φυσικές καταστροφές. Αντιστοίχως, και οι σημερινές πόλεις έρχονται συχνά αντιμέτωπες με το λεγόμενο **τεχνολογικό παράδοξο** (Σαλή 2007), που επιφέρει αντίστοιχα αποτελέσματα.

Με την πάροδο του χρόνου, οι επιστημονικές μας γνώσεις αυξάνονται σε όλα τα πεδία, βελτιώνουμε τα υλικά που χρησιμοποιούμε αναβαθμίζοντας τις προδιαγραφές τους, αυξάνουμε τους συντελεστές της ασφάλειας των κατασκευών μας θεσπίζοντας αυστηρότερους κανονισμούς δόμησης. Όμως, λόγω της υπέρμετρης αστικοποίησης επεκτεινόμαστε σε όλο και πιο ευάλωτες και ακατάλληλες περιοχές, με άναρχη δόμηση και ανομοιογενή κοινωνική διαστρωμάτωση, με παρεπόμενη τη μείξη των ποικίλων λειτουργιών της πόλης και την αλληλεπίδραση μεταξύ τους, οπότε τελικώς η διακινδύνευση της κατοίκησης αντί να μειώνεται μεγεθύνεται λόγω της ταυτόχρονης συναλήθευσης όλων αυτών των δυσμενών παραγόντων.

Το πηλίκον των αναγκών μας προς τα διατιθέμενα μέσα είναι πάντοτε μεγαλύτερο της μονάδος και μάλιστα με την πάροδο του χρόνου αντί να απομειώνεται τείνει διαρκώς αυξανόμενο. Αυτό σε τελική ανάλυση σημαίνει πως, ενώ τα πράγματι τα διατιθέμενα μέσα πολλαπλασιάζονται, παράλληλα και οι ανάγκες μας αυξάνονται δυσανάλογα λόγω του καταναλωτικού μοντέλου ζωής μας κυρίως.

Οι ζωντανές πόλεις παραμένουν ευάλωτες, λοιπόν, στην διάρκεια του χρόνου και οι ιστορικές πόλεις, με τις επιβαρύνσεις των τουριστών, ακόμη περισσότερο.

Όλα τα μουσειακά αντικείμενα, διαθέτουν το καθένα την δική του προσωπικότητα και κουβαλάει τη δική του ιστορία. Αυτόν τον χαρακτήρα καλείται να αποκαλύψει και να υποστηρίξει η μουσειογραφία, μετατρέποντας τον αρχαιολογικό χώρο σε μουσειογραφικό χώρο ικανό να μεταδώσει μουσειακά μηνύματα στον επισκέπτη.

«Πιστεύουμε ότι το στήσιμο μιας Έκθεσης προσομοιάζει με το ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης, με την διαφορά ότι οι ηθοποιοί εδώ είναι άψυχα αντικείμενα, που ενώ πολλά και σημαντικά έχουν να μας πουν, δεν έχουν μιλιά να το εκφράσουν. Ο τρόπος που θα τα εκθέσει ο μουσειολόγος, το παραπληρωματικό υλικό με το οποίο θα τα πλαισιώσει, το συμφραστικό περιβάλλον μέσα στο οποίο θα τα τοποθετήσει θα τους δώσουν στόμα και φωνή για να μιλήσουν και να αφηγηθούν την ιστορία της ζωής τους. Η δραματοποίηση της μουσειακής πράξης εντείνεται περισσότερο στην περίπτωση αξιοποίησης των αρχαιολογικών χώρων.

Εδώ η μουσειολογική πράξη μοιάζει με παράσταση σε ένα αρχαίο θέατρο. Ο χώρος όπου ανεβαίνει η παράσταση είναι μέρος του ίδιου του μνημείου, του οποίου και ο θεατής αποτελεί κομμάτι του. Η παρουσία του κοινού μέσα σε έναν αρχαιολογικό χώρο είναι ένα δρώμενο μέσα στα δρώμενα. Για να αγγίξει η αφήγηση των μνημείων την ψυχή του θεατή δεν χρειάζεται η παράσταση να είναι φορτωμένη με περιττό παραπληρωματικό υλικό. Η αναβαθμισμένη σημειωτική του ίδιου του χώρου είναι αρκετή για να του μεταφέρει τα μουσειακά μηνύματα.

Το εκθεσιακό υπερσύνολο - ανασκαφικός χώρος μορφοποιείται μέσω της μουσειολογικής πορείας των επισκεπτών, που χαράζει ο μουσειολόγος. Η Έκθεση διαρθρώνεται μέσω των επί μέρους υποσυνόλων – εκθεσιακών ενοτήτων, που –ούτως ή άλλως– την συναποτελούν και βρίσκονται *in situ* και, που εφοδιασμένα με διακριτικό πληροφοριακό υλικό αποτελούν συμφραστικό περιβάλλον ικανό να μεταδώσει μουσειακά μηνύματα στους επισκέπτες του.

Η διαχείριση του Πολιτισμικού Τουρισμού των ιστορικών πόλεων απαιτεί διεπιστημονική γνώση και περισσή φροντίδα από πολλές κατηγορίες επαγγελματιών (ιστορικούς, αρχαιολόγους, αρχιτέκτονες, μουσειολόγους, συγκοινωνιολόγους, οικονομολόγους κ.λπ.), και, βεβαίως, των ίδιων των κατοίκων τους.



## **ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ**

Acton M., *Learning to Look at Paintings*, London, 1997.

Adams G.D., *Museum Public Relations*, Nashville, 1983.

Adams J.L., *Conceptual Blockbusting: A Guide to Better Ideas*, New York, 1990.

Albers J., *Interaction of Color*, New Haven, 1963.

Alderson W. et al., *Interpretation of Historic Sites*, Nashville, 1987.

Alexander E., *Museums in Motion*, Nashville, 1986.

Allen E., *How Buildings Work*, London, 1980.

Allen M., *Sponsoring the Arts*, London, 1990.

Allwood J., *The Great Exhibitions*, London, 1977.

Ambrose T., *Museums in Education: Education in Museums*, Edinburg, 1987.

Ambrose T., *Money, Money, Money and Museums*, Norwich, 1991.

Ambrose T. et al., *Forward Planning*, London, 1991.

Ambrose T. et al., *Museum Basics*, London, 1995.

American Association of Museums, *Museums for a New Century*, Washington, 1984.

American Association of Museums, *The Audience in Exhibition*

*Development*, Washington, 1992.

American Association of Museums, *Excellence and Equity: Education and the Public Dimension of Museums*, Washington, 1992.

Ames P., *A Challenge to Modern Museum Management: Reconciling Mission and Market*, *Museum Studies Journal* 3, 2, 10-14, 1988.

Ames Kenneth L. et al., *Ideas and Images: Developing Interpretive History Exhibits*, Nashville, 1992.

Amheim R., *Visual Thinking*, Berkeley, 1969.

Amheim R., *The Dynamics of Architectural Form*, 1977.

Αθανασάκης Α., *Οικοπεριβαλλοντική Αγωγή*, Αθήνα, 1996.

Αναγνωστόπουλος Β.Δ. (επιμ.), *Λαϊκή παράδοση και σχολείο*, Αθήνα, 1999.

Anderson B., *Φανταστικές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, μετάφραση Π. Χαντζαρούλα, Αθήνα, 1997.

Anderson P., *The Origins of Postmodernity*, London, 1998.

Αντζουλάτου Ρετούλα Ε., *Λαογραφικά μουσεία και παιδεία*, Αθήνα, 1991.

Appelbaum B., *Guide to Environmental Protection of Collections*, Madison, 1991.

Αρχαιολογία 16, *Παιδί και Μουσείο*, Αθήνα, Ιούνιος-Αύγουστος, 1985.

Ashby H., York, Please Touch, *Workshop, Museum Journal*, 89, 8, 11, 1989.

Asimow M., *Introduction to Design*, New Jersey, 1962.

Blau E., et al, eds, *Shaping the Great City: Modern Architecture in Central Europe 1890-1937*, New York, 1999.

Bloch M., Labels, *Legends and Legibility*, Museum News 47, 3, 13-17, 1979.

Bloom J. et al., *Museums for a New Century*, Washington, 1984.

Bloomer Kent C. et al., *Body, Memory and Architecture*, New Haven, 1977.

Blud L., *Family interactions during a museum visit*, International Journal of Museum Management and Curatorship, 9, 3, 257-64, 1990.

Blume H., *Fundraising - A Comprehensive Handbook*, London, 1977.

Borger R. et al., *The Psychology of Learning*, London, 1973.

Borun M. et al., *Measuring the Immeasurable: A Pilot Study of Museum Effectiveness*, Philadelphia, 1977.

Borun M., *What's in a Name: A Study of the Effectiveness of Explanatory Labels in a Science Museum*, Washington, 1980.

Borun M. et al., *To Label or Not to Label?*, Museum News 58, 4, 64-67, 1980.

Βοσνιάδου Σ., *Εισαγωγή στην εξελικτική ψυχολογία*, Θεσσαλονίκη, 1990.

Βοσνιάδου Σ., *Κείμενα εξελικτικής ψυχολογίας*, Αθήνα, 1992.

Boyle D., *Subject to Change*, New York and Oxford, 1997.

Bounia A., *The Nature of Collecting in the Classical World*, Leicester University, 1998.

Boylan P., *Museums 2000: Politics, People, Professionals and Profit*, London, 1992.

Buck Morss S., *The Dialectics of Seeing*, London, 1986.

Burcaw G.E., *Introduction to Museum Work*, Nashville, 1983.

Burstein D. et al., *Project Management for the Design Professional*, New York, 1982.

Brawne M., *The New Museum: Architecture and Display*, New York, 1965.

Brawne M., *The Museum Interior*, New York, 1982.

Βρεττός Γ., *Εικόνα και σχολικό εγχειρίδιο*, Αθήνα, 1999.

Brill T., *Light-Its Interaction with Art and Antiquities*, London, 1980.

Brommelle N.S. et al., Part I, *Museum Lighting*, *Museums Journal* 61, 169-77, 1961.

Brommelle N.S. et al., Part II, *Artificial Light and Museum Display*, *Museums Journal* 62, 259-67, 1962.

Brommelle N.S. et al., Part III, *Aspects of the Effects of Light on Deterioration*, *Museum Journal*, 62, 337-46, 1962.

Brommelle N.S. et al., *Science and Technology in the Service of Conservation*, London, 1982.

Bryan D., *Involvement*, *Exhibit Builder* 2, 7, 18-25, 1985.

Bryan D. et al., *Interactive Exhibit Controls*, *Exhibit Builder* 6, 1, 50-53, 1988.

Bryan D., *How the Exhibit Builder Can Avoid Scheduling Mishaps*, *Exhibit Builder* 6, 6, 34-40, 1989.

Callow K.B., *Museums and the disabled*, *Museums Journal* 74, 2, 70-2, 1974.

Campbell L., *Twentieth-century Architecture and its Histories*, London , 2000.

Cannon Brooks P., *Museological Theory and Market*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Cassar M., *Environmental Management*, London, 1995.

Carey S., *Conceptual Change in Childhood*, Cambridge, 1987.

Cassar M., *Case design and climate control: a typological analysis*, *Museum*, 146, 104-107, 1985.

Child R.E. et al., *Insect pest control in UK museums*, London, 1987.

Ching F.D., *Interior Design Illustrated*, New York, 1987.

Cole K.C., *Faces of Light: Colors, Images and Things That Glow in the Dark*, San Francisco, 1980.

Collins Z.W., *Museums, Adults and the Humanities - A Guide for educational Programming*, Washington, 1981.

Coombe R., *The Cultural Life of Intellectual Property*, Durham, 1998.

Corner J. et al., *Enterprise and Heritage*, London, 1991.

Corsane G. et al, *Ecomuseums: a Brief Evaluation*, London, 1993.

Cossons N., *Management of Change*, London, 1985.

Crane S., *Memory, Distortion and History in the Museum*, *History and Theory*, 36, 44-63, 1997.

Δάλκος Γ., *Η τέχνη και το αίτημα της διεπιστημονικότητας - διαλλακτικότητας κατά την μόρφωση σύγχρονων αναλυτικών προγραμμάτων*, *Εκπαιδευτικά*, 47-48, 1998.

Δάλκος Γ., *Σχολείο και μουσείο*, Αθήνα, 2000.

Dandridge F., *The Value of Design in Visual Communication*, *Curator* 9, 331-36, 1966.

Danilov V., *Science and Technology Centers*, London, 1982.

David J., *Lighting: papers presented at a seminar organised by the Museums Association*, *Museums Journal*, 87, 3, 141-154, 1987.

Davidson B., *New Dimensions for Traditional Dioramas: Multisensory Additions for Access, Interest and Learning*, Boston, 1991.

Davis P., *Ecomuseums: A Sense of Place*, Leicester, 1999.

Dean D., *Museum Exhibition*, London, 1994.

Deasy C.M., *Designing Places for People: A Handbook on Human Behavior for Architects, Designers, and Facility Managers*, New York, 1985.

DeBorhegyi S., *Museum Brainstorming: A Creative Approach to Exhibit Planning*, *Curator* 21, 3, 217-24, 1978.

Dekker T., *The Modern city Revisited*, London, 2000.

Δεληγιάννης Δ., *Μουσειοπαιδαγωγική Εκπαίδευση*, Π.Σ.Ε., Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, 1998.

Δεληγιάννης Δ., *Το Μουσείο της Πτολεμαϊκής Αλεξάνδρειας, τέμενος σοφίας*, *CORPUS*, 13, 2000.

Demon W., *Ο Κοινωνικός Κόσμος του Παιδιού*, Αθήνα, 1995.

Δεμερτζής Ν., *Κουλτούρα, νεωτερικότητα, πολιτική κουλτούρα*, Αθήνα, 1989.

Δεσμυτζάκης Μ., *Πανεπιστημιακό μουσείο και πανεπιστημιακή εκπαί-*

- δειξη, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Διαμαντοπούλου Ζ., *Πολιτισμική Αγωγή: Η διδακτική της παιδαγωγικής διάστασης του Μουσείου*, Νέα Παιδεία, 69, 1994.
- Dierking L.D. et al., *Resessing in Exhibit Design as a Device for Directing Attention*, *Curator* 27, 3, 238-48, 1984.
- Dierking L.D., *The Family Museum Experience: Implications from Research*, *Journal of Museum Education* 14, 2, 9-11, 1989.
- Drackrey T. (ed), *Electronic Culture. Technology and Visual Representation*, Aperture, 1996.
- Draper L., *The Visitor and the Museum*, Berkeley, 1977.
- Dreyfuss H., *Designing for People*, New York, 1974.
- Duckworth E., *The Having of Wonderful Ideas & Other Essays on Teaching and Learning*, New York, 1987.
- Duncan C., *Civilizing Rituals. Inside Public Art Museums*, London, 1995.
- Durbin J., *The Behavior of Family Groups in Science Museums*, *Curator* 29, 2, 139-54, 1986.
- Durbin G. et al., *A Teacher's Guide to Learning from Objects*, London, 1990.
- Dyer R., *White*, London, 1997.
- Eco U., *A Theory of Semiotics*, Bloomington, 1976.
- Edson G. et al., *The handbook for Museums*, London, 1994.
- Edwards S. R. et al., *Pest Control in Museums*, Cansas, 1980.
- Eri I., *A Briet History of the Showcase*, *Museum* 146, 37, 2, 72-4, 1985.
- Evans J. et., al., eds, *Visual Culture: The Reader Thousand Oaks*, London, 1999.
- Falk J. et al., *The Museum Experience*, Washington, 1992.
- Falk, J. et al, *The Effect of Visitors. Agendas on Museum Learning*, *Curator*, 41, 106-120, 1998.
- Feeley J., *Museum Studies Library Shelf List*, San Francisco, 1983.
- Feher E. et al., *Development of Scientific Concepts through the Use of Interactive Exhibits in a Museum*, *Curator* 28, 1, 35-46, 1985.
- Fekete J., *The Structural Allegory: Reconstructive Encounters with the New French Thought*, Manchester, 1984.
- Field B., *Hands-On Museums: Partners in Learning*, New York, 1975.
- Φιλιππούλου Ε., *Η διεπιστημονική προσέγγιση ενός νέου μουσείου*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Φιλιππούλου-Μιχαηλίδου Ε., *Μουσεία σε κρίση ταυτότητας*, *Επτάκυκλος*, 2, (1998-1999).
- Finlay I., *Priceless Heritage: The Future of Museums*, London, 1977.
- Finley D.E., *A Standard of Excellence*, Washington, 1973.
- Finn D., *How to Visit a Museum*, New York, 1985.
- Φιοραβάντες Β., *Μοντερνισμός και κουλτούρα*, Αθήνα, 1993.
- Follis J. et al., *Architectural Signing and Graphics*, New York, 1979.
- Fondation de France and ICOM, *Museums Without Barriers: A New Deal for Disabled People*, London, 1991.

Foucault M., *The Archaeology of Knowledge*, London, 1972.

Foucault M., *The Order of Things*, London, 1973.

Frank T., *The Conquest of Cool*, Chicago, 1998.

Fraser V., *Building the New World: studies in the modern architecture of Latin America 1930-1960*, New York, 2000.

Frostick E., *Museums in Education: a neglected role?*, *Museums Journal*, 85, 2, 67-74, 1985.

Fuller P., *Images of God: The Consolations of Lost Illusions*, London, 1985.

Fyfe G. et al., *Picturing Power: Visual Depiction and Social Relations*, London, 1988.

Gardner H., *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligence*, London, 1985.

Garmil Jones K., *The Wired Museum*, Washington, 1997.

Γκάζη Α., *Η Έκθεση των Αρχαιοτήτων στην Ελλάδα (1829-1909). Ιδεολογικές αφηγήσεις - Πρακτικές προσεγγίσεις, Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 1999.

Gazi A., *Archaeological Museums in Greece 1829-1909*, *Leicester University*, 1993.

Γκέφου - Μαδιανού Δ., *Πολιτισμός και Εθνογραφία*, Αθήνα, 1999.

George G., et al., *Starting Right: a Basic Guide to Museum Planning*, Nashville, 1989.

Γλύκατζη Αρβελέρ Ε., *Νέες μορφές μουσείων και παιδεία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Γλυκοφρύδη-Λεοντοίνη Α., *Αισθητική παιδεία και πολιτισμική ταυτότητα*, *Χρονικά Αισθητικής*, 35, 181-194, 1995.

Glaser J.R., *The American Museum Experience: In Search of Excellence*, Edinburgh, 1986.

Goldberg J., *In praise of darkness: the Hands-on Japan exhibition*, *Museum*, 33, 3, 187-92, 1981.

Goodhew E., *Museums and Primary Science*, London, 1988.

Graeme Chalmers F., *Celebrating Pluralism. Art, Education and Cultural Diversity*, California, 1996.

Graf B. et al., *Museumsausstellungen: Planning-Design-Evaluation*, Munich, 1985.

Gramsci A., *Selections from the Prison Notebooks*, London, 1971.

Gramsci A., *Selections from Cultural Writings*, London, 1983.

Greenglass D.I., *Learning from Objects in a Museum*, *Curator* 29, 1, 53-66, 1986.

Griggs S., *Orienting Visitors Within a Thematic Display*, *International Journal of Museum Management and Curatorship* 2, 119-34, 1983.

Gombrich E., *Το χρονικό της Τέχνης*, μετάφραση Λ. Κάσδαγλη, Αθήνα, 1998.

Grillo P. J., *Form, Function & Design*, New York, 1975.

Habermas J., *What is Universal Pragmatics? Communication and Evolution of Society*, Paris, 1979.

Hall E., *Beyond Culture*, New York, 1977.

Hall M., *On Display*, London, 1987.



Ham S., *Cognitive Psychology and Interpretation*, Journal of Interpretation, 8, 1, 11-28, 1983.

Hansen T.H., *Museums and Education*, Copenhagen, 1982.

Harley J., *Designing Instructional Text*, London, 1985.

Harvey J., *Air conditioning for museums*, Museums Journal, 73, 1, 11, 1973.

Haseltine J.L., *Please touch*, Museum News, 45, 2, 11-16, 1966.

Hawkes T., *Structuralism and Semiotics*, London, 1977.

Heath A.M., *The same only more so: museums and the handicapped visitor*, Museums Journal, 7, 2, 56-8, 1976.

Hein G., *Learning in the Museum*, London and New York, 1998.

Heywood, S., *Teaching Teachers about Museums*, Journal of Education in Museums, 20, 28-31, 1999.

Hewison R., *The Heritage Industry*, London, 1987.

Hicks E. et al., *Museums for a New Century*, Washington, 1984.

Hodges H., *Showcases Made of Chemically Unstable Materials*, Museum 34, 1, 56-58, 1982.

Hood M.G., *Staying Away: Why People Choose Not to Visit Museums*, Museum News 61, 4, 50-57, 1983.

Hooper Greenhill E., *Some basic principles and issues relating to museum education*, Museums Journal, 82, 2, 69-70, 1983.

Hooper Greenhill E., *Learning and Teaching With Objects*, Leicester, 1988.

Hooper Greenhill E., *Initiatives in Museum Education*, Leicester, 1989.

Hooper Greenhill E., *Museum and Gallery Education*, Leicester, 1991.

Hooper Greenhill E., *Writing a Museum Education Policy*, Leicester, 1991.

Hooper Greenhill E., *Museums and the Shaping of Knowledge*, London, 1992.

Hooper Greenhill E., *Museums and their Visitors*, London, 1994.

Hooper Greenhill E., *Museum, Media, Message*, London, 1995.

Hooper-Greenhill, E., *Lessons in Learning*, Museums Journal, 11, 1995.

Hooper Greenhill E., *The Educational Role of The Museum*, London, 1999.

Horne D., *The Great Museum. The Representation of History*, London, 1984.

Howard W., *The Practice of Public relations*, Oxford, 1985.

Howie F., *Safety in Museums and Galleries*, London, 1987.

Hudson K., *A Social History of Museum*, London, 1975.

Hudson K., *Museums for the 1980s*, New York, 1977.

Hudson K., *Museums of Influence*, Cambridge, 1987.

Hughes J. et al., eds., *Non-plan: Essays on Freedom Participation and Change in Modern Architecture and Urbanism*, Oxford, 2000.

Hurlburt A., *The Design Concept*, New York, 1970.

Jackendoff R., *Semantics and Cognition*, Cambridge Mass., 1983.

Jacobsen W. et al., eds, *Metropolis: a Cinematic Laboratory for Modern*

- Architecture*, Stuttgart, 2000.
- Jaeggi A., *Fagus: Industrial Culture from Werkbund to Bauhaus*, New York, 2000.
- James-Chakraborty K., *German Architecture for a Mass Audience*, London, 2000.
- Jones J., *Museum Computers: Design Innovations*, Curator 35, no. 3, 225-36, 1992.
- ICOM, *Προληπτική Συντήρηση στα Μουσεία: Έλεγχος φωτισμού, έλεγχος κλιματισμού*, Αθήνα, 1985.
- ICOM, *The ICOM handbook of museum public relations*, Paris, 1986.
- ICOM, *Statutes*, Paris, 1990.
- ICOM and Fondation de France, *Museums Without Barriers*, London, 1991.
- Impey O. et al., *The Origins of Museums: The Cabinet of Curiosities in Sixteenth and Seventeenth Century*, Oxford, 1985.
- Itten J., *The Elements of Color*, New York, 1970.
- Itten J., *Design and Form*, New York, 1975.
- Καμπούρη - Βαμβούκου Μ., *Τα ιστορικά Μουσεία: Η Νέα Ιστορία και ο αντίκτυπός της σ' αυτά*, Αρχαιολογία και Τέχνες, 16, 30-36, 1985.
- Kanikow R., *Exhibit Design*, New York, 1987.
- Καρακατσάνη Α. και Παπαδόπουλος Στ., *Μουσεία και Συλλογές της Ελλάδος*, Αθήνα, 1970.
- Karp I. et al., *Exhibiting Cultures - The Poetics and Politics of Museum Display*, Washington, 1991.
- Karp I. et al., *Museums and Communities: The Politics of Public Culture*, Washington, 1992.
- Κατσάνικα-Στεφάνου Ε., *Εφαρμοσμένη Μουσειολογία και Θεωρητικές Αναζητήσεις*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Kavanagh G., *History Curatorship*, Leicester, 1990.
- Kavanagh G., *The Museums Profession: Internal and External Relations*, Leicester, 1991.
- Kavanagh G., *Museum Languages-Objects and Texts*, Leicester, 1991.
- Keen C., *Visitor services and people with a disability*, *Museums Journal*, 84, 1, 33-8, 1984.
- Kelly E., *New services for the disable in American museums*, *Museums Journal*, 82, 3, 157-9, 1982.
- Kennedy J., *User Friendly: Hand-On Exhibits That Work*, Washington, 1990.
- Kenney A.P., *Museums from a wheelchair*, *Museums News*, 53, 4, 14-17, 1974.
- Kenney A.P., *A test of barrier-free design*, *Museum News*, 55, 3, 27-9, 1977.
- Kentley E. et al., *Writing on the Wall*, London, 1989.
- Key A.F., *Beyond Four Walls*, Toronto, 1973.
- Kidder T., *The Soul of a New Machine*, New York, 1981.
- Kimmel P.S. et al., *Public Reaction to Museum Interiors*, *Museum News* 51, 1, 17-19, 1972.

Kintz L. et al, eds, *Media, Culture, and the Religious Right*, Minneapolis, 1998.

Κιτρομηλίδης Π., *Η Γαλλική Επανάσταση και η Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Αθήνα, 2000.

Klein L., *Exhibits: Planning and Design*, New York, 1986.

Knox B.J., *Electric vs. Natural Lighting*, *Museum News*, 66, 5, 64-7, 1988.

Κόκκινος, Γ., *Από την Ιστορία στις Ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της Ιστοριογραφίας, την Επιστημολογία και την διδακτική της Ιστορίας*, Αθήνα, 1998.

Κόκκου Α., *Η μέριμνα για τις αρχαιότητες στην Ελλάδα και τα πρώτα μουσεία*, Αθήνα, 1977

Κολιόπουλος Δ., *Μη τυπικές μορφές εκπαίδευσης στις Φυσικές Επιστήμες: Η περίπτωση του επιστημονικού μουσείου, Η Δέσχη των εκπαιδευτικών*, 18, 32-35, 1997.

Κόνσολα Ντ., *Πολιτιστική δραστηριότητα και κρατική πολιτική στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1990.

Κόνσολα Ντ., *Η διεθνής προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς*, Αθήνα, 1995.

Κουλαΐδης Β., *Αναπαραστάσεις του Φυσικού Κόσμου*, Αθήνα, 1994.

Κωστάντιος Δ., *Μουσείο και Μνημείο*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Κωσταρίδου Ευκλείδη Α., *Γνωστική Ψυχολογία*, Αθήνα, 1992.

Κωτσάκης Κ., *Από το αρχαίο αντικείμενο στο νόημα: η ερμηνεία στη σύγχρονη θεωρητική αρχαιολογία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Κωτσάκης Κ., *Αντικείμενα και αφηγήσεις. Ερμηνεία του υλικού πολιτισμού στη σύγχρονη Αρχαιολογία*, *Επτάκλυος*, 2, 11-21, (1998 - 1999).

Λαζαρίδης Π., *Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο Αθηνών* (Πενήντα χρόνια 1930 - 1980). Αθήνα, 1981.

Λαμπράκη Πλάκα Μ., *Το Μουσείο της Ευρώπης*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Lafontaine R.H., *Recommended Environmental Monitors for Museums, Archives and Art Galleries*, *Ottawa Technical Bulletin*, 3, 1978.

Lafontaine R.H. et al., *Fluorescent Lamps*, *Ottawa Technical Bulletin*, 7, 1982.

Lawson B., *How Designers Think: The Design Process Demystified*, London, 1980.

Lefavre L et al, *Aldo van Eyck: humanist rebel: inbetweening in a postwar world*. Rotterdam, 1999.

Le Goff J., *Ιστορία και μνήμη*, μετάφραση Γ. Κουμπουρλής, Αθήνα, 1998.

Λεοντοίνης Γ., *Ιστορία - περιβάλλον και η διδακτική τους*, Αθήνα, 1999.

Λεοντοίνης Γ., *Διδακτική της Ιστορίας γενική - τοπική Ιστορία και Περιβαλλοντική Εκπαίδευση*, Αθήνα, 1996.

Lord B. et al., *Planning Our Museums*, Ottawa, 1983.

Lord B. et al., *The Cost of Collecting-Collection Management in UK Museums*, London, 1989.

Lord B. et al., *The Manual of Museum Planning*, Manchester, 1992.

- Lowenthal D., *The Past is a Foreign Country*, Cambridge, 1985.
- Lowenthal D., *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge, 1998.
- Lumley R., *Museums in a postmodern world*, *Museums Journal*, 87, 2, 81-3, 1987.
- Lumley R., *The Museum Time Machine*, London, 1988.
- Macdonald S. et al., *Rewriting the museums' fictions: taxonomies stories and readers'*, *Cultural Studies*, 4, 2, 176-91, 1990.
- MacLean K., *Computers in Exhibits*, *Curator* 35, 4, 246-48, 1992.
- MacLean K., *Planning for the people in Museum Exhibitions*, Michigan, 1993.
- Macleod K.J., *Museum Lighting*, *Ottawa Technical Bulletin*, 2, 1975.
- Madden J.C., *Joining forces. Reaching out to special audiences*, *Museum News*, 60, 4, 38-41, 1982.
- Magnano Lampugnani V., ed, *Die Architektur, die Tradition und der Ort: Regionalismen in der Europäischen Stadt*, Stuttgart, 2000.
- Μακριδάκη Κασσωτάκη Α., *Θέματα Γνωστικής Ψυχολογίας*, 1994.
- Malraux A., *The Voices of Silence*, New York, 1967.
- Malraux A., *Museum without Walls*, London, 1967.
- Matthews G., *Museums and Art Galleries: A Design and Development Guide*, London, 1991.
- Majewski J., *Part of your General Public is Disabled*, Washington, 1987.
- Ματσαγγούρας Η., *Θεωρία της διδασκαλίας: Η προσωπική θεωρία ως πλαίσιο στοχαστικο-κριτικής ανάλυσης*, Αθήνα, 1998.
- Μαυροπούλου Τσιούμη Χ., *Μουσεία αρχαιολογικοί χώροι και κοινό: Μία σχέση για αναθεώρηση*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Μούλιου Μ. και Μπούνια Α., *Μουσειακές εκθέσεις. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις στη μουσειακή θεωρία και πρακτική*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 70, 53-58, 1999.
- Μπούνια Α., *Ο επαγγελματίας του Μουσείου*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 73, 1999.
- McKim R.H., *Thinking Visually*, California, 1980.
- McManus P.M., *It's the company you keep: the social determination of learning-related behaviour in a science museum*, *International Journal of Museum Management and Curatorship*, 6, 263-70, 1987.
- McManus P.M., *Good companions: more on the social determination of learning-related behaviour in a science museum*, *International Journal of Museum Management and Curatorship*, 7, 37-44, 1988.
- McManus P.M., *Oh yes, they do! How visitors read labels and interact with exhibit texts*, *Curator*, 32, 3, 174-89, 1989.
- Meek J., *Marketing the Arts. Every Vital Aspect of Museum Management*, London, 1992.
- Merriman N., *Beyond the Glass Case: The Past, the Heritage and the Public in Britain*, Leicester, 1991.
- Merimman N., *Ανοίγοντας τα μουσεία στο κοινό*, *Αρχαιολογία και Τέχνες*, 72, 43-46, 1999.
- Metropolitan Museum of Art, *Museums and the Disabled*, New York, 1979.

Nichols S., *Organizing Your Museum: The Essentials*, Washington, 1989.

Νικονάνος Ν., *Η θέση του μουσειολόγου στη λειτουργία ενός μουσείου*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Norbert E., *Η διαδικασία του πολιτισμού. Μια ιστορία της κοινωνικής συμπεριφοράς στη Δύση*, μετάφραση Θ. Λουμπασάκης, (επ. Κ. Λιβιεράτος), Αθήνα, 1996.

Ντάτση Ε., *Πολιτιστική ηγεμονία και λαϊκός πολιτισμός*, Αθήνα, 1999.

Ντούμας Χ., *Περίγραμμα της Πρώιμης Ιστορίας του Αιγαίου μέσα από τα Αρχαιολογικά δεδομένα*, Αθήνα, 1997.

Nystrom B. et al., *Spread the Responsibility for Museum Documentation: A Programme for Contemporary Documentation at Swedish Museums of Cultural History*, Stockholm, 1982.

O' Doherty B., *Inside the White Cube: The Ideology of the Gallery Space*, San Francisco, 1976.

Οικονομίδου Μ., *Το Νομισματικό Μουσείο 1829 – 1979*, Αθήνα, 1979.

Olkowski W. et al., *Common Sense Pest Control*, Newton, 1991.

Παπαδόπουλος Στ., *Ο ρόλος του Μουσειολόγου. Μεταξύ «κοινών τόπων» και «ουτοπίας»*, Αρχαιολογία και Τέχνες, 71, 1999.

Παπαντωνίου Φ., *Ιστορία της Τέχνης και προσχολική ηλικία*, Εικαστική Παιδεία, 16, 149-156, 2000.

Παλασσηρίου Χ. και Καριώτογλου Π., *Σύγχρονες τάσεις της άτυπης εκπαίδευσης: Μουσεία και Κέντρα Φυσικών Επιστημών*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου: Διδακτική των Φυσικών Επιστημών και Εφαρμογή των Νέων Τεχνολογιών στην Εκπαίδευση, 1998.

Παπαταξιάρχης Ε., και Παραδέλλης Θ., (επιμ.), *Ανθρωπολογία και Πα-*

*ρελθόν: Συμβολές στην Κοινωνική Ιστορία της νεότερης Ελλάδας*, Αθήνα, 1993.

Παρμενίδης Γ., *Ο διττός επαγγελματικός χώρος*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Πασχαλίδης Γ., *Από το μουσείο του πολιτισμού στον πολιτισμό του μουσείου*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Pacey A., *The Culture of Technology*, Oxford, 1983.

Papanek V., *Design for the Real World*, New York, 1984.

Pearce S., *Objects as signs and symbols*, Museums Journal, 86, 3, 1986.

Pearce S., *Museum Studies in Material Culture*, Leicester, 1989.

Pearce S., *Objects of knowledge, New Research in Museum Studies. An International Series*, London, 1990.

Pearce S., *Archaeological Curatorship*, Leicester, 1990.

Pearce S., *Museum Economies and the Community*, London, 1991.

Pearce S., *Interpreting Objects and Collections*, London, 1994.

Peart B., *The Impact of Exhibit Type on Knowledge Gain*, Curator 27, 3, 220-37, 1984.

Pinniger D., *Insect Pests in Museums*, London, 1989.

Πολίτης Α., *Το μυθολογικό κενό. Δοκίμια και σχόλια*, Αθήνα, 2000.

Poulot D., *Identity as Self – Discovery: the Ecomuseum in France*, Rogoff, 1994.

Punt B., *Doing It Right: A Workbook for improving Exhibit Labels*, New York, 1989.

Quimby M., *Material Culture and the Study of American Life*, New York, 1978.

Ραβάνης Κ., *Οι Φυσικές Επιστήμες στην Προσχολική Εκπαίδευση*, Αθήνα, 1999.

Reeve J., *The Art of Showing Art*, Oklahoma, 1986.

Reinwardt Academie, *Exhibition Design as an Educational Tool*, Leiden, 1983.

Research and Educational Association, *Handbook of Museum Technology*, New York, 1982.

Reque B., *From Object to Idea*, Museum News 56, 3, 45-47, 1978.

Richard A., *Able to Attend: A good practice guide on access to events for disabled people*, London, 1987.

Richarson K. et al., *Cognitive Development to Adolescence*, Sussex, 1988.

Ridgway B., *Lighting for museums and galleries: a review of recent developments*, The Architectural Review, 178, 92-111, 1985.

Rioux J-P., et al., (eds), *Pour une histoire culturelle*, Paris, 1997.

Ripley D., *The Sacred Grove*, Washington, 1969.

Rodger L., *Marketing the Visual Arts*, Edinburgh, 1987.

Rowe P.G., *Design Thinking*, Cambridge, 1987.

Royal Ontario Museum, *Communicating with the Museum Visitor*, Toronto, 1976.

Ruffins F.D., *The Exhibition is Form: An Elegant Metaphor*, Museum News 64, 1, 54-59, 1985.

Ruiz Carbrero G., *The Modern in Spain: Architecture after 1948*, Cambridge, 2000.

Σαατσόγλου Παλιαδέλη Χ., *Ο αρχαιολόγος και οι άλλοι*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Σαβαλάνος Ι. και Γεωργοπούλου Ι. και Γιαννάκης Ξ., *Αρχαιολογικοί χώροι: Στρατηγική επέμβασης – Σχεδιασμός ανάδειξης*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Said E., *Κοιλοτούρα και Ιμπεριαλισμός*, μετάφραση Β. Λάππα, Αθήνα, 1996.

Saccardi M., *Art in Story. Teaching Art History to Elementary School Children*, Connecticut, 1997.

Sharp D. et al, ed, *The Modern Movement in Architecture: Selections from the DOCOMOMO registers*, Rotterdam, 2000.

Scheede U.M. (ed.), *Museen 2000 – Erlebnispark oder Bildungs-staette?*, Köln, 2000.

Schlereth T.J., *Material Culture Studies in America*, Nashville, 1982.

Scottish Museum Council, *Museums are for People*, Edinburgh, 1985.

Serrell B., *What Research Says about Learning in Science Museums*, Washington, 1990.

Serota N., *Εμπειρία ή Εφημερία. Το δίλημμα των μουσείων μοντέρνας τέχνης*, Αθήνα, 1999.

Siebenbrodt M. (ed.), *Bauhaus Weimar: Designs for the Future*, Ostfildern-Ruit, 2000.

Silverman, L. *Visitor Meaning-Making in Museums for the New Age*, *Curator*, 38, 3 161-170, 1995.

Silvestone R., *Museums and the media: a theoretical and methodological exploration*, *The International Journal of Museum Management and Curatorship*, 7, 231-42, 1988.

Σκαλτσά Μ., *Η Παρανόηση*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Σκαρπέλος Γ., *Ιστορική μνήμη και ελληνικότητα στα κόμικς*, Αθήνα, 2000.

Σκουτέρη - Διδασκάλου Ε., *Λαογραφικά Μουσεία, πολιτισμική ταυτότητα, ιστορική μνήμη: όροι και επισημάνσεις*, Πρακτικά Συνεδρίου: Ο ρόλος των Λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης, 44-69, Αθήνα, 1994.

Smithsonian Institution, *G. Brown, Coode Papers 1798-1896*, Washington, 1977.

Smithsonian Institution, *A Guide for disabled visitors*, Washington, 1989.

Sorsby B.D. et al., *The readability of museum labels*, *Museum Journal*, 80, 3, 157-9, 1980.

Σπαθάρη-Μπεγλίτη Ε., *Λαογραφικά μουσεία και Παιδαγωγική*, *Απόψεις*, 8, 74-87, 1994.

Spencer H. et al., *Directional Signing and Labelling in Libraries and Museums: a Review of Current Theory and Practice*, London, 1977.

Σταμπολίδης Ν., *Μουσείο στον 21<sup>ο</sup> αιώνα. Αρμονική συνεργασία ειδικών* (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Staniszewski M.A., *The Power of Display: A History of Exhibition Installation at the Museum of Modern Art*, London, 1998.

Stanfield G., *Effective Interpretive Exhibitions*, Cheltenham, 1981.

Stephens S., *Building the new museum*, New York, 1988.

Stevenson J., *The long-term impact of interactive exhibits*, *International Journal of Science Education*, 13, 5, 521-31, 1992.

Stewart S., *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir*, the Collection, Baltimore, 1984.

Stolow N., *Conservation and Exhibitions*, London, 1987.

Stones E., *An Introduction to Educational Psychology*, London, 1971.

Taborsky E., *The sociostructural role of the museum*, *International Journal of Museum Management and Curatorship* 1, 4, 339-45, 1982.

The Brooklyn Children's Museum, *Doing it Right: A Workbook for Improving Exhibit Labels*, Brooklyn, 1989.

The Tactual Museum of Athens: an educational resource for the blind, *Museum*, 162, 78-9, 1989.

Thier H. D. et al., *The Value of Interactive Learning Experiences in a Museum*, *Curator* 15, 3, 1976.

Thier H. D., *Enveloping Effective Exhibits for the Expanding Role of Museums*, *Curator* 27, 2, 93-103, 1984.

Thompson G., *The Museum Environment*, London, 1986.

Thompson J. et al., *Manual of Curatorship: A Guide to Museum Practice*, London, 1992.

Teige K., *Modern Architecture in Czechoslovakia and Other Writings*, Los Angeles, 2000.

Tejera V., *Semiotics from Peirce to Barthes*, New York, 1988.

Tolles B.F., *Leadership for the Future: Changing Directorial Roles in American History Museums and Historical Societies*, Nashville, 1991.

Torstendahl R., *An Assessment of 20th - Century Historiography: Professionalisation, Methodologies, Writings*, Proceedings of the 19th International Congress of Historical Sciences, 101-122, Oslo, 2000.

Toulier B., *Architecture et Patrimoine du XXe siecle en France.*, Paris, 1999.

Tressel G., *The Role of Museums in Science Education*, Science Education 64, 2, 257-60, 1983.

Tressel G.W., *A Museum is to Touch*, Washington, 1984.

Τζώνος Π., *Μία Ιστορία παρεξηγήσεων*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.

Τζωρτζάκη Ν., *Φετιχισμός και συλλεκτική μανία: η συλλογή Freud. Σκέψεις για τον υποκειμενικό χαρακτήρα του "συλλέγειν" και "εκθέτειν"*. Αρχαιολογία, 49, 88-92, 1993.

Tufte E.R., *Envisioning Information*, Cheshire, 1990.

Turner J., *Light in Museums and Galleries*, London, 1985.

Turner J., *Designing with Light*, New York, 1998.

Tymchuk M.P., *Environmental monitoring of museum collections*, Curator, 26(4), 265-274, 1983.

Uzell D., *Heritage Interpretation*, London, 1989.

Velarde G., *Designing Exhibitions*, New York, 1988.

Verhaar J. et al., *Project Model Exhibitions*, Leiden, 1989.

Vergo P., *The New Museology*, London, 1989.

Vergo P., *Επανεξέταση της Νέας Μουσειολογίας*, Αρχαιολογία, 70, 1999.

Vidler A., *Warped Space: Art, Architecture, and Anxiety in Modern Culture.*, Cambridge, 2000.

Vorreiter G., *The stage of touch*, Architectural Review, June, 1989.

Walsh K., *The Representation of the Past: Museums and Heritage in the Post-Modern World*, London, 1992.

Ware M., *Fundraising for Museums*, 1988.

Weil S., *Rethinking the Museum*, Washington, 1990.

Weiner G., *Why Johnny can't read labels*, Curator, 6, 143-56, 1963.

Weintraub et al., *Technics-Natural Light in Museums: An Asset or a Threat*, Progressive Architecture, 71, 49-54, 1990.

Weisen M. et al., *Gateway. proposal for a tactile museum of environmental discovery*, London, 1987.

Williams Goldhagen S. et al, eds, *Anxious Modernisms: Experimentation in Postwar Architectural Culture*, Montreal, 2000.

Williams R., *Culture and Society*, London, 1985.

Willis E. et al., *Handbook for Small Museums*, Perth, 1985.

Wines, J., *Exhibition Design and the Psychology of Situation*, Museum News 67, 2, 58-61, 1988.

Witteborg L., *Good Show! A Practical Guide for Temporary Exhibitions*,



- Washington, 1991.
- Wittlin A.S., *Museums: In Search of a Usable Future*, Cambridge Mass., 1970.
- Wright P., *On Living in an Old Country*, London, 1985.
- Wright P., *A Journey though Ruins*, London, 1991.
- Wright T., *The Photography Handbook*, London, 1999.
- Wolff J., *The Social Production of Art*, London, 1987.
- Wymer A., *Museums: In Search of a Usable Future*, Cambridge, 1970.
- Χατζηνικολάου Τ., *Λαογραφικά μουσεία και συλλογές στην Ελλάδα*, Μίτος, 2, 28-29, 1994.
- Χατζηνικολάου Τ., *Η μουσειολογία στην Ελλάδα*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Χατζηνικολάου Τ., *Το I.C.O.M. και η Διεθνής Ημέρα Μουσείων*, εφημ. Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ, ένθετο Επτά Ημέρες, 18-5-1997.
- Χρυσουλάκη Στ., *Μουσεία και μουσειολογία στη σύγχρονη Ελλάδα* (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Χρυσουλάκη Στ., *Αρχαιολογικές - εκπαιδευτικές δράσεις και δικτύωση των υπηρεσιών του Υπουργείου Πολιτισμού*, Συνάντηση εργασίας για τις αρχαιολογικές εκπαιδευτικές δράσεις και τα εκπαιδευτικά πολιτιστικά δίκτυα του ΥΠ.ΠΟ., Αθήνα, 1998.
- Χουρμουζιάδης Γ., *Δισπηλιό Καστοριάς: Για μια Νέα Μουσειολογία* (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Χουρμουζιάδης Γ., *Για μια νέα Μουσειολογία*, Επτάκυκλος, 2, (1998 - 1999).
- York P., *Modern Times*, London, 1984.
- Ζαφειράκου Α., (επιμ.), *Μουσεία και Σχολεία. Διάλογος και Συνεργασίες- Αναπαραστάσεις και Πρακτικές*, Αθήνα, 2000.
- Ζενέτου Α., *Μουσεία, προβλήματα, προκλήσεις και προοπτικές: Η αμερικανική εμπειρία στη μουσειολογία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Zeffenberg H.L., *Museums and adult education*, London, 1968.
- Ζέλος Π., *Ζητήματα από την ισχύουσα νομοθεσία περί Αρχαιοτήτων*, Αθήνα, 1966.
- Ζίας Ν., *Εμπειρία κηθείσα εν τη Υπηρεσία*, (μη εισέτι δημοσιευμένη) ανακοίνωση στο Διεθνές Συμπόσιο Μουσειολογίας, Θεσσαλονίκη, 1997.
- Zycherman L.A. and Schrock J.R., *A Guide to museum pest control*, Washington, 1988.